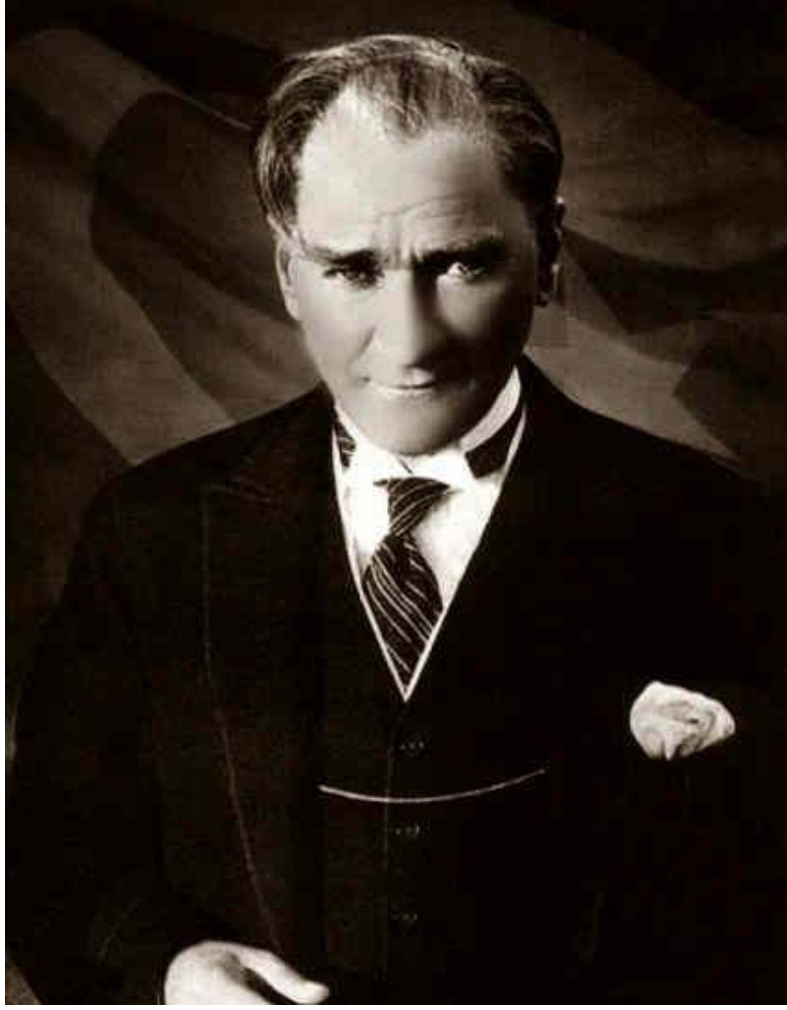

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK RAPORU 2016

Mayıs 2017

"Kanaatim odur ki, muhakkak surette birleşmede kuvvet vardır. Kooperatif yapmak, maddi ve manevi kuvvetleri, zekâ ve maharetleri birleştirmektir. Yoksa bir zayıf ile bir kuvvetlinin birleşmesinden bahsetmiyorum. Birleşmenin böylesi zayıf olanın kuvvetliye esir olması demektir. Ege iktisat mıntikasındaki bütün insanların hasıllarını ve gayretlerini birleştirmesi muhakkak feyizli neticeler verecektir. Türkiye'nin say, hayat ve mevcudiyetini mütalaa edince birleşmeden mütevellit fayda ve menfaatlerin çok büyük olacağı kanaatına varacağınızdan şüphe etmiyorum. Müstahsillerin birleşmesinden şahsi menfaatlerinin haleldar olacağını düşünenler tabii şikâyet edeceklerdir."

Mustafa Kemal ATATÜRK
İzmir, 1 Şubat 1931

**Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016,
“Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı” kapsamında
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
öncülüğünde hazırlanmıştır.**

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK STRATEJİSİ VE EYLEM PLANI

Faaliyet 2.9 - Ülke kooperatifçiliğinin içinde bulunduğu durum ve uluslararası gelişmeler hakkında her yıl düzenli olarak “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanacaktır.

Sorumlu Kuruluş	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
İlgili Kuruluşlar	Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Kooperatif Üst Kuruluşları
Uygulama Dönemi	2012-2016
Performans Göstergesi	Her yıl “Ülke Kooperatifçilik Raporu”nun yayımlanması
Açıklama	Kooperatifçilik sektöründen temin edilen veriler, uluslararası kooperatifçilik uygulamaları konusunda yaşanan gelişmeler hakkında elde edilen bilgiler derlenerek, kooperatifçilik konusunda sürekli güncellenen temel başvuru kaynağı oluşturulması amacıyla, her yılsonu itibariyle, “Ülke Kooperatifçilik Raporu” hazırlanarak, yayınlanacaktır. Bu eylem, araştırma merkezi kuruluncaya kadar ilgili bakanlıklar, Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği tarafından müştereken yerine getirilecektir.

ÖNSÖZ

Kooperatifler, modern bir işletme olarak kabul edilmeye başladıkları 19. Yüzyıldan buyana, ortaya çıkışının altında yatan dinamiklerden çalışma tarzına kadar sahip olduğu farklılıklar ve bünyesinde barındırdığı ilke ve değerleri sebebiyle sadece bir şirket türü olarak değerlendirilmemektedir.

Kooperatifler; atıl kaynakların harekete geçirilmesi, sermayenin tabana yayılması, dezavantajlı kesimlerin kendini ekonomik ve sosyal güvenceye alarak ekonomiye dahil olması ve küçük girişimlerin birleşerek büyük aktörlere dönmesini sağlama noktasında en etkili girişim modeli olarak öne çıkmaktadır. Tüm dünya genelinde hissedilen ekonomik kriz zamanlarında da kooperatifler faaliyetlerini hız kesmeden sürdürmeyi başarabilmiştir.

Kooperatiflerin sadece yüksek gelir getiren ekonomik alanlarda değil kar oranı düşük ancak sosyal boyutu yüksek eğitim, sağlık, yaşlı ve çocuk bakımı gibi sosyal ve kültürel alanlarda da yoğun olarak faaliyet göstermesi, bu işletmelerin bünyesinde barındırdığı farkları ortaya koymaktadır. Bu nedenle; sosyal, kültürel ve ekonomik hayatın her noktasına temas eden, toplumun çeşitli ihtiyaçlarını başarıyla karşılayabilen kooperatifçilik modeli, kamu ile özel sektör arasında üçüncü bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

Günümüzde kooperatiflerin gelirin adil paylaşımı, çalışanlar için elverişli iş ortamının yaratılması, üreticiden tüketiciye daha uygun fiyatla kaliteli ürün sunulması ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamada oynadığı rol, başta Birleşmiş Milletler olmak üzere birçok uluslararası kuruluş tarafından önemsenmekte ve gerek üye ülkelere yönelik alınan tavsiye kararlarıyla gerekse kooperatifler yılı ilanı gibi uygulamalarla kooperatifçilik teşvik edilmektedir. Bu anlamda 2012 yılının “Uluslararası Kooperatifler Yılı” olarak ilan edilip kutlanması, kooperatifçilik bilincinin tüm dünyaya yayılması bakımında tarihi bir adım olmuştur.

Ülkemizde de kooperatif işletmelerin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlar başta olmak hayatımızın birçok aşamasındaki etkisi giderek artan bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu noktada, Bakanlığımız koordinasyonunda hazırlanan “**Türkiye Kooperatifçilik Strateji Belgesi ve Eylem Planı**”, kamunun kooperatiflere çağdaş bakışını ortaya koymuş, politika ve uygulamalara ivme kazandırmıştır.

Söz konusu Strateji kapsamında bu yıl dördüncüsü hazırlanan “**Türkiye Kooperatifçilik Raporu**”, ülkemizdeki kooperatif ailesini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak 2016 yılında yaşanan gelişmeleri değerlendiren, kooperatifçilikle ilgili tüm tarafların başvurabileceği önemli bir temel kaynak niteliğindedir.

Raporun hazırlanmasında emeği geçen Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü personeline teşekkür eder, bu çalışmanın ülkemiz kooperatifçilik alandaki çalışmalarını teşvik etmesini, teorik ve istatistik açıdan yapılacak yeni çalışmalara katkıda bulunmasını, genel olarak kooperatiflere ilginin artışına hizmet etmesini ve ülkemiz kooperatifçilik sektörüne hayırlı olmasını dilerim.

Bülent TÜFENKÇİ
Gümrük ve Ticaret Bakanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	iii
GRAFİK LİSTESİ	iv
EKLER LİSTESİ	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
GENEL GÖRÜNÜM	3
1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi.....	3
1.1. Kooperatifçilik.....	3
1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi	4
1.3. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı.....	6
1.4. Kooperatifler için Vergi Düzenlemeleri.....	9
2. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü ve Sınıflandırılması.....	12
2.1. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü	12
3. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme	15
3.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu.....	15
3.2. Kooperatiflerde Örgütlenme.....	17
İKİNCİ BÖLÜM	21
GELİŞMELER ve 2016 YILI DEĞERLENDİRMESİ	21
1. Kooperatifçilik Faaliyetleri	21
1.1. Eczacı Kooperatifleri	21
1.2. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri.....	22
1.3. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri	23
1.4. Sigorta Kooperatifleri.....	28
1.5. Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatifler	29
1.6. Tüketim Kooperatifleri	43
1.7. Ulaştırma Kooperatifleri	45
1.8. Yapı Kooperatifleri	47
1.9. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri.....	49
2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı	51
3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı	51
4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Gelişmeleri	53

4.1.	Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi.....	54
4.2.	Kooperatif Bilgi Sistemi	55
4.3.	Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı	56
4.4.	Kooperatifçilik Girişimciliği Eğitim Projesi.....	56
4.5.	Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi	57
5.	Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri.....	57
5.1.	Birleşmiş Milletler	57
5.2.	Uluslararası Çalışma Örgütü	58
5.3.	Uluslararası Kooperatifler Birliği	60
	SONUÇ	63
	KAYNAKÇA	66

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar	7
Tablo 2: Türkiye’de kooperatifler ve ortak sayıları	13
Tablo 3: 2016 yılında kurulan kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı	14
Tablo 4: Kurulan ve kapanan şirketler ile kooperatiflerin karşılaştırılması.....	15
Tablo 5: Temel kooperatifçilik hizmetlerini yürüten Bakanlıkların idari yapılanması.....	16
Tablo 6: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılımı.....	17
Tablo 7: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılım oranları	18
Tablo 8: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortakları	19
Tablo 9: ESKKK’ların sayısal gelişimi (1951-2016).....	24
Tablo 10: ESKKK’ların ortak sayılarına göre il bazında sıralaması.....	24
Tablo 11: ESKKK’ların kefaletiyle kredi kullanan ortak sayısı (2006-2016)	25
Tablo 12: ESKKK’lar aracılığıyla kredi kullanım görünümü (2006-2016).....	27
Tablo 13: ESKKK’ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralaması	28
Tablo 14: Tarımsal faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısal büyüklükleri.....	31
Tablo 15: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısal görünümü	32
Tablo 16: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin ürün alım miktarları.....	33
Tablo 17: Birliklerce alınan bazı ürünlerin dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%).....	34
Tablo 18: Tarım satış kooperatif birliklerinin işletme ve bağlı ortaklıkları	35
Tablo 19: Pankobirlik’in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları.....	37
Tablo 20: Pancar ve şeker üretiminde kooperatifler	37
Tablo 21: Tarım kredi kooperatiflerinin sayısal özellikleri	38
Tablo 22: Tarım kredi kooperatiflerinin iştirak ve bağlı ortaklıkları	39
Tablo 23: Tarım kredi kooperatiflerinin kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi.....	39
Tablo 24: Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları.....	40
Tablo 25: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü	41
Tablo 26: Sulama kooperatiflerinin il bazında görünümü	43
Tablo 27: Tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü	45
Tablo 28: Ulaştırma kooperatiflerinin sayısal özellikleri.....	46
Tablo 29: Ulaştırma kooperatiflerinin il bazında görünümü.....	46
Tablo 30: Yapı kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri.....	47
Tablo 31: Yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği (2009-2016)	48
Tablo 32: İSO 500 listelerinde kooperatifler ve iştirakleri	52
Tablo 33: Fortune 500 listelerinde kooperatifler ve iştirakleri	53
Tablo 34: TÜKOSEP faaliyet zaman çizelgesi	54

Tablo 35: Unvanında “kadın” kelimesi bulunan kooperatifler	55
Tablo 36: KOOP-TEZ kapsamında desteklenen akademik çalışmalar	57
Tablo 37: Uluslararası örgütler ve üye Türk Kooperatif/Birlik/Merkez Birlikleri	61

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: ESKKK ve kredi kullandırabilen ESKKK sayısı (2007-2016)	26
Grafik 2: ESKKK yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı (2007-2016).....	26

EKLER LİSTESİ

Ek 1: 31/12/2016 tarihi itibarıyla Türk kooperatiflerinin sayısal görünümü	69
Ek 2: 01/01-31/12/2016 tarihleri arasında kurulan ve kapanan kooperatif ve birlik sayısı	70

KISALTMALAR

ANTBİRLİK	S.S. Antbirlik Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BM.....	Birleşmiş Milletler
COPAC.....	Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi
ÇAY-KOOP	S.S. Çay Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
ÇŞB	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
ÇUKOBİRLİK	S.S. Çukurova Pamuk, Yer Fıstığı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
DFİF	Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DGRV.....	Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu
DSİ	Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
ESKKK.....	Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifi
EURICSE	Avrupa Kooperatif ve Sosyal İşletmeleri Araştırma Enstitüsü
FİSKOBİRLİK	S.S. Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
GTB.....	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
GTHB	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GÜLBİRLİK	S.S. Gül, Gülyağı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
HAY-KOOP	S.S. Hayvancılık Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
ICA	Uluslararası Kooperatifler Birliği
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KARADENİZBİRLİK	S.S. Karadeniz Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği
KDV	Katma Değer Vergisi
KGM.....	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KOOPBİS.....	Kooperatif Bilgi Sistemi
KOOP-GEP	Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitim Programı
KOOP-KUR	Türk Kooperatifçilik Kurumu
KOOP-TEZ	Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi
KOZABİRLİK	S.S. Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

KÖY-KOOP	S.S. Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
KVK	13/06/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
MARMARABİRLİK	S.S. Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
Md.....	Madde
OR-KOOP	S.S. Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
OSİB	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
PANKOBİRLİK.....	S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
RAPOR.....	Türkiye Kooperatifçilik Raporu
TAR-KOOP.....	S.S. Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
TARIŞ İNCİR BİRLİĞİ.....	S.S. Tariş İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ PAMUK BİRLİĞİ ...	S.S. Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ ÜZÜM BİRLİĞİ.....	S.S. Tariş Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TARIŞ ZEYTİN BİRLİĞİ ...	S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TEKB	S.S. Tüm Eczacılar Üretim, Temin ve Dağıtım Kooperatifleri Birliği
TESKOMB	S.S. Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
TİFTİKBİRLİK	S.S. Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TİM.....	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOKİ	Toplu Konut İdaresi Başkanlığı
TRAKYABİRLİK	S.S. Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
TSB.....	Türkiye Sigorta, Reasürans ve Emeklilik Şirketleri Birliği
TSKB.....	Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TTK	13/01/2011 tarihli ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu
TÜFE.....	Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜKOBİRLİK	S.S. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
TÜKOSEP.....	Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı
TÜRKİYE KOOP	S.S. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği
TÜRKKENT	S.S. Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
UZK.....	Uluslararası Zeytin Konseyi

GİRİŞ

2016 Yılı Türkiye Kooperatifçilik Raporu; “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)”nın 2.9 numaralı eylemi uyarınca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü öncülüğünde, kooperatiflerden sorumlu Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve kooperatif üst kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanmıştır.

2013 yılından buyana her yıl düzenli olarak yayınlanan Rapor; toplumda kooperatifçilik bilincini artırmayı, kanun koyucu, politika yapıcı ve araştırmacılar için ülke kooperatifçilik hareketine ilişkin ihtiyaç duyulan detaylı bilgiyi sağlamayı, kooperatif ve üst kuruluşları için de hem yıllık gelişmelerini takip etmelerini hem de bunları kamuya paylaştıkları ve temel başvuru kaynağı niteliğinde bir yayın olmayı hedeflemektedir.

Eczacıliktan lojistiğe, eğitimden tarıma kadar farklı hizmet alanları ve sektörlerde rol alan kooperatifler, ülke ekonomisinin gelişmesine birçok yönden önemli katkılar sağlamaktadır. Kooperatiflerin toplumsal kalkınmada bu kadar büyük rol oynamalarına rağmen, ülke ekonomilerindeki yerini ve etkisini belirlemede çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Kooperatiflerin geniş alanlarda ve farklı sektörlerde büyük kitlelere yönelik faaliyet gösteren işletmeler olması ve sağlanan katkının gayri safi yurt içi hâsıla (GSYH) ile doğrudan ilişkilendirilmemesi bu zorlukların başında gelmektedir.

Diğer taraftan, kooperatif hareketinin önemi ve büyüklüğünü ortaya koymak, dünyada geneline kooperatifçiliği tanımak için de birçok çalışma yürütülmektedir (GTB, 2014). İlerdiği sektörel analiz ve değerlendirmelerle bu çalışmaların önde geleni *Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)* koordinasyonunda hazırlanan Dünya Kooperatifçilik Raporu’dur. Nitekim kooperatif işletmelerin önemini vurgulamak, ülke ekonomilerine ve sosyal yaşamlarına etkilerini/katkılarını göstermek amacıyla kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirmelerini içeren bu rapordaki verilerle kooperatiflerin ülke ekonomisine olan etkilerini bir nebze de olsa ölçmek mümkündür (GTB, 2013/1).

ICA öncülüğünde hazırlanan *2016 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporuna* göre, dünya genelinde 63 ülkeden bildirimde bulunan 2.370 kooperatiften 1.420’si 100 milyon dolar üzerinde ciroya sahiptir. Raporda, bildirimde bulunan kooperatifler arasında en yüksek ciroya ulaşan ilk 300 kooperatifin toplam cirosunun 2,5 trilyon dolar olduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerin; %32’si tarım ve gıda, %40’ı sigorta, %19’u toptan ve perakende ticaret, %6’sı ise bankacılık ve finansal hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir.

ICA verilerine göre dünyanın hemen her ülkesinde kooperatifçilik faaliyetine rastlanmaktadır. Coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir (GTB, 2013/1). Fransa’da 26,1 milyon, Almanya’da 22,2 milyon Hollanda’da 16,9 milyon, İngiltere’de 14,9 milyon ve İtalya’da 12,6 milyon kooperatif ortağı olması bu bakımdan önemli bir göstergedir (COOPSEUROPE, 2015). Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) 31/12/2016 verilerine göre 79,8 milyonluk nüfusa sahip ülkemizde ise 7,5 milyon civarında kooperatif ortağı bulunmakta ve nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı yaklaşık %9,5 olarak hesaplanmaktadır.

Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de kooperatifçilik faaliyetleri sosyal ve ekonomik yönden önemini sürdürmektedir. Tarımsal üretim ve pazarlamadan, esnaf ve sanatkârın finansman talebine kadar geniş kesimlere işletmecilik alternatifi sunan kooperatifçilik hem üretimin sürekliliğinin sağlanması hem de istihdama katkısı bakımından Türkiye ekonomisinde önem arz etmektedir.

TÜİK verilerine göre, üretim yöntemiyle elde edilen yıllık GSYH, zincirlenmiş hacim endeksiyle 2016 yılında bir önceki yıla göre %2,9 artmıştır (TÜİK, 2017). Üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYH ise, 2016 yılında bir önceki yıla göre %10,8 artarak 2 trilyon 590 milyar 517 milyon TL olmuştur. Gayrisafi yurtiçi hasılayı oluşturan faaliyetler incelendiğinde; 2016 yılında tarım sektörünün toplam katma değerinin, zincirlenmiş hacim endeksi olarak %4,1 azaldığı, sanayi sektörünün toplam katma değerinin %4,5 arttığı, inşaat sektörünün toplam katma değerinin %7,2 arttığı ve hizmetler sektörünün toplam katma değeri %0,8 azaldığı görülmektedir. Kişi başı GSYH ise cari fiyatlarla 2016 yılında 32.676TL (10.807 Dolar) olarak hesaplanmıştır.

Türkiye’de 2016 yılsonu itibarıyla, 53.259 kooperatif ve 7.422.994 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Ayrıca, bu yıl içerisinde kooperatiflere kuruluş hizmeti sunan üç Bakanlık tarafından 17 farklı alanda toplam 736 yeni kooperatif ile 8 kooperatif birliğinin kuruluşuna izin verilmiştir. Türk kooperatifleri, 2016 yılında da ülke kalkınmasına ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel alanlar başta olmak üzere her alanda destek sağlamaya devam etmişlerdir.

Bu çerçevede, güncel bilgi ve gelişmeler doğrultusunda hazırlanan 2016 Yılı Türkiye Kooperatifçilik Raporu “**Genel Görünüm**” ile “**Gelişmeler ve 2016 Yılı Değerlendirmesi**” olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır.

“Genel Görünüm” başlığında; “Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi”, “Türk Kooperatifçilik Mevzuatı”, “Kooperatifler İçin Vergi Düzenlemeleri”, “Kooperatiflerin Sayısal Görünümü ve Sınıflandırma” ile “Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme” konuları incelenmiştir.

“Gelişmeler ve 2016 Yılı Değerlendirmesi” başlığında ise “Kooperatiflerin Faaliyetleri”, “Kooperatiflerin İstihdama Katkısı”, “Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı”, “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Gelişmeleri” ile “Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri” incelenmiştir.

Rapor; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), kooperatif üst kuruluşları ile Türkiye İstatistik Kurumunun ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarca hazırlanan resmi veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL GÖRÜNÜM

1. Kooperatifçilik ve Türkiye’de Gelişimi

1.1. Kooperatifçilik

Kooperatifçiliği birlikte hareket etme, dayanışma ve sorunlara ortak çözüm bulma anlamında ele aldığımızda, tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğu görülecektir. Türk Toplumlarında birlikte çalışma ve ortaklaşa iş yapma şeklinde görülen dayanışma faaliyetleri ise; dönemsel olarak imece, lonca veya ahilik gibi yapılar altında bir araya gelmiş ve yüz yıllarca başarılı şekilde uygulanmıştır. Bu noktada, Türk kültüründe bulunan yardımlaşma ve dayanışmanın, 170 yılı aşkın süredir etkin bir şekilde uygulanan kooperatifçilikle birçok açıdan benzeştiği söylenebilir.

Piyasa mekanizması içinde kooperatifler, sermaye birikimini sürekli kılarak (sermayeyi sosyalleştirerek) bazı mal ve hizmetlerin sunumunda ve isteminde ortaklarının pazarlık gücünü artırmada, ekonomik büyümeye katkıda bulunmada, “üretim ve bölüşüm” sürecini birbirleriyle ilintili kılarak ekonomik tıkanıklığı aşmada, pazarlık gücünü toplulaştırarak dev firmalar karşısında rekabeti korumada ve piyasaların (özellikle tarımsal piyasaların) yapısını ve işleyişini düzenlemede önemli görevleri yerine getiren kuruluşlardır (ÇIKIN, 2007).

Kooperatifler; piyasa tercihlerine ve karar alma süreçlerine katılan eşit konumdaki ortaklarınca yönetilen ve denetlenen demokratik kuruluşlar olarak ortakların eşit oy hakkına sahip olması (her ortağa bir oy hakkı) ve kooperatifin ortakların katılımı ile birlikte yönetilmesi şeklinde anlaşıldığında, demokrasiyi kültür ve anlayış biçimi olarak geliştirebilecek bir platformdur. Dünyaca ünlü düşünür WARBASSE’nin de tanımlamasıyla, sosyal bir kültür olmanın yanı sıra faaliyet ve hedefleriyle tek başına bir demokrasi alanıdır (WARBASSE, 1946).

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin tanımına göre kooperatif; **“ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar ve istekleri müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelen insanların oluşturduğu özerk bir teşkilattir”**. Bu tanımda kooperatiflerin temel değerleri olarak; kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma sıralanmaktadır (GTB, 2012). Bu değerler çerçevesinde kooperatifçiliğin genel kabul görmüş yedi ilkesi bulunmaktadır.

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık:

Kooperatifler, cinsel, sosyal, ırksal, siyasal ve dinsel ayrımcılık olmaksızın, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık gönüllü kuruluşlardır.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik yönetim:

Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca yönetilen ve denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir (her ortağa bir oy hakkı). Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir.

3. Ortakların ekonomik katılımı:

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, ortaklığın bir koşulu olarak taahhüt edildiği üzere (var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen “en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar” oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kâr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olma gibi amaçların biri ya da tamamı için ayırırlar.

4. Özerklik ve bağımsızlık:

Kooperatifler, özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hükümetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecektir ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler.

5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme:

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin bir şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu-özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- işbirliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.

6. Kooperatifler arasında işbirliği:

Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin bir şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.

7. Topluma karşı sorumlu olma:

Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

1.2. Kooperatifçiliğin Türkiye’de Gelişimi

Türk Kooperatifçilik hareketinin Mithat Paşa’nın kurduğu “*Memleket Sandıkları*” ile başladığı kabul edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğunun Rumeli topraklarında bulunan Şehirköy (Pirot) kasabasında 1863 yılı Kasım ayında kurulan “Memleket Sandıkları” Türk Kooperatifçiliğinin ilk uygulamasıdır. Uygulamanın olumlu sonuçlar vermesinin ardından 1867 yılında çıkarılan “Memleket Sandıkları Nizamnamesi” ile bir devlet politikası olarak Memleket Sandıkları tüm ülkeye yayılmıştır. Memleket Sandıkları önce Menafî Sandıklarına dönüşmüş, sonrasında ise Ziraat Bankasının kuruluşuna tüm sermayesiyle dahil olmuştur.

Birinci Dünya Savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu’nun ortadan kalkması ve akabinde Kurtuluş Savaşıyla ekonomik olarak yoksun düşmüş milletin, kurulacak yeni bir devlette dayanışma ve ortaklık ilişkilerinin önemini bilen Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından, Cumhuriyet ilan edilmeden önce “Kooperatif Şirketler Kanunu” tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı yasalaşmasa da, ilerleyen yıllarda hem ATATÜRK hem de İNÖNÜ tarafından gerek Meclis toplantılarında gerekse yurt içi ziyaretlerinde bizzat kooperatifçiliğe vurgu yapılarak halk arasında yayılmasına yönelik girişimlerde bulunulmuş ve çıkarılan kanuni düzenlemelerle kooperatiflere hukuki bir temel kazandırılmıştır (HAZAR, 1990).

Bu doğrultuda, ekonominin tarım ağırlıklı olması ve tarım sektörünün de 1930larda yaşanan krizden etkilenmiş olması nedeniyle çiftçilere finansman sağlama ve tarım ürünlerini

pazarlama konularında çalışmalar başlatılmıştır. Bunun sonucu olarak 1935 yılında 2834 sayılı “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun” ile 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılmıştır. Bunların dışında kalan kooperatifler için Kooperatifler Kanununun çıkarılmasına kadar geçen sürede Türk Ticaret Kanunu hükümleri uygulanmıştır.

Türkiye’de 1960’lı yıllara gelindiğinde başta işsizlik olmak üzere ekonomik ve sosyal sorunlar artmış, bunun sonucu olarak ekonomik ve sosyal alanda planlama dönemine geçilmiştir. Planlama döneminde kırsal alanda üretimi artırmak, kentlerde istihdam oluşturmak amacıyla birtakım politikalar geliştirilmiştir. 1956 yılında uygulamaya konulan 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda “Ticaret Şirketleri” ile ilgili kısmın sonunda (Md. 485-502) kooperatiflerle ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Bununla birlikte 1960’tan sonra devletin kooperatifçiliğe verdiği önem, 1961 Anayasasına ilk defa kooperatifçilikle ilgili hükümler (Md. 51 ve 52.) konulmasıyla somut bir hal almıştır. Ayrıca 1963’ten sonra kooperatifler kalkınma planı ve yıllık programlarda da yer almaya başlamıştır.

Yaşanan bu gelişmeler doğrultusunda, gerek kooperatiflerin kendine özgü bir kanuna ihtiyaç duymaları gerekse devletin bu işletmelere verdiği önemin bir sonucu olarak yaklaşık 25 yıllık hazırlık çalışmaları neticesinde “**Kooperatifler Kanunu**” 1969 yılında hayata geçirilmiştir. Sonraki yıllarda da bu anlayış korunmuş ve 1982 Anayasasınının 171’inci maddesindeki açık hüküm doğrultusunda devlete kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri alma görevi verilmiştir.

Kooperatifler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle; tüketim kooperatifleri, kredi ve kefalet kooperatifleri, tarımsal amaçlı kooperatifler ve konut kooperatifleri sayısal olarak artmış, kooperatiflerin üst örgütlenmesi kanunlaştırılmış ve yeni kooperatif türleri olarak üretim kooperatifleri, temin tevzi kooperatifleri ile ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren kooperatifler kurulmuştur. Bu dönemde kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusunda kalkınma plan ve programlarında sürekli olarak yer verilmiştir. Yine bu dönemde Devlet kooperatiflerin gelişiminde etkin bir rol üstlenmiş ve Devletin de desteğiyle tarım satış kooperatif ve birlikleri, tarım kredi kooperatifleri ve pancar ekicileri kooperatifleri yatırımlar yaparak sanayi tesisleri kurmuş ve faaliyetlerin çeşitlenmesi nedeniyle kooperatiflere bağlı ticari ortaklıklar ortaya çıkmıştır. Bu şekilde sağlanan ortaklık ve ticari ilişkiler günümüzde büyük işletmelere dönüşmüştür.

Dünyada son otuz yıl içerisinde, ekonomik ve sosyal yaşam ile kamu yönetimi anlayışındaki değişimlerin sonucu olarak devletlerin; ekonomik ve sosyal alanda rollerini azaltmaya, idari, politik ve ekonomik yapıları serbestleştirmeye ve yerelleştirmeye, planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçmeye ve farklı ekonomik sektörlerin gelişimini dengelemeye doğru yöneldikleri bir süreç yaşanmıştır.

Söz konusu gelişmeler toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına çözüm üretebilecek oluşumlara olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Kooperatifler gibi kendi kendine yardım eden ve kendi sorumluluklarını yüklenen ekonomik dayanışma örgütleri, gelişmiş birçok ülkede ortaya çıkan bu boşluğu büyük ölçüde doldurmuştur. Bu açıdan, son dönemlerde uluslararası kuruluşlar ve bölgesel kuruluşlar tarafından devletlerin kooperatiflere olan yaklaşımları konusunda yapılan çalışmalar da hız ve önem kazanmıştır.

Dünyada yaşanan bu gelişmeler ve bu gelişmelerden ayrı olarak ülkemizde yaşanan ekonomik ve mali krizler, ekonomik ve sosyal sorunlara yeni bir yaklaşım olarak “Program Esaslı” çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Ekonomik ve mali istikrarın sağlanması, sosyal refahın artırılması gibi temel hedefleri olan programlarla, ekonomide strateji temelli yaklaşım dönemi başlamıştır. Bu yaklaşım ve dünyadaki gelişmeler de dikkate alınarak ülkemizde kooperatifçiliğin ideal yönde geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulmuş ve kooperatifçilikte yeni bir planlama süreci başlatılmıştır. Nitekim Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Orta Vadeli Plan gibi üst politika

belgelerinde ortaya konan hedefler de gözetilerek “*Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)*” uygulamaya konulmuştur.

Bu Strateji, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünüdür. TÜKOSEP’te ülke kooperatifçiliğinin mevcut durumu, yapısal özellikleri, barındırdığı potansiyel ve başta Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü ve Uluslararası Kooperatifler Birliği olmak üzere örtüşen vizyon ve amaçlar ortaya konmuştur (GTB, 2012).

Stratejik hedeflerin 2012-2016 döneminde bir plan doğrultusunda gerçekleştirilmesi için görevli ve sorumlu kurum ve kuruluşları belirleyen “Eylem Planıyla birlikte 17 Ekim 2012 tarihinde Stratejinin uygulamaya konulmasıyla; kooperatifçilik ilkeleri çerçevesinde, kooperatifçiliğin başta imaj olmak üzere yapısal sorunlarına çözüm önerileri getirmiş, kooperatif işletmelerin önemini de kavranarak faaliyetlerin sürekliliğini sağlayacak anlayış ve vizyon sağlamıştır. Bu belge, devletin ve kooperatiflerin üzerinde anlaştığı ve mevcut sorunlara planlı şekilde çözüm önerileri sunması sebebiyle kooperatifçilik için yeni ve reform niteliğinde bir belgedir. Bu döneme uyum sağlayan birçok kooperatif üst kuruluşu kendi strateji belgesini yayınlamıştır (GTB, 2015).

Bu dönemde kooperatiflerin nicel olarak büyümesinden ziyade, stratejik hedefler doğrultusunda niteliksel bir büyüme sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, özellikle eğitim faaliyetlerine önem verilmiş, kooperatiflerin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi için mevzuat çalışmaları yapılmış, güvenilir istatistik veri temini ve kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması başta olmak üzere birçok çalışma yürütülmüştür. Kooperatif türlerinin çeşitlendirilmesine yönelik eylem planı çerçevesinde yeni kooperatif türleri için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından örnek anasözleşmeler hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur (GTB, 2015).

1.3. Türk Kooperatifçilik Mevzuatı

Tarihimizde kooperatifçilik alanında ilk yasal düzenleme, 1867 yılında Mithat Paşa tarafından bizzat hazırlanarak Babıâli’ye sunulan “Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menafî ve Temerttütatının Sarfı Hakkında Layiha”sıdır (Memleket Sandıkları Nizamnamesi). Ardından, 28/12/1920 tarihinde TBMM’de görüşülen ve kısmen kabul edildiği halde savaş nedeniyle yasalaşma süreci tamamlanamayan “Kooperatif Şirketler Kanun Layihası”yla kooperatifçilik tekrar gündeme gelmiştir. Sakarya Meydan Savaşı sürerken kabul edilen “Ereğli Havzai Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun” ile kooperatiflerin kuruluşuna imkân tanınmıştır (HAZAR, 1986).

Osmanlı’da davaların kanunlara dayalı olarak görülmemesi nedeniyle uygulamada görülen keyfi davranışların önlenmesi amacıyla Fransa Ticaret Kanunu’ndan tercüme edilerek hazırlanan 1850 tarihli Ticareti Berriye Kanunu’na (KABOĞLU, 1989) 1924 yılında eklenen fıkrada ise “İşbu 15’inci maddede mezkûr üç şirketten maada kooperatif, yani ortaklık şirketleri de ticaret şirketlerindedir” denilerek “kooperatif” kelimesi artık bir hukuk terimi haline gelmiştir (TUNÇAĞIL, 2013). 29/05/1926 tarih ve 865 sayılı Ticaret Kanunu’nda da kooperatiflere ait bir bölüme yer verilmiş ve tanım maddesinde kooperatifler bir şirket türü olarak sayılmıştır.

Cumhuriyet döneminde ise sırasıyla 1923 tarihli İstihsal Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifleri Nizamnamesi, 21/04/1924 tarihli ve 498 sayılı İtibari Zirai Birlikleri Kanunu, 05/06/1929 tarihli ve 1470 Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yine 21/10/1935 tarihli ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Tüm kooperatifleri kapsayan ve kuruluş, işleyiş ve denetimlerine ilişkin özel hükümler içeren 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ise 1969 yılında yasalaşmıştır.

Günümüzde kooperatifçilik faaliyetleri, 1982 tarihli Anayasamızın 171'inci maddesinde yer alan **“Devlet, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak, öncelikle üretimin artırılmasını tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alır.”** hükmü temelinde, 24/04/1969 tarihli ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunuyla birlikte 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ve 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun hükümlerine göre yürütülmektedir.

1.3.1. Kanunlar

Cumhuriyetin ilanı sonrasında hukuki temele oturtulan kooperatifçilik, 1969 yılında 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunundan ayrılarak “1163 sayılı Kooperatifler Kanunu” adıyla özel bir düzenlemeye kavuşmuştur. İlerleyen yıllarda bu temel düzenlemeye iki kanun daha eklenmiştir.

Tablo 1: Kooperatifçilikle ilgili temel kanunlar

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu	4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun	1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu
Kooperatiflerin kuruluş, işleyiş ve denetim gibi düzenlemeleri barındıran bu Kanun, tüm kooperatifler için uygulanır ve temel kanun niteliğindedir. Kanunu'nun 98'inci maddesine göre Kanun'da aksi bulunmayan konularda TTK'daki anonim şirketlere ilişkin hükümler kooperatiflerin kendine özgü yapıları da dikkate alınarak uygulanmaktadır.	Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ilk yasal düzenlemesi 21/10/1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun, 1984 tarihli ve 238 sayılı KHK ile 3186 sayılı Kanunu ile değiştirilmiş, 01/06/2000 tarihli ve 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Kanunu ile tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.	Tarım kredi kooperatiflerinin ilk yasal düzenlemesi, 1929 tarihli Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu'dur. Ancak 1935 tarihli ve 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu kapsamlı olarak tarım kredi kooperatiflerinin kuruluş ve işleyişlerini belirlemiştir. Daha sonra bu Kanun, 18/04/1972 tarihli ve 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır.
1163 sayılı Kanun'da: - 1469 sayılı Kanun, - 2475 sayılı Kanun, - 3381 sayılı Kanun, - 3476 sayılı Kanun, - 4274 sayılı Kanun, - 4363 sayılı Kanun, - 4629 sayılı Kanun, - 5146 sayılı Kanun, - 5728 sayılı Kanun, - 5983 sayılı Kanun, - 6172 sayılı Kanun, - 6215 sayılı Kanun, - 6525 sayılı Kanun ile toplam 13 değişiklik yapılmıştır.	4572 sayılı Kanun'da: - 4962 sayılı Kanun, - 5234 sayılı Kanun, - 5290 sayılı Kanun, - 6455 sayılı Kanun, - 6456 sayılı Kanun ile toplam 5 değişiklik yapılmıştır.	1581 sayılı Kanun'da: - 2460 sayılı Kanun, - 237 sayılı KHK, - 3223 sayılı Kanun, - 336 sayılı KHK, - 553 sayılı KHK, - 5330 sayılı Kanun ile toplam 6 değişiklik yapılmıştır.

1.3.2. Anasözleşmeler

Kooperatifler, yapıları itibariyle çok sayıda kimsenin belirli bir ekonomik amaç etrafında bir araya gelmek suretiyle faaliyet gösterdikleri güvene dayalı kuruluşlardır. Bu nedenle kooperatif çatısı altında yürütülen faaliyetlerde kamu yararı bulunmaktadır. Buradan hareketle de, kooperatif ortaklarının menfaatlerinin ve tasarruflarının korunması amacıyla mevzuat düzenlemeleri önemlidir.

Anasözleşme, kooperatif tüzel kişisi ile ortaklar arasında veya ortakların kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen temel sözleşmedir. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 88'inci maddesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığına kooperatifler, kooperatif birlikleri, kooperatif merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği için örnek anasözleşme hazırlama görevi verilmiştir. Bununla birlikte Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kendi görev alanında bulunan kooperatiflerle ilgili olarak örnek anasözleşme hazırlama görevleri bulunmaktadır.

Anasözleşmelerde kooperatifin ortaklık şartları, ortaklığa giriş ve çıkışa ilişkin esaslar, kooperatif organlarının işleyişine dair detaylar ile diğer faaliyetlerinin yapılma süreçleri gibi kooperatifin kuruluşuna, işleyişine, denetim ve tasfiyesine dair birçok husus hakkında kapsamlı düzenlemeler yer almaktadır. Bu yönüyle anasözleşmeler, kooperatif mevzuatında ikincil düzenleme niteliği taşımaktadır.

Ortaklık hak ve yükümlülüklerine ilişkin esasların detaylı olarak örnek anasözleşmelerde düzenlenmesi; kooperatifler, ortakları ve bunlarla menfaat ilişkisi bulunan kesimler açısından bir aleniyet ve belirlilik sağlamaktadır. Bu yolla aynı zamanda, ortaklık ilişkisinden doğabilecek sorunların kamu düzenini ve kamu yararını zedelemesinin önüne geçilmesi de amaçlanmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin kuruluşunu sağlayan 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'da da örnek anasözleşmelere özel bir önem verilmiş, uygulanacak hukuk kuralları içindeki hiyerarşisi özel olarak tanımlanmıştır. 4572 sayılı Kanun'un 8'inci maddesinin 2'nci fıkrasında tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin tabi oldukları mevzuat ve bu mevzuatın öncelik sırası düzenlenmiştir. Buna göre, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri hakkında sırasıyla; 4572 sayılı Kanun, anasözleşmeler (4572 sayılı Kanun'da açıkça örnek anasözleşmelerde düzenleneceği belirtilen hususlarda), 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu'nun anonim şirketlere ilişkin hükümlerinin uygulanacağı belirtilerek, anasözleşmelerin uygulamadaki önceliği vurgulanmıştır.

Kooperatiflerin ve üst örgütlerinin kuruluş ve anasözleşme değişikliği taleplerini incelemek, bunlara gerekli izinleri vermek, yeni alanlarda faaliyet göstermek isteyen kooperatifler için örnek anasözleşmeler hazırlamak, mevcut örnek anasözleşmelerde gerekli güncellemeleri yapmak gibi görevler 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında ilgili Bakanlıklara verilmiştir. Bu görevler çerçevesinde çalışmalara devam edilmiştir.

Ayrıca; 6455 sayılı Kanun tarafından 4572 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler çerçevesinde, Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmeleri yenilenmiş ve bunlara intibak edilmesine ilişkin Tebliğ 08/04/2014 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yeni anasözleşmelerin yayımlanmasının ardından Tebliğde öngörülen 6 aylık intibak süreci sonunda 13 Birlik ve 306 tarım satış kooperatifi intibak işlemlerini tamamlamıştır. 2 yıllık bir uygulama döneminin ardından, 2016 yılında düzenlenen 10. Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Değerlendirme Toplantısında Birliklerce iletilen görüş ve öneriler de dikkate alınarak anasözleşmelerin bazı maddelerinde değişiklik yapılmıştır.

1.4. Kooperatifler için Vergi Düzenlemeleri

Son yıllarda uygulanan ekonomik programların en önemli başlığını mali istikrar oluşturmaktadır. Mali istikrarın sağlanmasında bütçe harcamalarının ve gelirlerinin önemli olduğu muhakkaktır. Uygulanan ekonomik ve mali programlarda; kamu finansman sorununun çözülebilmesi için, ekonomik ve mali politikaların birbirleriyle uyumlu bir şekilde hazırlanıp uygulamaya konulması ve iç borçlanma yerine vergi gelirleri ile finansmanını sağlayacak tedbirlerin alınması gerektiğine yer verilmiştir. Bunun sağlanabilmesi için ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması gerekmektedir.

Bu noktada, faaliyette buldukları alanlarda önemli görevler üstlenen kooperatifler; ekonomide kayıt dışılığı önleyen yapıları ve şeffaf uygulamaları sayesinde hem ortaklarına hem topluma hesap verebilme niteliğine sahip işletmelerdir ve belgeye dayalı ekonomi sistemi oluşturma bakımından önemli rol oynamaktadır.

Anayasanın 73'üncü maddesinde, ***“Herkes kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür”*** hükmü yer almaktadır. Buna göre, bir şirket türü olan kooperatifler de kanunlarla belirtilen miktar ve oranlarda gelirlerine göre vergi vermekle yükümlüdür. Ancak devlet, kooperatiflerin toplumun geniş kesimlerine sadece ekonomik değil sosyal, kültürel ve çevre gibi alanlarda da hizmet sunmaları ve bu hizmetlerin zaman zaman kamusal hizmet niteliğinde olması hususlarını dikkate alarak kooperatifleri toplumsal kalkınmaya hizmet eden kuruluşlar olarak değerlendirmiş ve bu nedenle vergi düzenlemelerinde kooperatif lehine bir takım muafiyet ve istisnalar getirmiştir.

1.4.1. 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu

Kooperatifler, kâr elde etmeye odaklanan ticaret şirketleriyle diğer ticari kuruluşlardan farklı olarak sosyal yönleri ağır basan bir yapıda olmalarına rağmen, mevzuata göre bir şirket türü olmaları nedeniyle kurumlar vergisinin konusuna giren gelir unsurlarını (kazanç ve iratları) elde edecekleri için, hangi türde olursa olsun tüm kooperatifler 13/06/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu (KVK) 2'inci maddesine göre kurumlar vergisi mükellefi kabul edilmiştir.

Kar amacı güden sermaye şirketlerinden farklılıkları nedeniyle kooperatiflere gerek 5520 sayılı Kanun'da gerek diğer mevzuatta belirli muafiyet ve istisnalardan yararlanmalarına imkân sağlanmıştır. Bu çerçevede, KVK'nın 4'ncü maddesinde kurumlar vergisinden muaf olan kurumlara yer verilmiştir. Söz konusu maddenin 1'inci fıkrası (k) bendinde kooperatiflerle ilgili düzenleme de yer almıştır. Buna göre, tüketim ve taşımacılık kooperatifleri hariç olmak üzere, ana sözleşmelerinde:

1. Sermaye üzerinden kazanç dağıtılmaması,
2. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden pay verilmemesi,
3. Yedek akçelerin ortaklara dağıtılmaması ve
4. Sadece ortaklarla iş görülmesi

hususlarına yer veren ve bunlara riayet eden kooperatifler ile bu kayıt ve şartlara ek olarak kuruluşundan inşaatın bitim tarihine kadar yönetim ve denetim kurullarında söz konusu inşaat işlerini kısmen veya tamamen üstlenen gerçek kişilerle tüzel kişi temsilcilerine yer vermeyenler muafiyet hükümlerinden yararlanabilecektir. Yapı ruhsatı ve arsa tapusu kooperatif tüzel kişiliği adına tescil edilmiş olan yapı kooperatifleri de kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Yapı kooperatiflerinin kendilerine ait arsalarını kat karşılığı vererek her bir hisse için bir iş yeri veya konut elde etmeleri ise ortak dışı işlem sayılmamıştır.

Taşımacılık kooperatifleri ve tüketim kooperatifleri ise muafiyet şartlarını taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın kurumlar vergisi mükellefi olarak sayıldıklarından beyanname vermektedir. Kurumlar vergisi muafiyetinden yararlanamayan taşımacılık kooperatifleri sadece ortakların yönetim gideri karşılığı olarak ödedikleri paralardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar için, tüketim kooperatifleri ise diğer tüm risturn istisnasından yararlanmaktadırlar.

Öte yandan, 5520 sayılı Kanun'da sağlanan muafiyet şartları arasında kooperatifin üst kuruluşa girme şartı bulunmamaktadır. KVK'nın 4'ncü maddesinin birinci fıkrasının (k) bendindeki şartları taşıyan kooperatifler, üst kuruluşa ortak olmasalar dahi muafiyetten yararlanabilmektedir. Lakin kooperatif üst kuruluşlarına ortak olmak, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 93'üncü maddesinde yer alan diğer bazı vergi, harç ve resimlerde muafiyetten yararlanılabilmesini sağlamaktadır.

Kurumlar vergisinden muaf olan bir kooperatif için kurumlar vergisinden istisna olan kazançların bir önemi yoktur. Ancak kooperatifler için getirilen bir diğer vergisel bir kolaylık da kurumlar vergisi istisnasıdır. Muafiyet şartlarından herhangi birinin ihlal edilmesi durumunda kooperatif, kurumlar vergisi mükellefi olmaktadır. Ancak bu durumda risturn istisnası devreye girmekte ve ortaklar için hesaplanacak olan risturnlar kurumlar vergisi kapsamı dışında tutulmaktadır.

Risturn istisnası 5520 sayılı KVK'nın 5'inci maddesinin 1'inci fıkrasının (i) bendinde düzenlenmiştir. Kooperatiflerin ortakları için hesapladıkları risturnlar, kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur. Ancak, bu risturnlara da bazı sınırlamalar getirilmiş ve risturn istisnasından üretim, tüketim ve kredi kooperatiflerinin yararlanacağı belirtilmiştir. Bu tür kooperatiflerde hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisi beyannamesinde indirimler arasında gösterilmekte, dolayısıyla bu risturnlar için vergi ödenmemektedir. Bu üç tür kooperatifin dışında kalan kooperatiflerin beyannamelerinde bu şekilde hesaplanan risturnlarda indirim yapmaları söz konusu değildir. Kurumlar vergisine göre;

1. Tüm kooperatifler için geçerli olmak üzere ortaklarının idare gideri karşılığı olarak yapmış oldukları ödemelerden harcanmayarak iade edilen kısımlar ile idare giderlerini karşılamak üzere ortaklardan alınan aidatlardan harcanmayarak ortaklara iade edilen kısımlar,
2. Tüketim kooperatiflerinde, ortakların kişisel ve ailevî gıda ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için satın aldıkları malların değerine göre,
3. Üretim kooperatiflerinde, ortakların üreterek kooperatife sattıkları veya kooperatiften üretim faaliyetinde kullanmak üzere satın aldıkları malların değerine göre,
4. Kredi kooperatiflerinde; ortakların kullandıkları kredilere göre

hesaplanan risturnlar, kurumlar vergisinden istisna sayılmaktadır.

Risturnların ortaklara dağıtımı, kâr dağıtımı sayılmaz. Risturnun nakden veya aynı değerde mal ile ödenmesi istisnanın uygulanmasına engel değildir. Ortaklardan başka kimselerle yapılan işlemlerden doğan kazançlar ile ortaklarla ortaklık statüsü dışında yapılan işlemlerden doğan kazançlar hakkında risturnlara ilişkin istisna hükmü uygulanmaz. Bunların genel kazançtan ayrılmasında, ortaklarla yapılan iş hacminin genel iş hacmine olan oranı esas alınır.

1.4.2. 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu

Katma değer vergisi (KDV), genel tüketim vergilerinin en gelişmiş şekli olup ekonomideki üretim zincirinin tüm aşamalarında alınmaktadır. KDV, Türkiye'de ticari, sınai, zirai ve mesleki faaliyetler çerçevesinde yapılan mal teslimleri, hizmet ifaları ile her türlü mal ve hizmet ithalatını kapsar. KDV esas itibarıyla, yurt içinde üretilen mal ve hizmetler ile Türkiye'ye ithal yolu ile getirilen mal ve hizmetlere ilişkin işlemlere uygulanmaktadır.

25/10/1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nda, KDV oranı vergiye tabi her bir işlem için %10 olarak yer almıştır. Bakanlar Kurulu bu oranı, dört katına kadar artırmaya, %1'e kadar indirmeye, bu oranlar dâhilinde muhtelif mal ve hizmetler ile bazı malların perakende safhası için farklı vergi oranları tespit etmeye yetkilidir. KDV mükellefi, verginin konusuna giren işlemleri yapan gerçek ve tüzel kişilerdir. KDV mükellefleri (satıcı), vergiyi mal ve hizmetin satış bedeli ile birlikte alıcıdan tahsil edip vergi dairesine yatırmakla görevlidir.

Kooperatifler ve üst kuruluşları; Türkiye'de ticari, sınai ve zirai faaliyetleri çerçevesinde yapacakları mal ve hizmet teslimleri ve mal ve hizmet ithalatı dolayısıyla vergi sorumlusu olarak, KDV Kanunu kapsamında, KDV'nin ödenmesinden sorumlu tutulmuşlardır. Ortak dışı kimselerle yapacağı mal teslimi ve hizmet ifası KDV'ne konu olmaktadır. Ancak, kuruluş amaçları doğrultusunda, ortaklarının müşterek menfaatlerini sağlamak amacıyla ortaklara yapılan mal teslimi ve hizmet ifalarının KDV'nin konusuna girip girmediği tartışmalıdır. Kooperatifler KDV Kanunu'nda bazı genel nitelikteki istisnalardan yararlandığı gibi yalnızca kooperatiflere özgü bir takım istisnalar da bulunmaktadır.

Kooperatiflerin yararlanabilecekleri KDV istisnaları:

1. Tarımsal amaçlı kooperatiflerin tarımı yaymak, ıslah ve teşvik etmek amacıyla yaptıkları teslim ve hizmetler,
2. Tarımsal amaçlı kooperatiflere bedelsiz olarak yapılan her türlü mal teslimi ve hizmet ifaları,
3. Tarımsal amaçlı kooperatiflerce yapılan arazi ıslahına ait hizmetler,
4. Organize sanayi bölgeleri ile küçük sanayi sitelerinin kurulması ve
5. Konut yapı kooperatiflerine ilişkin bazı istisnalar

şeklinde sıralanabilir.

1.4.3. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu

Tüzel kişiliğe sahip olan kooperatifler, 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu uyarınca vergi sorumlusudurlar. Kooperatiflerin ortakları ile yaptıkları işlemlerden doğan olumlu gelir gider farklarının ortaklara dağıtılması gelir vergisi açısından kazanç sayılmamaktadır. Öte yandan, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun 56'ncı maddesi, yönetim kurulu üyelerine genel kurulca belirlenen aylık ücret, huzur hakkı, risturn ve yolluk dışında hiç bir ad altında başkaca ödeme yapılmayacağı hükmüne amirdir. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine söz konusu maddede sayılan ödemeler haricinde yapılacak başka ödemeler ücret olarak değerlendirilmekte ve bu ödemeler gelir vergisine tabi olmaktadır. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine kazanç üzerinden hisse verilmesi durumunda yapılan ödemelerden de, ortak içi işlem olup olmadığına bakılmaksızın gelir vergisi kesintisi yapılmaktadır.

Kooperatiflerin Gelir Vergisi Kanunu'nun 94'üncü maddesine göre genel olarak;

1. Hizmet karşılığı çalışana (personele), yönetim ve denetim kurulu üyelerine ödenen aylık ücret ve huzur hakkı ücreti,
2. Muhasebeci, avukat ve diğer serbest meslek işler için yapılan ödemeler,
3. Birden fazla takvim yılına sirayet eden inşaat ve onarım işleri dolayısıyla bu işleri yapanlara ödenen istihkak bedelleri,
4. Gerçek kişi gelir vergisi mükelleflerinden kiralanan gayrimenkuller için yapılan kira ödemeleri,
5. Kira gelirleri,
6. Tasfiye döneminde, tasfiye işlemleri sonucunda oluşan olumlu gelir-gider farkının ortaklara dağıtılması halinde yapılan ödemeler,

7. Ortak dışı işlemlerden elde edilen olumlu gelir gider farkını sermaye payları oranında ortaklara dağıtılması halinde, dağıtılan paylar,
8. Yönetim kurulu başkan ve üyelerine olumlu gelir gider farkından ödenen paylar ve
9. Çiftçilerden satın alınan zirai ürün ödemeleri

gelir vergisine tabidir.

2. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü ve Sınıflandırılması

2.1. Kooperatiflerin Sayısal Görünümü

Ortak ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara çözüm modeli olarak ortaya çıkan kooperatifçilik, dünyada bir milyarı aşkın insanın doğrudan ilişkili olduğu önemli bir işletmecilik boyutuna ulaşmıştır. Dolaylı etkileri de göz önüne alındığında, günümüz yalnız ekonomik değerlendirmelerde değil sosyal ve kültürel gelişmeler ele alınırken de kooperatiflerden daha fazla bahsedilir hale gelmiştir.

Kooperatifçiliğin gelişmesi, yalnız kooperatifler ve ortakları sayesinde olmamış, uluslararası kuruluşların yönlendirmesi, devletlerin de bu işletmelerdeki potansiyeli görmesi ve değerlendirmek istemesiyle olmuştur. Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de kooperatifçilik sürekli gelişme göstermiş ve günümüzde 7,5 milyona yakın insana doğrudan hitap etmesi ve faaliyet çeşitliliğiyle ekonomik ve sosyal ve kültürel yönlerden toplumun gelişmesinde önem bir rol oynar hale gelmiştir.

Kooperatiflerin ortak, çalışan gibi sayısal büyüklükleri, mali verileri, faaliyet alanlarına dağılımları gibi bilgiler kooperatifçiliğin ulaştığı seviyeyi ve etkinliğini gösteren temel araçlar. Bu bilgiler kooperatifçilerin dışında kanun koyucular, politika yapımcılar, girişimciler için de önemlidir. Bu nedenle, kooperatiflerle ilgili güvenilir istatistiki bilgi temini ve bu bilgilerin tüm kamuoyuyla hızlı ve şeffaf olarak paylaşılması amacıyla Gümrük ve Ticaret Bakanlığı öncülüğünde “Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS)” ile “Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi Projesi (KOOP-İST)” uygulamaya konulmuştur.

Öte yandan, değişir ortak ve değişir sermayeli yapıları nedeniyle kooperatiflere ilişkin veriler sıkça değişmektedir. Bu değişkenliğin diğer nedenleri ise; benzer alanlarda faaliyet gösteren kooperatiflerin birleşmesi, amacına ulaşan kooperatiflerin tasfiye sürecine girmesi veya tasfiye süreci devam ederken kooperatif tüzel kişiliğinin tekrar ihya edilmesi durumlarında gerekli bildirimlerin ilgili kurumlara yapılmaması, KOOPBİS’e işlenmesi gereken verilerin kooperatif yönetimince sisteme kaydedilmemesi gibi hususlardır. Ayrıca, hukuken varlığını sürdüren ancak faaliyette bulunmayan kooperatiflerin re’sen tasfiye edilmesine ilişkin 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu kapsamında yapılan uygulamalar neticesinde önemli sayıda kooperatif, ticaret sicilinden terkin edilmiştir. 6102 sayılı Kanun’un Geçici 7’nci maddesi kapsamında gerçekleştirilen hızlı tasfiye ile diğer nedenlerle sona eren kooperatiflerin sayısı Bakanlıkların bilgi sistemlerine girilen kayıtlara göre 17 bine yaklaşmaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’nin (TOBB) verilerine göre 31/12/2016 tarihine kadar 35.316 kooperatifin terkin işlemlerinin tamamlandığı dikkate alındığında, bu sayının daha da artacağı tahmin edilmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 31/12/2016 verilerine göre, ülkemizde 35 farklı konuda faaliyet gösteren 53.259 kooperatif ve 7.422.994 kooperatif ortağı bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 2: Türkiye’de kooperatifler ve ortak sayıları

Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler		Kooperatif	Ortak
1.	Konut Yapı Kooperatifi	27.361	1.273.274
2.	Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.201	775.563
3.	Motorlu Taşıma Kooperatifleri	5.803	171.265
4.	Sulama Kooperatifi	2.523	303.586
5.	Tüketim Kooperatifi	2.170	183.463
6.	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.001.418
7.	Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.161	84.035
8.	Kredi Kefalet Kooperatifi	1.004	659.406
9.	Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	922	125.632
10.	İşletme Kooperatifi	655	116.368
11.	Su Ürünleri Kooperatifi	553	30.889
12.	Üretim Pazarlama Kooperatifi	408	17.591
13.	Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	390	7.873
14.	Turizm Geliştirme Kooperatifi	309	17.002
15.	Tarım Satış Kooperatifi	306	323.596
16.	Temin Tevzi Kooperatifi	256	22.807
17.	Küçük Sanat Kooperatifi	233	7.770
18.	Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	75	2.117
19.	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	55	640
20.	Eğitim Kooperatifi	49	2.880
21.	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.448.171
22.	Yaş Sebze Meyve Kooperatifleri	29	3.066
23.	Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	26	922
24.	Yayıncılık Kooperatifi	23	508
25.	Yardımlaşma Kooperatifi	18	13.449
26.	Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	17	381
27.	Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi	13	95
28.	Hizmet Kooperatifi	11	145
29.	Tedarik Kooperatifi	8	606
30.	Sigorta Kooperatifi	6	827.765
31.	Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
32.	Pazarcılar İşletme Kooperatifi	5	67
33.	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53
34.	Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	2	31
35.	Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	8
36.	Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23
37.	Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı Kooperatifi	1	7
Toplam		53.259	7.422.994

Kaynak: GTB, GTHB, ÇŞB

Tablo 2’de görüldüğü üzere faaliyet alanına göre en fazla sayıdaki kooperatif (27.361) konut yapı alanında olup, bunları sırasıyla tarımsal kalkınma kooperatifleri (7.201), motorlu taşıma kooperatifleri (5.803), sulama kooperatifleri (2.523) ve tüketim kooperatifleri (2.170) izlemektedir.

Kooperatif ortak sayısında ise ilk sırada bulunan pancar ekicileri kooperatiflerini (1.448.171) sırasıyla konut yapı kooperatifleri (1.273.274), tarım kredi kooperatifleri (1.001.418), sigorta kooperatifleri (827.765) ile tarımsal kalkınma kooperatifleri (775.563) takip etmektedir. -

Diğer taraftan, TOBB verilerine göre 2016 yılında 763 yeni kooperatif ve 8 kooperatif birliği kurulmuştur. Söz konusu kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: 2016 yılında kurulan kooperatiflerin faaliyet alanlarına göre dağılımı

Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler	Toplam
Konut Yapı Kooperatifi	354
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	43
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi	35
Ara Toplam	432
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	93
Sulama Kooperatifi	53
Su Ürünleri Kooperatifi	17
Ara Toplam	163
Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	57
İşletme Kooperatifi	47
Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	28
Kredi ve Kefalet Kooperatifi	17
Turizm Geliştirme Kooperatifi	5
Tüketim Kooperatifi	5
Eğitim/Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	3
Deniz Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	2
Temin Tevzi Kooperatifi	2
Sigorta Kooperatifi	1
Hizmet Kooperatifi	1
Ara Toplam	168
Genel Toplam	763

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi

Tablo 3 incelendiğinde; 2016 yılında kurulan toplam 763 kooperatifin 432’sine Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca, 168’ine Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’na ve 163’üne Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca kuruluş izni verildiği görülmektedir.

Öte yandan, 2016 yılında GTB tarafından 59 farklı ilde 192 kooperatifin kuruluşuna izin verilmiş ve bunlardan 168’inin kuruluşu aynı yılda tamamlanmıştır. Bu çerçevede; Ankara (20), İstanbul (20), İzmir (17) ve Antalya (11) GTB tarafından en çok kooperatif kuruluş izni verilen iller olmuştur (KOOPBİS, 2017).

TOBB'dan alınan verilere göre kooperatif veya birlik olarak 2016 yılında ticaret sicilinde 771 kuruluş, 1.467 tasfiye ve 1.290 terkin işlemi yapılmıştır. Bu rakamlara, diğer şirket türleriyle karşılaştırmalı olarak Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4: Kurulan ve kapanan şirketler ile kooperatiflerin karşılaştırılması

İşlem / Tür		01/01-31/12/2014	01/01-31/12/2015	01/01-31/12/2016
Kurulan	Şirket	57.710	66.701	63.709
	Kooperatif	1.005	921	771
	Gerçek Kişi Tic. İşl.	67.920	47.069	41.972
Tasfiye	Şirket	14.499	11.529	12.498
	Kooperatif	1.977	1.523	1.467
Kapanan	Şirket	14.002	12.114	11.038
	Kooperatif	1.820	1.587	1.290
	Gerçek Kişi Tic. İşl.	23.229	19.061	19.610

Kaynak: Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi

3. Kooperatifçilik Organizasyonu ve Örgütlenme

3.1. Kooperatifçilikte Kamu Yönetiminin Yapısı ve Organizasyonu

Cumhuriyetin ilanı sonrasında kooperatifçiliğin potansiyelini gören ve önemini kavrayan Devlet, kooperatifçiliği geliştirmek, çeşitlendirmek ve yaygınlaştırmak amacıyla çeşitli politikalar üretmiş, kanuni çalışmalar yapmış, uygulamalarda rehberlik etmiş, yeni teşkilat yapılanmaları oluşturmuştur.

Bu güne kadar değişik Bakanlıklar marifetiyle kooperatiflere kuruluş, işleyiş ve denetim gibi kamusal hizmetlerin sunulduğu ülkemizde, kooperatiflerle ilgili esas yetkinin (bir şirket türü olmaları nedeniyle) her zaman Ticaret Bakanlığında (bugünkü ismiyle Gümrük ve Ticaret Bakanlığı) olduğu görülmektedir. Kooperatifler için temel mevzuat olan 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nda Ticaret Bakanlığının yetkili kılınması, önceden gelen bu uygulamanın teyidi olmakla birlikte, bakanlıkların 2011 yılında yeniden örgütlenmeleri sonrasında hazırlanan kanun hükmünde kararnamele de bu durumun devam ettiği görülmektedir.

640 sayılı Gümrük ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 2'nci maddesi Bakanlığın görevlerine, 6'ncı maddesi Bakanlığın hizmet birimlerine yer vermiştir. Bakanlığın görevlerini sayan 2'nci maddenin (k) bendinde "Esnaf ve sanatkârlar ile kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, sonuçları izlemek ve değerlendirmek" ifadesiyle kooperatifçilik konusunda görev tanımı yapılmıştır. KHK'nın 6'ncı maddesi kapsamında ise Bakanlık hizmet birimi olarak "Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü (KGM)" kurulmuş ve böylece kamu yönetimi teşkilatlanmasında kooperatifçilik, ilk defa kendi ismiyle Genel Müdürlük seviyesinde temsil edilir olmuştur.

Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün görevleri 640 sayılı KHK'nın 13'ncü maddesinde şöyle sayılmıştır:

- Kooperatifçiliğe ilişkin politikaları, ilke ve hedefleri ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak belirlemek, stratejiler geliştirmek, uygulamak, sonuçlarını izlemek ve değerlendirmek.

- b) Kooperatifçilikle ilgili Ar-Ge çalışmaları yapmak, kooperatif bilgi ve denetim sistemini kurmak ve işletmek.
- c) Kooperatifçiliğin geliştirilmesi için gerekli tedbirleri almak ve uygulanmasını sağlamak, yayın, tanıtım ve eğitim faaliyetlerinde bulunmak.
- ç) Kooperatiflerin amaçlarını gerçekleştirmek için hazırlayacakları projeleri desteklemek ve teşvik etmek, teşvik ve desteklere yönelik düzenlemeler yapmak.
- d) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birlikleri, yapı kooperatifleri ve üst birlikleri hariç olmak üzere, tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile genel hükümlere tabi kooperatif ve birliklerin kuruluşuna, işleyişine ve denetlenmesine yönelik düzenlemeler yapmak, uygulamak ve uygulanmasını sağlamak, kooperatifleri ve üst kuruluşlarını denetlemek veya denettirmek.
- e) Kooperatifler için örnek ana sözleşmeler hazırlamak ve yürürlükte olan ana sözleşmeleri ihtiyaçlar doğrultusunda güncellemek.
- f) Kooperatiflere ve üst kuruluşlarına yol göstermek ve çalışmalarında yardımcı olmak, yeni alanlarda kooperatif girişimlerin geliştirilmesine yönelik özendirici ve destekleyici çalışmalar yürütmek, bireysel tasarrufların uygun kooperatif girişimcilik modelleri ile ekonomiye kazandırılmasını sağlamak.
- g) Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri tarafından kullanılan ürün alım kredilerine faiz desteği sağlamak ve bu kredilerin amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek.
- ğ) Bakan tarafından verilen benzeri görevleri yapmaktır.

1163 sayılı Kanun ile yukarıda yer verilen 640 sayılı KHK birlikte değerlendirildiğinde; kooperatifçiliğe ilişkin temel politikaların belirlenmesinde Gümrük ve Ticaret Bakanlığının yetkili olduğu; tarımsal amaçlı kooperatifler ve üst birliklerine Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından, yapı kooperatifleri ve üst birliklerine Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından, diğer kooperatifler ve üst kuruluşları ile Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından kuruluş, işleyiş ve denetim hizmetleri sunulduğu görülmektedir.

Kooperatifçilik hizmetleri, Gümrük ve Ticaret Bakanlığında “Genel Müdürlük” seviyesinde yürütülürken, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında “daire başkanlığı” düzeyinde, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında “şube müdürlüğü” altında yürütülmektedir. Bakanlıklara göre hizmet birimlerine Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5: Temel kooperatifçilik hizmetlerini yürüten Bakanlıkların idari yapılanması

Bakanlık	İdari Yapı	Hizmet Birimi
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Genel Müdürlük	Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Daire Başkanlığı	Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü Yapı Kooperatifleri Daire Başkanlığı
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	Şube Müdürlüğü/ Koordinatörlük	Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Teşkilatlanma Daire Başkanlığı Kooperatifçilik Koordinatörlüğü

3.2. Kooperatiflerde Örgütlenme

3.2.1. Kooperatiflerin Kurumsal Yapısı

Kooperatif, bir işletme modeli olarak ticaret sisteminin içinde yer almasına karşın, yönetim organizasyonu bakımından diğer işletme modellerinden farklılık göstermektedir. Kooperatifçiliğin temel ilkelerinden “*Ortakların Ekonomik Katılımı*” ve “*Demokratik Kontrol*” ilkeleri, kooperatiflerin yönetim anlayışının temelini oluşturmaktadır. Bu durumu, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda tüm ortakların temsil edildiği “Genel Kurul”un kooperatif yönetiminde en yetkili organ olarak kabul edilmesi teyit etmektedir.

Kooperatifler Kanunu’nun 42’nci maddesi; kooperatiflerin yönetiminde en yetkili organın bütün ortakları temsil eden genel kurul olduğunu hükme bağlamış, kooperatif icra organı olarak görev yapan “Yönetim Kurulu”nun ve genel kurul namına kooperatifin tüm işlem ve hesaplarını tetkik etme yetkisi verilen “Denetçiler Kurulu”nun da genel kurul tarafından seçilmesini öngörmüştür.

Kooperatiflerde örgütlenme, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle başlamıştır (tarım satış kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri kendi mevzuatına göre) Kooperatifler müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek ve faaliyetlerini koordine etmek üzere örgütlenebilmektedirler. 1163 sayılı Kanun’un 70’inci maddesi kooperatiflerin birlik, merkez birliği ve milli birlik şeklinde üst yapı organizasyonları kurmasına imkân sağlamıştır.

Türkiye’de 37 farklı tür altında kayıtlı toplam 53.259 kooperatifin 16.008’i bir üst kuruluş olan birliklere ortaktır. Ülke genelinde Birlik sayısı 462, Merkez Birliği sayısı 14 olup; konut yapı kooperatiflerinde 2’si faal toplam 3, tarımsal kalkınma kooperatiflerinde 5, tarım kredi kooperatifleri, sulama kooperatifleri, taşıma kooperatifleri, tüketim kooperatifleri, su ürünleri kooperatifleri ve kredi kefalet kooperatiflerinde 1’er merkez birliği bulunmaktadır. Kooperatiflerin ve birliklerin üst organlara katılma oranına ilişkin bilgiler Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılımı

Kooperatiflerin Üst Kuruluşlara Katılımı	
Toplam Kooperatif Sayısı	53.259
Birlik Ortağı Kooperatif Sayısı	16.008
Katılım Oranı	%30,1
Birliklerin Merkez Birliklerine Katılımı	
Toplam Birlik Sayısı	462
Merkez Birliğine Ortak Birlik Sayısı	265
Katılım Oranı	%57,3
Merkez Birliklerin TÜRKİYE KOOP’a Katılımı	
Toplam Merkez Birliği Sayısı	14
TÜRKİYE KOOP’a Ortak Merkez Birliği Sayısı	11
Katılım Oranı	%78,6

Kaynak: GTB

Tablo 6’da ortaya konulduğu üzere kooperatiflerin birliklere katılımı %30,1 oranında, birliklerin merkez birliğine katılımı %57,3 oranında, merkez birliklerinin Türkiye Milli Kooperatifler Birliğine katılımı ise %78,6 oranındadır.

Tablo 7: Kooperatiflerin üst kuruluşlara katılım oranları

Faaliyet Alanlarına Göre Kooperatifler		Toplam Koop.	Birliklere		Toplam Birlik	Merkez Birliklere	
			Katılan Koop.	Katılım Oranı (%)		Katılan Birlik	Katılım Oranı (%)
1.	Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	31	100	1	-	-
2.	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.625	100	16	16	100
3.	Tarım Satış Kooperatifi	306	289	94,7	16	-	-
4.	Kredi ve Kefalet Kooperatifi	1.001	935	93,4	32	32	100
5.	Tarımsal Kalkınma Koop.	7.201	4.826	67	85	101	115,8
6.	Deniz Yolcu Taşıma Koop.	17	7	41	1	-	-
7.	Su Ürünleri Kooperatifi	553	216	39,1	16	15	93,8
8.	Küçük San. Sitesi Yapı Koop.	922	309	33,5	6	-	-
9.	Sulama Kooperatifi	2.523	693	27,5	12	13	107,7
10.	Konut Yapı Kooperatifi	27.361	6.425	23,5	216	62	28,7
11.	Temin Tevzi Koop.	256	22	13,6	3	-	-
12.	Motorlu Taşıyıcılar Koop.	5.803	535	9,2	36	17	47,2
13.	Turizm Geliştirme Koop.	309	20	6,5	2	-	-
14.	Küçük Sanat Kooperatifi	233	14	6	5	-	-
15.	Toplu İşyeri Yapı Koop.	1.161	45	3,9	3	-	-
16.	Tüketim Kooperatifi	2.170	67	3,1	8	7	87,5
17.	İşletme Kooperatifi	655	15	2,3	2	-	-
18.	Karayolu Yolcu Taşıma Koop.	390	7	1,8	1	-	-
19.	Üretim Pazarlama Koop.	408	7	1,7	1	-	-
Toplam		52.924	16.088	30,4	462	263	57

Kaynak: GTB

Tablo 7'ye göre; 2016 yılı itibarıyla farklı alanda faaliyet gösteren 19 kooperatif, Birlik kurarak bir üst örgütlenmeyi gerçekleştirmiş, bunların 8'i ise Merkez Birliklerini kurmuştur. Faaliyet gösterdiği alanda üst birlik olan 52.924 kooperatifin 16.088'i bu birliklere katılmıştır. Pancar ekicileri kooperatifleri ile tarım kredi kooperatiflerinin ise tamamı birliklere ortak olmuştur. Bu oran tarım satış kooperatiflerinde (%94,7), kredi ve kefalet kooperatiflerinde (%93,4) ve tarımsal kalkınma kooperatiflerinde (%67) olarak gerçekleşmektedir. Ülkemizde en fazla sayıda bulunan konut yapı kooperatiflerinin ise birliklere katılımı %23,5'te kalmıştır.

462 Birliğin, kendi alanında merkez birliği bulunan 421'inden merkez birliğine katılanların sayısı 263'tür (%62,4). Bu oran, kooperatiflerin birliklere katılımından yüksek olsa da, tarımsal kalkınma kooperatif birliklerinin birden fazla merkez birliğine ortak olabildiği göz ardı edilmemelidir. Öte yandan, mevzuat nedeniyle tarım kredi kooperatiflerinin üst kuruluşlara katılımı zorunlu olup, yapılan yeni düzenlemelerle bu durum kredi ve kefalet kooperatifleri için de öngörülmüştür. Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği %93,8; Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği %87,5; Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği %47,2 oranıyla birliklerin katılımını sağlamıştır. Konut yapı kooperatifi birliklerinin ise en düşük oranla (%28,7) merkez birliğine ortak olduğu görülmektedir.

3.2.2. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerin müşterek menfaatlerini korumak, amaçlarını gerçekleştirmek, faaliyetlerini koordine etmek ve dış ülkelerle ilişkilerini düzenlemek üzere birtakım hizmetlerin yürütülmesinde birlikler, merkez birlikleri ve Türkiye Milli Kooperatif Birliği şeklinde üst yapı organizasyonları kurulması 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'yla sağlamıştır. Kanunun, 1969 yılında yürürlüğe girmesiyle kooperatifler önce kooperatif birlikleri sonra da merkez birlikleri kurarak örgütlenmişlerdir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği (TÜRKİYE KOOP) ise, 1163 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği tarihten 22 yıl sonra (30 Aralık 1991) kurulmuştur. Anasözleşmesi gereği TÜRKİYE KOOP'a kooperatif merkez birlikleri ile faaliyet alanı itibariyle merkez birliği bulunmaması sebebiyle kooperatif birlikleri ortak olabilir.

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Uluslararası ilişkiler konusunda çalışmalar yürütmekte olup, Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Çalışa Örgütü ve Avrupa Kooperatifleri Birliğinin üyesidir. Türkiye Milli Kooperatifler Birliğinin gelirleri ortak merkez birlikleri ve birliklerden alınan aidat ve bazı ek ödemelerden oluşmaktadır.

Tablo 8: Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ortakları

Türkiye Milli Kooperatifler Birliği Ortakları	
Kooperatif Merkez Birlikleri	Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifleri Merkez Birliği
	Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği
	Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği
	Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
	Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği	
Kooperatif Birlikleri	Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Siteleri Yapı Kooperatifleri Birliği
	Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
	Tüm Eczacılar Üretim, Temin ve Dağıtım Kooperatifleri Birliği

Kaynak: TÜRKİYE KOOP

3.2.3. Türk Kooperatifçilik Kurumu

Türk kooperatifçiliğinde önemli işleve sahip kurumlardan biri de Türk Kooperatifçilik Kurumu (KOOP-KUR)'dur. KOOP-KUR, 20 Mayıs 1931 tarihinde İstanbul'da "**Türk Kooperatifçilik Cemiyeti**" adıyla kurulmuştur. 1933 yılı sonunda merkezini Ankara'ya taşıyan Cemiyet, 1948 yılında "**Türk Kooperatifçilik Kurumu**" adını almıştır. KOOP-KUR, kamu yararına çalışan dernek statüsünde faaliyetlerine devam etmektedir.

Kamu yararına çalışan dernek statüsündedir. KOOP-KUR'un, Uluslararası Kooperatifler Birliği, Uluslararası Raiffeisen Kooperatifler Birliği ve Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatifçilik Ekonomisi Araştırma Merkezi'ne üyeliği bulunmaktadır.

Kooperatifçilik alanında önemli çalışmaları bulunan Türk Kooperatifçilik Kurumunun faaliyetleri arasında yayıncılık öne çıkmaktadır. Bu çerçevede;

1. Karınca Kooperatif Postası: Kurumun aylık yayın organıdır. İlk sayısı 1934 yılı Haziran ayında yayımlanan Dergi, Türkiye'nin en uzun ömürlü dergisidir. 2016 yılı sonuna kadar 960'ıncı sayısı yayınlanmıştır.
2. Kooperatifçilik: Kooperatifçilik incelemelerinin yayımlandığı, üç aylık hakemli bilimsel dergidir. 1931 yılı Kasım ayında yayınlanmaya başlanılan Derginin 2005 yılında çıkan 150'inci sayısı ile birlikte "3. Sektör Sosyal Ekonomi" ismiyle altı ayda bir yayınlanır hale gelmiştir.
3. Karınca Kardeş: Türk çocuklarına kooperatifçiliği öğretmek ve sevdirmek amacıyla 1988 yılında bu yana "Karınca Kooperatif Postası"nın eki olarak yayınlanmaktadır.

KOOP-KUR kooperatifçilik konusunda yapılan bilimsel çalışmaları yayınlamanın yanında, uluslararası düzeyde kongreler de gerçekleştirmektedir. Son olarak 14-15 Mayıs 2015 tarihinde Safranbolu'da "21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi" düzenlenmiştir. "Küreselleşme Sürecinde Ekonomi-Siyaset-Toplum ve Kooperatifçilik" konusunun ele alındığı Kongre'ye yurtiçi ve yurtdışından geniş katılım sağlanmış ve sunulan tebliğler kitap olarak bastırılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GELİŞMELER ve 2016 YILI DEĞERLENDİRMESİ

Faaliyet gösterdikleri farklı sektörler itibariyle geniş bölgelerde, geniş kitlelere hizmet sunan işletmeler olan kooperatiflerce ülke ekonomisine sağlanan katkının GSYH ile doğrudan ilişkilendirilememesi nedeniyle, ekonomik büyümede kooperatifçiliğin yerini ve etkisini belirlemek zordur. Ülkemizde GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre cari ve sabit fiyatlarla dönemsel tahmin sonuçları üzerinden verilmektedir. Bu sınıflamaya göre dönemsel tahminlerde içerilen faaliyet kolları sektörel olduğundan kooperatifçilikle ilgili ayrı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Bununla birlikte, Türkiye Resmi İstatistik Programında kooperatiflere ait verilerin yer alması amacıyla çalışmalara devam edilmektedir. Açıklanan sebeplerle, kooperatifçiliğin ekonomi içinde yerini güvenilir ve çok yönlü verilerle ortaya koymak mümkün olamamaktadır. Bu durum dikkate alınarak, elde edilen veriler temelinde kooperatiflerin 2016 yılı faaliyetleri incelenmiş gelişmeler dönemsel ve sektörel olarak Raporda değerlendirilmiştir.

1. Kooperatifçilik Faaliyetleri

Kooperatifçilik, hemen her faaliyet konusunda çalışabilecek bir işletme modelidir. Bu nedenle birçok sektörde uygulanabilen ve geniş kitlelerin katılımına olanak sağlayan bir özellik gösterir. Kooperatifçilik faaliyetleri, yarattığı istihdam ve ekonomik değer üretme katkısı kadar ticari yaşamın içinde de önemli bir yer almaktadır. Bu nedenle konuttan tarımsal üretime, eğitimden sağlık hizmetlerine, taşımacılıktan sigortacılığa kadar geniş alanlara yayılım göstermektedir.

Faaliyetleri itibariyle Türk ekonomisine sağladıkları önemli katkı ve sektörel olarak üstlendikleri işlevlerle öne çıkan; eczacı kooperatifleri, kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri, kredi ve kefalet kooperatifleri, sigorta kooperatifleri, tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, tüketim kooperatifleri, ulaştırma kooperatifleri, yapı kooperatifleri ile yenilenebilir enerji kooperatifleri alfabetik sırayla raporda ayrı ayrı incelenmiştir.

1.1. Eczacı Kooperatifleri

Ülkemizde sağlık sektöründe faaliyet göstermek amacıyla kurulan ve ilaç piyasasında dengeleyici bir rol üstlenen eczacı kooperatifleri; ekonomik şartların zorlaştığı, ilaç tedarikinin büyük ölçüde dışa bağımlı olduğu, ticari depoların eczanelere ilaç verme konusunda keyfi davrandığı ve bu nedenlerle eczanelerin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemde filizlenmeye başlamıştır. Tabandan gelen ihtiyaç ve örgütlenme arayışı içerisinde önce Manisa, İzmir ve Bursa'da, akabinde pek çok farklı ilde kurulan kooperatifler, eczacıların çatisı altında toplandıkları bir merkez haline gelmiştir.

Eczacı kooperatifleri;

- ✓ Eczacı ortaklarının ihtiyaçlarının teminini ve dağıtımını sağlayan,
- ✓ Eczanelerin ve ilaç sektörünün sağlıklı gelişimine katkıda bulunarak ortaklarının hak ve çıkarlarını koruyan,
- ✓ Sadece ortağından aldığı güç ile büyümeyi, gelişmeyi ve sektörde eczacıyı da söz sahibi yapmayı hedefleyen yapılardır.

Bu kooperatiflerin ortaklarına sunduğu bazı hizmetler ise: eğitim ve danışmanlık, alan kategori yönetimi, mimari ve ticari tasarım hizmeti, eczane donanım ve yazılım hizmeti, gizli müşteri uygulamaları, kooperatif markalı ürünler, elektrik, akaryakıt ve güvenlik sistemleri gibi konularda sağlanan indirimlerdir.

1989 yılında bir üst kuruluş olan Tüm Eczacılar Üretim Temin ve Dağıtım Kooperatifleri Birliği'nin (TEKB) kurulması ardından "tek ses" olan eczacıların hizmet kalitesi de artmıştır. TEKB, dünyada ve Türkiye'de sektöre yönelik tüm hareket ve gelişmeleri takip ederek ortak kooperatiflerin ve üye tabanlarının gelişmesini özendirici önlemler almayı; ilaç ve eczacılık konularında çeşitli proje ve etkinlikler gerçekleştirerek ilaç ve sağlık sektörüne yeni hizmetler kazandırmayı amaçlamaktadır.

Bugün Birliğe bağlı ecza kooperatifleri; Bursa Ecza Kooperatifi (1979), Edak Ecza Kooperatifi (1979), Eskişehir Ecza Kooperatifi (1980), Güney Ecza Kooperatifi (1989), İstanbul Ecza Kooperatifi (1989), Çevreci Eczacılar Kooperatifi (2010) ve Farmakoop Üretici Eczacılar Kooperatifi (2014)'dir. İlaç temin ve dağıtım fonksiyonları olan eczacı kooperatifleri, Türkiye'nin 7 Bölgesinde toplam 59 ilde faaliyet göstermektedir.

TEKB, dünyada ve Türkiye'de eczacılık alanında tüm hareket ve gelişmeleri takip ederek ortak kooperatiflerin ve üyelerinin gelişmesini özendirici önlemler almayı; ilaç ve eczacılık konularında çeşitli proje ve etkinlikler gerçekleştirerek ilaç ve sağlık sektörüne yeni hizmetler kazandırma faaliyetleri bulunmaktadır. 2016 yılı sonu itibari ile TEKB, yurt genelindeki 57 şubesiyle 14 bini aşkın ortağına hizmet götürmekte, yaklaşık 3 bin kişiye istihdam sağlamakta ve ilaç dağıtım sektöründe yaklaşık %21'lik Pazar payına sahiptir. Ayrıca bu yıl içerisinde toplam 27,6 milyon TL vergi ödemesi ve yaklaşık 29 milyon TL SGK prim ödemesi yapılmıştır (TEKB, 2017).

Eczacı kooperatifleri faaliyetlerini çeşitlendirerek sektörle ilişkili kuruluşlara ortak olmuş veya işletmeler kurmuştur. Bunlar arasında Çağdaş Eczacılar Laboratuvarı, Doğal Destek Ürünler A.Ş. ve Farmalojistik A.Ş. bulunmaktadır. Ayrıca Farmakoop Üretici Eczacılar Kooperatifi ile kooperatif markalı ürünlerin üretimine de destek verilmektedir. TEKB tarafından GTB öncülüğünde yürütülen KOOP-TEZ Projesi başta olmak eğitim içerikli birçok faaliyete de destek olmaktadır.

1.2. Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri

Dünya'da çalışma hayatında yer alan kadınların bir araya gelerek oluşturdukları ilk örgüt, İngiltere'de 19'uncu yüzyılın sonunda "Alice Acland" tarafından kurulan loncadır. Sonrasında özellikle kooperatifçilik ilkeleri ve değerlerinin tesis edilmesi ve yayılmasını müteakip kadınlar dünya genelinde kooperatiflerde giderek daha fazla oranda kendilerine yer bulmuşlardır. Kadınların kooperatiflerden elde ettikleri en önemli fayda; düzgün bir gelir elde edebilecekleri, iş güvencesine sahip ve kalıcı bir işlerinin olmasıdır. Bugün dünya çapında en önemli sorunların başında yoksulluğun giderek artması gelmektedir. Kadınların, yoksulluktan en çok etkilenen gruplar arasında yer alması nedeni ile yoksullukla mücadelede de kadın kooperatiflerinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Tüm ekonomik sistemlerde kadınların iş yaşamı ve iş gücüne katılımı bakımından dezavantajlı oldukları kabul edilmektedir. Kadının ekonomik faaliyette riski az ve sosyal yaşamda daha etkin olmasını sağlayacak en önemli yöntem kooperatifçiliktir. Konunun önemine dikkat çekebilmek ve çözüm üretebilmek için Hindistan, İran, Nijerya, Tayland'da Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli projeler geliştirerek kadın kooperatifleri çalışmalarına destek sağlamışlardır (MERT KORKMAZ, 2013).

Kadınların emeğinin kooperatif çatısı altında değerlendirilmesi amacı doğrultusunda ortakları kadın olan ve kadınlara istihdam sağlayan “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” örnek anasözleşmesi Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanarak yürürlüğe konulmuştur.

Diğer kooperatiflerden farklı olarak kadın kooperatifi örnek anasözleşmesinde üretim becerisini geliştirmeye vurgu yapılarak kooperatifin amacı “Ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamak” şeklinde belirlenmiştir.

Yayımlanan bu anasözleşme ile 01/01/-31/12/2016 tarihleri arasında 14 “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” kurulmuştur. Diğer kooperatif türleri altında da kadınların yoğun çalıştıkları dikkate alındığında, kadınların el beceri ve diğer faaliyetleri için kooperatiflerin önemli fırsatlar sağladığı görülmektedir.

1.3. Kredi ve Kefalet Kooperatifleri

Bir ekonominin büyümesi ve gelişmesinde mal ve hizmet üretimi kadar ekonomik faaliyetler için kaynak sağlamak da önemlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sermaye yetersizliği nedeniyle işletmeler daha çok dış finansmana ihtiyaç duymaktadırlar. Sağlanan bu dış finansmanın da etkin kullanılması, işletmenin mali yapısının istikrarı bakımından tartışılmaz bir gerekliliktir. Aksi takdirde, toplumun tasarrufları ve sermaye birikimi istenen ölçüde oluşamaz ve ekonomiye kazandırılmaz.

İşletmelerin finansman ihtiyacının banka veya diğer finans kuruluşlarından karşılanmasında, mali yapının istikrarı açısından, kredi ve kefalet sistemi önem taşımaktadır. Ülkemizde halen kredi kefaleti sağlama konusunda en önemli organizasyon kredi ve kefalet kooperatifleridir. Ülkemizde bu amaca hizmet eden kurumsal yapıların başında esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri (ESKKK) gelmektedir.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatiflerinin ilki 1951 yılında kurulmuştur. 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle üst örgütlenmesini oluşturan kredi ve kefalet kooperatifleri halen bu kanun hükümleri çerçevesinde değişir ortaklı, değişir sermayeli ve sınırlı sorumlu olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Kredi ve kefalet kooperatifleri 32 bölge birliği ve bir merkez birlik (Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği-TESKOMB) altında örgütlenmişlerdir. 31/12/2016 tarihi itibarıyla kooperatif sayısı 1.004, kooperatif ortak sayısı 659.406'dır. Kredi ve kefalet kooperatifleri, ortaklarına kredi kullandırmak üzere kefalet vermektedirler. İlk kurulduğu 1951 yılından itibaren ESKKK'ların sayıları onar yıllık dönemler itibarıyla Tablo 9'da özetlenmiştir.

Tablo 9: ESKKK'ların sayısal gelişimi (1951-2016)

Dönem	Kooperatif Sayısı		Oran (%)	
	Kurulan	Toplam	10 yıllık dönem	Başlangıca göre
1951-1960	111	111	11,1	11,1
1961-1970	298	409	29,7	40,7
1971-1980	269	678	26,8	67,5
1981-1990	88	766	8,8	76,3
1991-2000	134	900	13,3	89,6
2001-2010	48	948	4,8	94,4
2011-2016	56	1.004	5,5	100
Toplam	1.004	1.004	100	100

Kaynak: TESKOMB

Tablo 9'da görüldüğü üzere; ilk on yılda 111 adet kooperatifle toplam kooperatif sayısının %11,1'i kurulmuşken, bu oran 1970 yılında %40,7; 1980 yılında %67,5; 1990 yılında %76,3; 2000 yılında %89,6'dır. İlk otuz yılda kurulan kooperatif sayısı 2016 yılı sonu itibariyle toplam kooperatif sayısının %67,5'ini oluşturmaktadır. Son on altı yılda (2016 yılı sonu itibariyle) kurulan kooperatiflerin oranı %10,3'tür.

ESKKK'lar tabii oldukları mevzuat gereği mülki sınırlar (il ve ilçe) temelinde kurulmakta ve bölge birlikleri oluşturmaktadırlar. Türkiye'de 81 ilin tamamında kredi kefalet kooperatifi bulunmaktadır. Ortak sayısına göre kredi kefalet kooperatiflerinin il bazında sıralaması Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10: ESKKK'ların ortak sayılarına göre il bazında sıralaması

İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı	İl	Ortak Sayısı
İzmir	47.884	Afyonkarahisar	9.356	Kütahya	5.008	Bitlis	2.594
Ankara	40.166	Çorum	9.057	Zonguldak	4.692	Kars	2.438
Antalya	30.394	Tekirdağ	8.460	Mardin	4.597	Ağrı	2.323
İstanbul	28.175	Yozgat	8.396	Kırıkkale	4.560	Yalova	2.287
Bursa	27.766	Eskişehir	8.370	Uşak	4.353	Şırnak	2.195
Samsun	25.551	Kayseri	8.313	Malatya	4.248	Bartın	1.995
Şanlıurfa	21.233	Osmaniye	7.371	Rize	4.225	Bilecik	1.882
Hatay	21.088	Kastamonu	7.227	Düzce	4.134	Erzincan	1.693
Manisa	17.998	Kocaeli	7.132	Burdur	4.118	Siirt	1.644
Aydın	17.831	Çanakkale	7.047	Sinop	4.078	Karaman	1.554
Konya	17.512	Sivas	6.954	Erzurum	4.063	Hakkâri	1.313
Gaziantep	16.073	Adıyaman	6.724	Kırşehir	3.923	Batman	1.205
Balıkesir	15.950	Sakarya	6.720	Artvin	3.701	Tunceli	1.107
Denizli	15.489	Edirne	6.497	Karabük	3.561	Ardahan	978
İçel	15.073	Diyarbakır	6.240	Çankırı	3.531	Bingöl	869
Adana	14.974	Niğde	6.090	Isparta	3.524	Bayburt	865
Trabzon	13.776	Giresun	5.922	Bolu	3.464	Kilis	853
Muğla	12.968	Amasya	5.751	Nevşehir	3.231	Iğdır	789
Kahramanmaraş	11.193	Kırklareli	5.490	Muş	2.728	Toplam	659.406
Tokat	10.167	Aksaray	5.279	Elazığ	2.711		
Ordu	9.500	Van	5.151	Gümüşhane	2.608		

Kaynak: GTB

TESKOMB bünyesinde örgütlenmiş yaklaşık 660 bin esnaf ve sanatkârın illere göre dağılımının yapıldığı Tablo 10’da görüleceği üzere, kredi ve kefalet kooperatiflerinde en fazla ortak sayısı İzmir’de (47.884) bulunmaktadır. Ortak sayısı büyüklüğüne göre İzmir’i sırasıyla Ankara, Antalya, İstanbul ve Bursa izlemektedir. Öte yandan en düşük ortaklı iller Iğdır, Kilis, Bayburt, Bingöl ve Ardahan’dır.

Esnaf ve sanatkârlar kredi ve kefalet kooperatifleri, anasözleşmelerinde belirtildiği üzere kefalet sağlamak suretiyle ortaklarının finansmana ulaşmalarına hizmet etmektedir. 2005-2016 yılları arasında kefalet verebilen kooperatif sayısı, yıl içinde kullanılan kredi miktarı ve yıllara göre kredi hacmi değişimine ilişkin bilgiler Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11: ESKKK’ların kefaletiyle kredi kullanan ortak sayısı (2006-2016)

Yıl	Yıl Sonunda Kredi Bakiyesi Bulunan Ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kefalet Verebilen Kooperatif Sayısı	Yıl İçinde Kullanılan Kredi Miktarı (TL)	Toplam Kredi Hacmi (TL)
2006	257.030	-	741	1.860.000.000	2.362.453.000
2007	266.922	4	748	2.200.000.000	2.634.324.869
2008	255.221	-4	779	2.663.000.000	3.114.135.015
2009	248.070	-3	848	2.633.000.000	3.290.952.080
2010	236.742	-5	751	2.720.000.000	3.669.123.551
2011	244.700	3	798	4.674.000.000	5.541.322.896
2012	258.057	5	824	4.705.000.000	6.925.756.228
2013	286.123	11	838	6.738.000.000	9.617.317.535
2014	317.710	11	859	8.073.000.000	12.519.575.397
2015	353.627	11,3	883	9.975.256.950	16.159.093.348
2016	432.826	22,3	891	12.038.254.258	20.359.055.127

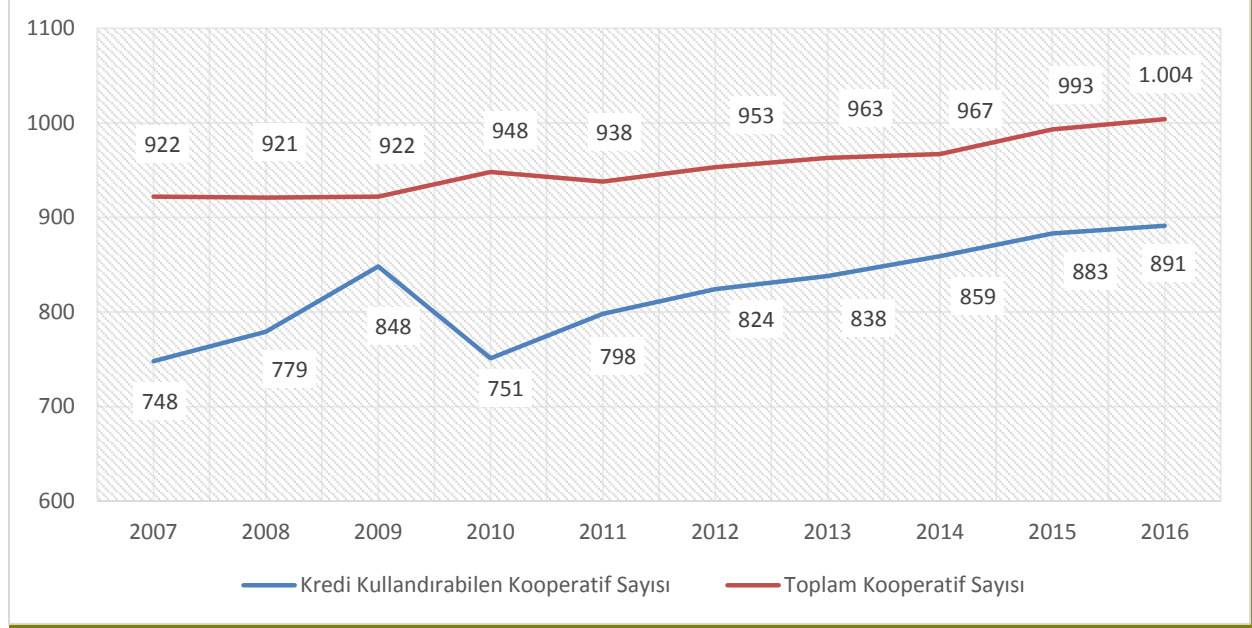
Kaynak: TESKOMB ve Türkiye Halk Bankası A.Ş.

Tablo 11’e göre, son on bir yılda kredi bakiyesi olan ESKKK’ların ortak sayısı 257.030’dan 432.826’ya yükselmiştir. Kredi bakiyesi olan ortak sayısının yıllara göre değişiminde 2008, 2009 ve 2010 yıllarında bir önceki yıla göre azalış, diğer yıllarda ise artış olmuştur. 2016 yılında kredi bakiyesi bulunan ortak sayısındaki yaklaşık seksen binlik artış da esnaf ve sanatkârın kooperatif çatısı altında toplanarak finansmana erişimi tercih ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

2006 ve 2016 yılları kıyaslandığında; kefalet verebilen kooperatif sayısı 741’den 891’e çıkmış, yıl içinde kullanılan kredi miktarı 1,86 milyar TL’den 12 milyar TL’ye, toplam kredi hacmi ise 2,3 milyar TL’den, 20 milyar TL’ye yükselmiştir.

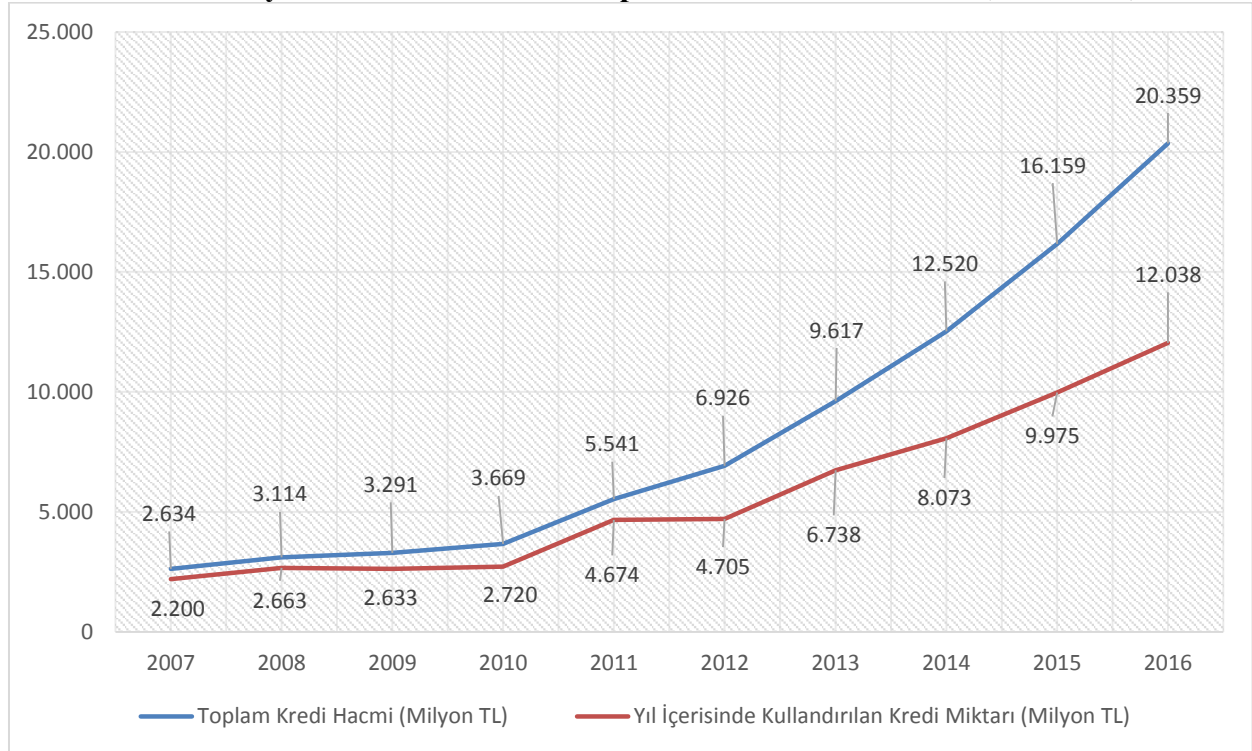
2016 yılı itibarıyla toplam ESKKK sayısı 1.004, bu kooperatiflerin toplam ortak sayıları 659.406 olup, kefalet verebilen kooperatif sayısının toplam kooperatife oranı %89,7; kredi bakiyesi olan ortak sayısı toplam ortak sayısının %63’ü kadar gerçekleşmiştir. Son on yıldaki ESKKK sayısı ve yıllara göre kredi kullanan kooperatif sayısı Grafik 1’de, yıllara göre kredi kullanım miktarı ve toplam kredi hacmi miktarı Grafik 2’de gösterilmiştir.

Grafik 1: ESKKK ve kredi kullandırabilen ESKKK sayısı (2007-2016)

Kaynak: TESKOMB

Grafik 2: ESKKK yıllık kredi kullanım ve toplam kredi hacmi miktarı (2007-2016)

Kaynak: TESKOMB

Son on yılda kefalet verebilen kooperatif sayısı ile kredi kullanan ortak sayısının artmasında ve kredi hacminin büyümesinde; faiz oranlarının düşmesi (2008 yılı hariç), kamu destekleme programı çerçevesinde bütçe ödenekleriyle faiz desteğinin sağlanması ve kredi kullanma limitlerinin artırılmış olması etkili olmuştur (Tablo 12).

Tablo 12: ESKKK'lar aracılığıyla kredi kullanım görünümü (2006-2016)

Yıl	Koop. Sayısı	Kredi Kullanan Kooperatif Sayısı	Cari Faiz Oranı (%)	Kooperatiflere Uygulanan Faiz Oranı (%)	Hazine Payı (%)	Kooperatif Kredileri Şahıs Limiti (TL)
2006	931	741	20	13	7	25.000
2007	922	748	20	13	7	35.000 – 50.000
2008	921	779	22	14,3	7,7	
2009	922	848	16	8	8	35.000 – 100.000
2010	925	751	10-12	5	5	
2011	938	798	10-12	5	5	40.000 – 125.000
2012	953	824	10-12	5	5	
2013	963	838	8-10	4	4	75.000 – 150.000
2014	967	859	8-10	4	4	
2015	993	883	8-10	4	4	
2016	1.004	891	8-10	4	4	

Kaynak: TESKOMB ve Türkiye Halk Bankası A.Ş.

Tablo 12’de yer verildiği üzere 2006 yılında %20 olan cari faiz oranı, 2008 yılında %22 olmuş, diğer yıllarda ise azalarak 2016 yılında %8-10 arasında gerçekleşmiş, aynı dönemde hazine kaynaklı sağlanan faiz desteğiyle ESKKK ortakları cari faiz oranından daha düşük oranla (yaklaşık %50’si) kredi kullanabilmiştir. Aynı dönemde kredi limitleri de 25.000 TL’den, 150.000 TL’ye yükselmiştir.

ESKKK’ların kefaletiyle kooperatif ortaklarına kamu faiz desteği programı çerçevesinde Türkiye Halk Bankası A.Ş aracılığıyla kullanılan krediler için 2016 yılında merkezi yönetim bütçesinden 1 milyar 98 milyon TL ayrılmış ve yaklaşık 941,5 milyon TL’si harcanmıştır. Söz konusu meblağın kullanımı ise 14/12/2015 tarihinde çıkarılan 2015/8297 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile sağlanmıştır. BKK uyarınca 2015 yılında, esnaf ve sanatkârlara ESKKK’ların kefaletiyle veya doğrudan Halk Bankası tarafından bankacılık ve kredi mevzuatı çerçevesinde %50 veya %100 faiz indirimli ve beş yıla kadar uzun vadeli kredi imkânları sağlanmıştır.

Bu kapsamda ESKKK kefaletiyle kullanılacak krediler için imalat, tamir ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlar %50 faiz indirimden faydalanırken, kaybolmaya yüz tutan meslekleri icra etmekte olup esnaf vergi muafiyeti belgesi sahibi olan; KOSGEB Girişimcilik Destek Programını bitirmiş olup başvuru tarihinde 30 yaşını tamamlamamış olan (100 bin TL’ye kadar); en az 3 yıllık ustalık belgesi sahibi olup bu belgeyle ilgili meslek kolunda kendi adına son 1 yıl içinde iş yeri açan ve son olarak makine, donanım ve demirbaş alımları, işyeri modernizasyonu veya hammadde ve döner sermaye ihtiyaçları karşılamak isteyen (30 bin TL’ye kadar) esnaf ve sanatkârlar ise %100 faiz indiriminden faydalanmıştır.

ESKKK’lar tüm illerde bulunmakta olup, kredi kullanma miktarı ve kooperatiflerin kefalet verebilme durumları illere göre değişkenlik göstermektedir. İllere göre ESKKK’ların ortak sayısı ve kredi kullanım oranları Tablo 13’te özetlenmiştir.

Tablo 13: ESKKK'ların kredi kullanma oranına göre il bazında sıralaması

İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı	İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı	İl	Ortak Sayısı	Kr. K. Oranı
Siirt	1.644	%85	Van	5.151	%66	Denizli	15.489	%56
Bayburt	865	%85	Hakkâri	1.313	%66	Erzincan	1.693	%56
Kütahya	5.008	%82	Osmaniye	7.371	%66	Zonguldak	4.692	%55
Malatya	4.248	%81	Bursa	27.766	%65	Düzce	4.134	%55
Muş	2.728	%80	Elazığ	2.711	%65	Uşak	4.353	%54
Tekirdağ	8.460	%80	Kastamonu	7.227	%65	Iğdır	789	%54
Batman	1.205	%80	Gaziantep	16.073	%64	Aydın	17.831	%53
Bingöl	869	%79	Çorum	9.057	%63	Aksaray	5.279	%53
Kocaeli	7.132	%79	Antalya	30.394	%62	Bartın	1.995	%52
Çanakkale	7.047	%79	Ordu	9.500	%62	Samsun	25.551	%52
Manisa	17.998	%76	Giresun	5.922	%62	Sivas	6.954	%52
Tunceli	1.107	%75	Diyarbakır	6.240	%62	Artvin	3.701	%51
Şanlıurfa	21.233	%74	Sinop	4.078	%62	Gümüşhane	2.608	%49
Mardin	4.597	%74	Karaman	1.554	%62	Trabzon	13.776	%49
Bitlis	2.594	%74	Amasya	5.751	%62	Muğla	12.968	%49
Karabük	3.561	%73	Sakarya	6.720	%61	Eskişehir	8.370	%47
Nevşehir	3.231	%73	Hatay	21.088	%60	İzmir	47.884	%46
Adana	14.974	%72	Kilis	853	%60	Afyonkarahisar	9.356	%46
İçel	15.073	%72	Isparta	3.524	%60	Balıkesir	15.950	%44
Bilecik	1.882	%71	Kahramanmaraş	11.193	%59	Kars	2.438	%43
Erzurum	4.063	%71	Bolu	3.464	%59	Niğde	6.090	%43
Rize	4.225	%70	Yozgat	8.396	%59	Kırıkkale	4.560	%41
Kırklareli	5.490	%70	Ankara	40.166	%59	Şırnak	2.195	%40
Kırşehir	3.923	%69	Konya	17.512	%58	Tokat	10.167	%39
Adıyaman	6.724	%69	Çankırı	3.531	%57	Yalova	2.287	%35
Kayseri	8.313	%68	İstanbul	28.175	%57	Ağrı	2.323	%30
Edirne	6.497	%68	Burdur	4.118	%56	Ardahan	978	%0
Kaynak: GTB, TESKOMB, Türkiye Halk Bankası A.Ş.						Toplam	659.406	60

Tablo 13'e göre, ESKKK ortaklarının %52'si kredi kullanmıştır. İllere göre en yüksek kredi kullanma oranı Siirt'te gerçekleşmiş, Siirt'i sırasıyla Bayburt, Kütahya, Malatya ve Muş izlemiştir.

1.4. Sigorta Kooperatifleri

Türkiye'de sigortacılık faaliyetleri yakın zamana kadar yalnızca sermaye şirketlerince yapılırken, 2009 yılında ortakları ile işlem yapmayı taahhüt eden sigorta kooperatiflerince de sigortacılık faaliyetleri sağlanmıştır. Günümüzde faaliyet gösteren sigorta şirketleri başlıca iki sınıfta incelenmektedir:

1. Karşılıklılık (mütakabiliyet) esasına dayanan sigorta şirketleri (mütuel şirketler, kooperatif şirketler)
2. Belirlenmiş bir prim karşılığı sigorta faaliyeti gösteren sigorta şirketleri.

Sigorta kooperatifçiliği, aynı veya benzer risklere sahip bireyler veya kurumlar bir araya gelip, kooperatifçilik kurallarına göre bir kooperatif kurması olarak tanımlanmaktadır. Eşit miktarda bir ortaklık payı ödeyerek bir sermaye oluşturulmakta ve daha sonra sigortacılık yasa ve kurallarına göre poliçe düzenleme süreçlerini belirleyip evrensel sigortacılık kurallarını uygulayarak poliçe düzenlenmekte ve risklerine göre belirlenen primlerini ödemektedirler.

Yılsonunda toplanan ortaklık payları ve primlerden elde edilen gelirleri, ödedikleri hasar ve yaptıkları masrafları düşükten sonra ya sermayelerine katarak daha da güçlenmekte ya da yine eşit olarak ortaklarına dağıtmaktadırlar (ÇARDAK, 2015).

Prim karşılığı sigorta sisteminde ise Yardımlaşma yanında kâr amacı ve karşılık unsurları beraberce bulunmaktadır. Bu sigortada kaza meydana gelince şirketin ödediği tazminat ile sigortalılardan topladığı primler takas edilmek suretiyle yardımlaşma gerçekleşmektedir. Gerçekte zarar görene tazminatı, şirket nezdinde biriken primler vasıtasıyla sigortalıların hepsi birden ödemektedirler. Fakat ödenen tazminattan artan prim bakiyesi şirketin kârını oluşturmakta, herhangi bir surette sigortalılara kârdan pay verilmemektedir.

Sigorta kooperatiflerinde yardımlaşma düşüncesi, aracısız bir şekilde uygulanmaktadır. Sigorta kooperatiflerinin hayat ve hayat dışı branşlarda faaliyet gösterebileceği hüküm altına alınmıştır. Hâlihazırdaki sigorta kooperatifleri hayat dışı (elementer) branşta faaliyet göstermektedir. Bunlardan, 76 kişiye de istihdam sağlayan Kuru Sigorta Kooperatifinin 2015 yılı sonunda prim üretimi 29.514.668 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %0,16) olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, 181 kişiye istihdam sağlayan Doğa Sigorta Kooperatifi için 291.331.842 TL (hayat dışı sigorta sektörü pazar payı %1,07) olarak gerçekleşmiştir (TSB, 2016).

1.4.1. Katılım Sigorta Kooperatifçiliği

Türkiye’de faaliyet gösteren sigorta kooperatifleri yaptığı anasözleşme değişiklikleri ile kendilerine birer katılım sigortacılığı (tekaful) pencereleri açmışlardır. Tekafül sisteminde amaç, prim havuzunda biriken meblağların faizsiz araçlarda değerlendirilmesidir. İnanca dayalı böyle bir sistemde şeffaflığın son derece önemli olduğu ve fonda değerlendirilecek meblağların faiz dışı araçlarla değerlendirilmesi sürecinde katılımcıların dışarda tutulması uygun olmamaktadır. Hem katılımcılara ait hem de gerçekten dini beklentileri karşılayacak bir model tekafül sigorta kooperatifleri eliyle mümkün olacağı düşünülmektedir.

Doktrinde ve çeşitli toplantılarda İslamiyet’te sigortacılık faaliyetinin olmadığı; ancak, karşılıklı dayanışmaya dayanan sigorta faaliyetinin kooperatifçilik ilkeleriyle uyumlu olduğu ve İslami sigortacılığın kooperatifçilik çatısı altında yapılmasının en uygun bir yöntem olduğu dile getirilmektedir. Bununla birlikte İslami Finans Hizmetleri Kurulunun yayınlamış olduğu 11’inci standartta da tekafülün kooperatifler eliyle sağlıklı bir şekilde yürütüleceği vurgulanmıştır (IFSB, 2016)

1.5. Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatifler

Cumhuriyetin ilk yıllarında milli gelirin büyük kısmı tarımdan karşılanmakta, iş gücünün büyük kısmı tarımda istihdam edilmekte ve nüfusun büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamaktaydı. Bu nedenle, dönemin ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde de tarımsal konular önemli etken olmuştur. Türk tarımı üzerine 1920’li yıllarda yapılan analizlerde tarımın iki ana düşmanının tefeci ve kasaba eşrafı olduğu vurgusuna sıkça rastlanmaktadır (KÖYMEN, 1999). Tarım sektörünün finansman ihtiyacı ve pazarlama sorunlarına çözüm arayışında olan Cumhuriyetin kurucuları, Memleket Sandıkları ve onu izleyen dönemde kurulan kooperatiflerin deneyiminden istifade edilmesini ve kooperatifleşmeye önem verilmesini savunmuşlardır (KOCABAŞ, 2011). Bunun bir sonucu olarak 1924 yılında İtibari Zirai Birlikleri

Kanunu, 1929 yılında Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 yılında 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu ile 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunları yürürlüğe girmiştir. Bu kanunlar aynı zamanda Cumhuriyetin kooperatifçilikle ilgili ilk yasal düzenlemeleridir.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, üreticilerin (ortaklarının) karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle tarımsal üretim faaliyetleri ile mesleki faaliyetlerinde ihtiyaçlarını karşılamak, ürünlerini daha iyi değerlendirmek ve ekonomik menfaatlerini korumak amacıyla kurulmuşlardır. Bu amacı gerçekleştirmek için ortaklarının üretim girdilerini temin etmek, ürünlerini alıp en iyi şartlarda değerlendirmek, gerekirse işleyip mamul haline getirerek piyasaya sürmek ve ortaklarının finansman ihtiyaçlarını aynı veya nakdi kredi yoluyla karşılamak faaliyetlerinde bulunmaktadır.

Dünya’da ve Türkiye’de kooperatifçiliğin uygulama bulduğu alanların başında tarım sektörü gelmektedir. Günümüzde en başarılı kooperatifler arasında da tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler ile kırsal alanda finansal hizmetler yürüten kooperatif bankaları ilk sırada yer almaktadır. Yapısal özellikleri gereği tarım sektöründe dayanışma ilişkilerine sıkça rastlanır. Tarımda dayanışma ilişkilerini ve kooperatifçiliği önemli kılan birçok neden bulunmaktadır.

1. Tarımsal girdilerin temin edilmesinde kooperatifler etkin rol oynarlar: Tarımsal üretimin en temel üretim faktörleri arasında tohumluk, fide/fidan ve damızlık hayvan gibi üretim materyalleri bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeye bağlı olarak kalitenin yükselmesi ve fiyatın artması nedeniyle üretim materyallerinin temin edilmesi güçleşmektedir. Ayrıca kimyasal gübre, tarımsal makine ve ilaç gibi tarımsal girdilerin piyasası sanayiciler tarafından yönetildiğinden hem arzı hem de fiyatları belirleme gücüne tarımsal üreticiler sahip olamamaktadır. Kooperatifleşme yoluyla ortak hareket ederek; çiftçiler sanayi ürünü tarımsal girdileri düşük maliyetle ve zamanında temin etme, sanayiciler ise arz miktarı için öngörü ve üretim planlaması yapma fırsatı yakalamış olmaktadır.

2. Kooperatifler tarımsal girdilerin daha rasyonel ve etkin biçimde kullanılmasına fırsat sağlar: Tarımsal üreticiler genel olarak küçük ölçekli ve dar gelirli bir yapıya sahiptirler. Başta tarım makinaları olmak üzere bir takım tarımsal girdileri tek başlarına satın almaları ve sahip olmaları güçtür. Kooperatifleşme yoluyla kullanılan üretim materyalleri ortak kullanılabileceğinden bunların etkinliği artmaktadır.

3. Tarımsal ürünlerin pazarlanmasında kooperatifler etkin rol alır: Ekonomik yaşamda tarımsal ürünlerin alımı, işlenmesi ve pazarlanmasına ilişkin faaliyetlerin tamamının bir çiftçi/kişi tarafından yürütülmesi oldukça güçtür. Bu işlerin her biri uzmanlık ister ve çiftçinin iyi bir üretici olmasının yanı sıra başarılı bir yönetici, muhasebeci, yatırımcı ve pazarlamacı olması mümkün değildir. Bu nedenle tarım sektöründe faaliyet gösteren kooperatiflerin günümüzde çok amaçlı yapıya dönüştükleri görülmektedir. Ortaklarının girdi ve finansman taleplerini karşılamaya yönelik faaliyetler yanında ürün alımı, işleme, dereceleme, standardizasyon, depolama, kalite kontrolü gibi hizmetleri de yürütmektedirler (İNAN, 2008).

4. Kooperatifler tarımsal üreticilere finansmana ulaşma kolaylığı sağlar: Tarımsal üretimde de diğer ekonomik faaliyetlerde olduğu gibi sermaye önemlidir. Tarımsal üretimde ağırlıklı olarak sahip olunan arazi ve diğer üretim faktörlerini harekete geçirmek ve ekonomik faaliyeti sürdürebilmek için işletme finansmanına ihtiyaç duyulmaktadır. Finansmana düşük maliyetle ve zamanında ulaşılmasında kooperatifler etkin rol oynarlar. Nitekim Türk Kooperatifçiliğinin zihinsel alt yapısını tarım üreticilerinin finansman sorunlarına çözüm bulma çabaları oluşturmuştur.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, 1163 sayılı Kanun çerçevesinde Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığının görev alanında bulunan tarımsal amaçlı kooperatifler (pancar ekicileri kooperatifleri, tarım kredi kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri,

su ürünleri kooperatifleri) ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı görev alanında bulunan hem tarımsal hem ticari yönü olan tarım satış kooperatifleri ile yaş sebze ve meyve pazarlama kooperatifleridir.

Bu kooperatifler birlikte değerlendirildiğinde Türkiye’de 2016 yılı itibarı ile kooperatif sayısının %23’ü ortak sayısının %52,3’ü tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerde bulunmaktadır. Tarımsal amaçlı kooperatifler arasında en fazla sayıdaki kooperatif, tarımsal kalkınma kooperatifleridir (7.201). Bunları, sayıları bini aşan sulama kooperatifleri (2.523) ve tarım kredi kooperatifi (1.625) takip etmektedir. Pancar ekicileri kooperatifleri (1.448.171 ortak) ve tarım kredi kooperatifleri (1.026.179 ortak) ise en fazla ortağı olan iki kooperatiftir (Tablo 14).

Tablo 14: Tarımsal faaliyet gösteren kooperatiflerin sayısal büyüklükleri

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.448.171
Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.001.418
Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.201	775.563
Tarım Satış Kooperatifi	306	323.596
Sulama Kooperatifi	2.523	303.586
Su Ürünleri Kooperatifi	553	30.889
Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi	31	3.128
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatif Toplamı	12.269	3.886.321
Türkiye’deki Tüm Kooperatifler	53.259	7.422.994
Tarımsal Faaliyet Gösteren Kooperatiflerin Payı	%23	%52,3

Kaynak: GTB, GTHB ve Kooperatif Birlikleri

Tarımsal amaçlı kooperatiflerden su ürünleri kooperatifleri Halk Bankası’nın öncülüğünde başlamış ve ilk olarak 1949 tarihinde İstanbul’da kurulmuştur. Su ürünleri kooperatifçiliği günümüze kadar önemli yapılanmalar ve gelişmeler sağlamıştır. Su ürünleri kooperatifleri 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun çıkması ve 1971 yılında 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ile kooperatif çatısı altında örgütlenmeye başlamışlardır. 2016 yılı itibarıyla 553 su ürünleri kooperatifi bulunmakta olup bu kooperatiflerin 30.889 ortağı bulunmaktadır.

Tarımsal faaliyet gösteren kooperatiflerden, tarım satış kooperatif ve birlikleri, tarım kredi kooperatifleri, pancar ekicileri kooperatifleri, tarımsal kalkınma kooperatifleri ve sulama kooperatifleri gerek kooperatifçilik faaliyetleri gerekse tarım sektörü açısından işlevleri dikkate alınarak raporda ayrı başlıklarda değerlendirilmiştir.

1.5.1. Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri

Türk Kooperatifçiliğinde geçmişi en eski olan, örgütlenme seviyesi yüksek ve faaliyetleri bakımından uygulamada etkin olan kooperatiflerin başında tarım satış kooperatifleri gelmektedir. Tarım satış kooperatiflerinin geçmişi Osmanlı dönemine kadar uzanır. 1914 yılında kurulan Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı ilk tarım satış kooperatifi olarak bugünkü tarım satış kooperatiflerinin temelini oluşturmuştur.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1935 tarihli ve 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanunla yasal zemin kazanmıştır. 2834 sayılı Kanun referans alınarak 1937 yılında hazırlanan anasözleşmelerle tarım satış kooperatifleri birlikler halinde örgütlenmişlerdir. 2834 sayılı Kanun, 2000 yılında yürürlüğe giren 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Tarım satış birliklerinin bir kısmı üzüm, incir, fındık, tiftik, gül, koza, pamuk, zeytin-zeytinyağı gibi faaliyet konusu tarımsal ürünlerin adıyla tüzel kişilik kazanmışken, bazıları da

Antalya, Çukurova, Marmara, Karadeniz, Trakya gibi bölgesel isimleri unvanında kullanarak faaliyette bulunmaktadır. Sayıları bir dönem 17 olan tarım satış kooperatif birliklerinden Taskobirlik, Kayısibirlik ve Güneydoğubirlik tasfiye sürecine girmiş, 2000 yılında kurulan Gapbirlik ise hiç faaliyete geçememiştir.

Geçmişte yarım milyondan fazla üreticiye hitap eden tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin son yıllarda ortak sayısında önemli azalmalar meydana gelmiştir. Bunun nedeni 4572 sayılı Kanun'da 2013 yılında yapılan değişikliklerin ardından 3 birliğin (Güneydoğubirlik, Kayısibirlik, Taskobirlik) tasfiye haline girmesi ve tüm birliklerin 2014 yılında yürürlüğe giren yeni anasözleşmelerin de gereği olarak aktif olmayan ortaklarını ortaklıktan çıkarmasıdır.

2016 yılsonu itibarıyla ülkemizde faal tarım satış kooperatifi sayısı 306, birlik sayısı 13, ortak sayısı 323.596'dır. Birlikler ve herhangi bir birlik bünyesinde faaliyet göstermeyen kooperatiflerin genel görünümü Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin sayısal görünümü

Birlik/Kooperatif	Kuruluş Yılı	Kurulduğu İl	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı
Fiskobirlik	1938	Giresun	50	143.496
Trakyabirlik	1967	Edirne	48	37.212
Marmarabirlik	1954	Bursa	8	29.946
Karadenizbirlik	1978	Samsun	18	24.639
Tariş Zeytin Birliği	1949	İzmir	32	22.318
Tariş Pamuk Birliği	1949	İzmir	44	20.049
Çukobirlik	1940	Adana	34	10.081
Tariş Üzüm Birliği	1937	İzmir	13	10.019
Tariş İncir Birliği	1937	İzmir	14	3.546
Kozabirlik	1940	Bursa	5	3.210
Gülbirlik	1954	Isparta	6	6.703
Antbirlik	1952	Antalya	5	1.954
Tiftikbirlik	1969	Ankara	12	1.357
Bağımsız Tarım Satış Kooperatifleri	-	-	17	9.066
Toplam 13 TSKB ve 17 Bağımsız Tarım Satış Kooperatifi			306	323.566

Kaynak: GTB

Tablo 15 incelendiğinde, ülkemizde 2016 yılında bir birlik bünyesinde bulunmayan bağımsız tarım satış kooperatifleri ile birlikte 323.596 üreticiyi temsil eden 306 tarım satış kooperatifinin bulunduğu görülmektedir. Tarım satış kooperatif birliklerinden kooperatif sayısı ve ortak sayısı en fazla olan birliğin Fiskobirlik olduğu (50 kooperatif ve 143.496 ortak), Trakyabirlik (37.212 ortak), Marmarabirlik (29.946 ortak), Karadenizbirlik (24.639 ortak) ve Tariş Zeytin Birliği'nin (22.318 ortak) ortak sayısı büyüklüğüne göre Fiskobirlik'i izlediği görülmektedir. Genel ortak sayısı azalışında özellikle Fiskobirlik, Trakyabirlik ve Tariş Pamuk Birliği'nin anasözleşme esasları çerçevesinde yaptıkları ortak güncellemeleri etkili olmuştur. Ayrıca, 9.066 kişinin ortak olduğu 17 bağımsız tarım satış kooperatifi de kendi alanlarındaki faaliyetlerine devam etmektedir.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri kuruluş amaçları gereği ortaklarına tarımsal girdi temin ederken, ortaklarının ürünlerini ham veya işlenmiş olarak pazarlanmasını da sağlamaktadırlar. Ortaklarının girdi taleplerini karşılamak ve satın aldığı ürünleri muhafaza etmek ve işlemek için kuruluşunun ilk yıllarında sınırlı yatırımlar yapan tarım satış kooperatif ve birlikleri, 1960'lı

yıllarla birlikte tarımsal destekleme politikası içinde önemli bir araç olarak görülmüş ve devlet adına destekleme alımları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemden sonra tarım satış kooperatif birlikleri devlet destekleri de kullanarak yatırımlar yapmış ve günümüzdeki sanayi tesislerine kavuşmuşlardır. Tarım satış kooperatif ve birliklerinin ürün gruplarına göre 2014/2015 ve 2015/2016 sezonlarına ait ürün alım miktarları Tablo 16’da özetlenmiştir.

Tablo 16: Tarım satış kooperatifleri birliklerinin ürün alım miktarları

Birlik	Ürün	Sezon	
		2014/15 (Ton)	2015/16 (Ton)
Trakyabirlik	Yağlık Ayçiçeği Kütlü Pamuk	297.937	257.329
Karadenizbirlik		17.433	24.157
Tariş Pamuk Birliği		37.083	23.291
Çukobirlik	Çekirdeksiz Kuru Üzüm	25.340	16.351
Antbirlik		17.624	15.156
Tariş Üzüm Birliği		25.727	27612
Marmarabirlik	Zeytin	23.798	35.564
Fiskobirlik	Kabuklu Fındık	421	875
Tariş Zeytin ve Zeytin Yağı B.	Zeytinyağı	3.276	3.823
Çukobirlik	Soya	707	880
Karadenizbirlik		724	1192
Tariş İncir Birliği	Kuru İncir	1.023	2215
Gülbirlik	Gül çiçeği	943	752
Tiftikbirlik	Tiftik	213	219
Kozabirlik	Yaş Koza	80	62

Kaynak: TSKB

Tabloda görüldüğü gibi birlikler yağlık ayçiçeği, kütlü pamuk, zeytin, zeytinyağı, çekirdeksiz kuru üzüm, kabuklu fındık, soya, kuru incir, gül çiçeği, tiftik ve yaş koza ürünlerinde üreticilerden alım yapmaktadırlar. Tabloda görülenlerin dışında az miktarlarda olsa da Çukobirlik tarafından yağlık ayçiçeği, Tariş Zeytin Birliği tarafından zeytin alımı yapılmaktadır.

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin miktarı, yıllara göre değişkenlik gösterse de bazı ürünlerde ülke üretiminin önemli kısmı kooperatiflerce satın alınmaktadır. 1996 yılından bugüne kadar birliklerin bazı ürünlerdeki alım oranlarının yer aldığı Tablo 19’da görüldüğü gibi birliklerin kamusal kaynaklardan yararlandıkları dönemdeki alım oranları oldukça yüksektir. Kamusal kaynakların sona erdiği 2006-2007 dönemlerinden sonra birliklerin piyasadaki alım oranları azalmıştır.

Tarım satış kooperatif birliklerinin 1996 yılından 2016 yılına kadar satın aldıkları ürün miktarının rekolteye oranı incelendiğinde; üretilen yağlık ayçiçeğinin %38’inin, kuru üzüm üretiminin %16,8’inin, kütlü pamuk üretiminin %10,5’inin, zeytin üretiminin %9,2’sinin, incir üretiminin %7,5’inin ve zeytinyağı üretiminin %9,2’sinin tarım satış kooperatif birliklerince satın alındığı görülmektedir (Tablo 17).

Tablo 17: Birliklerce alınan bazı ürünlerin dönemsel olarak Türkiye üretimine oranı (%)

Dönem	Kuru İncir	Kuru Üzüm	Kütlü Pamuk	Yağlık Ayçiçeği	Zeytin	Zeytin Yağı
1996-2000	11,4	27,0	17,5	45,2	10,0	14,8
2001-2005	8,9	19,4	15,8	51,6	7,9	14,5
2006-2011	7,1	12,7	7,1	36,8	6,7	5,3
2012-2015	3,6	10,2	3,2	21,8	8,4	3,4
2016	3,0	7,0	3,0	22,2	6,5	3,5
Ortalama	7,5	16,8	10,5	38,1	8,2	9,2

Kaynak: GTB

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerden tiftik, gül yağı, koza, incir, zeytin ve zeytinyağı bölgesel ürün özelliği taşımaktadır. Bölgesel ürünlerle birlikte bazı türlerde tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürün miktarları kooperatif/birliğin bulunduğu bölge itibarıyla önem taşımaktadır. Nitekim Trakyabirlik tarafından satın alınan ayçiçeği miktarı Trakya Bölgesi üretiminin %62-66 kadarına karşılık gelmekte, aynı şekilde, Antbirlik tarafından satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %70'i, Tariş Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliğince satın alınan kütlü pamuk miktarı bölge üretiminin %25 kadarını oluşturmaktadır (GTB, 2016/2). Öte yandan, tiftik ve koza gibi ürünlerde birlikler (Tiftikbirlik, Kozabirlik) üretilen ürünün tamamına yakınına üreticilerden satın alınmaktadırlar.

Tarım satış kooperatif ve birliklerince satın alınan ürünlerin alım değeri son yıllarda yıllık ortalama 1 milyar TL civarında gerçekleşmektedir. Alınan ürünler doğrudan pazarlanabildiği gibi işlenip mamul hale getirilmekte, ticari ve pazar değeri artmaktadır. Bu faaliyetler kooperatiflerce doğrudan veya iştiraki olan kuruluşlarca yerine getirilmektedir (BAŞARAN vd, 2015/1; GTB, 2016/2).

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım satış kooperatifleri bir taraftan tarımın gelişmesi için çaba gösterirken diğer taraftan tarım ürünlerinin işlenmesi ve tarımsal sanayinin gelişmesine de öncülük etmiştir. Nitekim 1930'lu yıllardan başlayarak Türkiye'de kurulan ilk çırçırılama tesislerinin, tarım ürünleri depolarının, yağ işleme ve ezim evlerinin, çok sayıda yem fabrikasının ve birçok sanayi tesisinin sahipleri tarım satış kooperatifleri olmuştur. Geline nokta birlikler sahip oldukları işletme ve iştirakleriyle hem bölgesel hem sektörel açıdan ülke ekonomisinde önemli bir yere sahiptirler.

Tarım satış kooperatif ve birlikleri ülkemizin geleneksel ihraç ürünlerden üzüm, incir ve zeytin tarımında önemli rol üstlenirken dış satımında da önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından yayımlanan "Türkiye'nin İlk 1.000 İhracatçı Firması" listesinde Tariş Üzüm Birliği ve Marmarabirlik sürekli yer almaktadır. Ayrıca kuru üzüm ihracatında sektörün lideri olan Tariş Üzüm Birliği toplam kuru meyveler ihracatında %8-10'luk payla ilk sıralarda yer almakta, sofralık zeytin ihracatında da Marmarabirlik %17'lik payla sektörde lider durumda bulunmaktadır (TİM, 2015).

Tarım satış kooperatif ve birliklerinin tarımsal teknik destek sağlama faaliyetleri yanında yerel ekonomilerin kalkınmasına etkisi olduğu görülmektedir. Nitekim Trakyabirlik Edirne ilinde hemen her yıl vergi rekortmeni kurum olma özelliğini sürdürmektedir. Benzer şekilde başta İzmir ve Aydın illeri olmak üzere Ege Bölgesi'nde TARIŞ'ın, Isparta'da Gülbirlik'in, Antalya'da Antbirlik'in ve Karadeniz'de Fiskobirlik'in önemi bulunmaktadır. Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin bağlı ortaklık ve iştiraklerine ilişkin bilgiler Tablo 18'de özetlenmiştir.

Tablo 18: Tarım satış kooperatif birliklerinin işletme ve bağlı ortaklıkları

Birlik	İşletme	Bağlı Ortaklık
Antbirlik	- Yağ Kombinasi - Narenciye Paketleme - Akaryakıt İstasyonu - Tarım Marketler	- Antbirlik Sig. Ltd. Şti - ANTSER A.Ş.
Çukobirlik	- Ceyhan Yağ Fabrikası - Merkez Yağ Fabrikası - Pamuk İşleme Tesisleri	- Çukurova Elektrik A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A.Ş. - Ülfet A.Ş. - PATAŞ - Ceyhan Sanayi İşletmeleri - Başak Sigorta Acenteliği
Fiskobirlik	- Entegre Fındık İşletmesi	- Fiskobirlik Efit San. A.Ş. - Fiskomar A.Ş. - Fiskobirlik Sigorta Aracılık Hizmetleri - Ordu Yağ Sanayi A.Ş. - Pancar Motor A.Ş. - Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Gülbirlik	- Gül Yağı Tesisi - Gül Konkrete Tesisi	- Rosense A.Ş.
Marmarabirlik	- Entegre tesisler	- Başak Sigorta A.Ş. - BESAS A.Ş. - Bursa Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş. - Gübre Fabrikaları T.A.Ş. - Sentetik İplik Fabrikaları A.Ş.
Karadenizbirlik		- Meray Yağ Sanayi ve Ticaret A.Ş. - Lımagrain Tohum Islah Üretim Sanayi T.A.Ş. - Pancar Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş. - BAFAY Yağ Sanayi A.Ş.
Kozabirlik	- Tohum Üretim İşletmesi - Koza Çekim Tesisi	- Kozabirlik Tic. San. Ltd. Şti. - Kozabirlik Sigortacılık Hizmetleri Ltd. Şti.
Tariş İncir Birliği	- Germencik İncir İşletme - Kolonya Fabrikası	- Tariş Sigorta A.Ş. - Tariş Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - Tariş Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Pamuk Birliği	- Pamuk Yağ Kombinasi - Çırçır Tesisleri - Delintasyon Tesisi	- Tariş Sigorta A.Ş. - Tariş Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - Tariş Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Üzüm Birliği	- Alaşehir Entegre Üzüm İşletmesi - Sirke Pekmez İşletmesi	- Tariş Sigorta A.Ş. - Tariş Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - Tariş Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş.
Tariş Zeytin Birliği		- Tariş Sigorta A.Ş. - Tariş Ayma İç ve Dış Ticaret A.Ş. - Tariş Yem Hayvancılık Sanayi Ticaret A.Ş. - Manisa Pamuklu Men. A.Ş.
Trakyabirlik	- Karacabey Yağ Fabrikası - Tekirdağ Entegre Tesisleri	- Trakyabirlik Sigorta Ltd. Şti. - Trakyabirlik Tohum Islah Üretim San. Paz. Ltd. Şti. - Lımagrain Tohum Islah Üretim San. Tic. A.Ş. - Edirne Depoculuk İşletmeleri A.Ş.

Kaynak: TSKB

4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun'da önemli değişiklikler içeren 6455 sayılı Gümrük Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 11/04/2013 tarihli ve 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 6455 sayılı Kanun'la Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin, Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF) kaynaklı kredi borçlarının yeniden yapılandırılması sağlanmıştır. Bu çerçevede on beş yıla yayılan DFİF kredisi ödemelerinin ikinci taksiti olarak tarım satış kooperatif birliklerince, 2014 yılında 31,1 Milyon TL, 2015 yılında 28,6, 2016 yılında ise 38,3 milyon TL ödeme yapılmıştır. Bu çerçevede, 2028 yılı sonuna kadar birliklerin 574.519.488,83 TL ödemesinin tamamlanarak hazineye olan borçlarının kapatılması planlanmıştır.

4572 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler kapsamında yürürlüğe konulan örnek anasözleşmeler ile önemli değişik ve yenilikler getirilmiştir. Bu çerçevede Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmeleri hazırlanmış, Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Örnek Anasözleşmelerine İntibak Usul ve Esaslarının Belirlenmesine Dair Tebliğ yürürlüğe konmuş, öngörülen altı aylık intibak süreci sonunda 13 Birlik ve 300'e yakın tarım satış kooperatifi intibak işlemlerini tamamlamıştır.

Bu dönemde yapılan Kanun ve anasözleşme değişiklikleri ile birliklerin borçlarının yeniden yapılandırılmasının yanında, idari ve mali açıdan güçlenmelerini sağlayacak tedbirler alınmıştır. Etkinliği kalmamış olan denetim kurullarının kaldırılarak bağımsız denetim sisteminin uygulamaya konulması, profesyonel ve kurumsal yönetimin tesis edilmesine yönelik getirilen yenilikler yapılması bunlardan bazılarıdır.

1.5.2. Pancar Ekicileri Kooperatifleri

İlk Pancar Ekicileri Kooperatifi 1951 yılında şeker fabrikasına ortak olmak amacıyla Adapazarı'nda kurulmuştur. 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ülke genelindeki tüm pancar ekicileri kooperatifleri bir araya gelerek üst örgütlenmelerini 1972 yılında S.S. Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) adı altında gerçekleştirmişlerdir.

Pankobirlik, ülkede şekerpancarı tarımı yapılan 64 il ve 13.611 köye yaygınlaşmış olup 1.448.171 ortağı bulunmaktadır. Pancar ekicileri kooperatif sayısı 31 olup, 313 şubesi, 5 şeker fabrikası (Amasya, Kayseri, Boğazlıyan, Konya, Çumra), 11 yem fabrikası, 1 sıvı şeker fabrikası, 1 damla sulama fabrikası, 1 şekerleme fabrikası, 1 süt fabrikası, 1 etanol fabrikası 1 dondurulmuş patates fabrikası, 1 et entegre tesisi, 1 bitkisel yağ fabrikası, 1 tohum şirketi ve tohumluk üretim tesisi, 2 termik santral, kömür işletmelerinde hissedarlık, 19 çeşitli şirket ve 10 iştirak ile bağlı ortaklığı bulunmaktadır.

Başlangıçta çiftçinin ürününü çiftçinin ortağı olduğu fabrikalarda işlenmesi amacıyla kurulan pancar ekicileri kooperatifleri, günümüzde ortaklarının tüm tarımsal faaliyetlerine destek olmak, her türlü tarımsal girdi temin etmek, başta şekerpancarı olmak üzere ortaklarının ürünlerini doğrudan ve dolaylı olarak pazarlamasına aracılık etmek gibi faaliyetlerde bulunan çok amaçlı kooperatifler haline gelmişlerdir.

Pankobirlik, sektör içinde daha fazla rol alma amacıyla pancar dışındaki ürünlerin değerlendirilmesini sağlayacak tesis, kurum veya kuruluşlar kurmuş ve bazı ticari kuruluşlara iştirak etmiş veya mevcut kurulu işletmelere ortak olmuştur. Kooperatifçilik faaliyetleri yanında iştiraklerinin de katılımıyla 2014/2015 faaliyet yılında Pankobirlik; 660 milyon ABD Doları sermaye, 2.565 milyar ABD Doları aktif toplam, 2.215 milyar ABD Doları Ciro büyüklüğüne ulaşmış, 6.809 kişiye istihdam sağlamış, ortaklarına 177 milyon ABD Doları ayni ve nakdi destek sağlamıştır. Bunların yanında Pankobirlik 2015 yılında nominal sermayesi 7,6 milyar TL olan çeşitli kurum ve kuruluşlara iştirak etmiştir (Tablo 19).

Tablo 19: Pankobirlik'in bazı işletme, iştirak ve bağlı ortakları

İştirak	Nominal Sermayesi	Hisse Değeri
Kayseri Şeker Fabrikası A.Ş.	300.000.000,00	14.820.179,22
Konya Şeker Fabrikası A.Ş.	950.000.000,00	10.706.204,00
Liberty Sigorta A.Ş.	142.750.000,00	7.732,11
Pancar Motor Sanayi ve Tic. A.Ş.	8.000.000,00	144.933,28
Beta Ziraat ve Ticaret A.Ş.	11.600.000,00	10.936,48
Panek	155.000.000,00	30.430.000,00
Dinar Yem Sanayi A.Ş.	75.000,00	5.625,00
Hedef Tarım Tic.ve Sanayi A.Ş.	3.750.000,00	17.386,75
Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	334.000.000,00	33.138,76
Finera Bilişim Sanayi A.Ş.	750.000,00	15.000,00
Türkiye Milli Kooperatifler Birliği	-*	5.000,00
Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı	-*	0,50
Pancar Ekicileri Kooperatifleri	-*	15.500,00

Kaynak: Pankobirlik *Değişir Sermayeli olduklarından, nominal sermayeleri gösterilmemiştir.

Pancar ekicileri kooperatiflerinde, şeker pancarı üreticileri (kooperatif ortakları) ile kooperatifler arasında sözleşmeli tarım ilişkisi bulunmaktadır. Kooperatif ortakları üretimin her aşamasında kooperatiflerden teknik yardım alır ve girdi temin eder, kooperatifler ise ortaklarına ürün pazarlama güvencesi verir ve bir kampanya programı çerçevesinde ortaklarının ürünlerini satın alır.

Türkiye'de şeker pancarı ekimi, şeker pancarı üretimi ve şeker üretiminde Pankobirlik önemli pay sahibidir. Yıllara göre değişmekle birlikte şeker pancarı ekim alanının %33-37'si, şeker pancarı üretiminin %37-46'sı ve şeker üretiminin %34-40 kadarı Pankobirlik tarafından gerçekleştirilmektedir (Tablo 20). Kamu ve özel şeker fabrikalarının işlediği şeker pancarının da pancar ekicileri kooperatifleri ortakları tarafından yetiştirildiği dikkate alındığında ülke şeker piyasasının en önemli aktörünün kooperatifler olduğu söylenebilir.

Tablo 20: Pancar ve şeker üretiminde kooperatifler

Yıl	Kooperatifler			Türkiye Toplamı			Kooperatiflerin Payı		
	Ekim Alanı (Dekar)	Pancar Üretimi (Ton)	Şeker Üretimi (Ton)	Ekim Alanı (Dekar)	Pancar Üretimi (Ton)	Şeker Üretimi (Ton)	Ekim Alanı (Dekar)	Pancar Üretimi (Ton)	Şeker Üretimi (Ton)
2006	1.050.570	5.358.000	700.200	2.746.300	14.267.000	2.070.000	38,3	37,6	33,8
2007	1.117.400	5.676.000	677.000	2.978.440	12.248.000	1.825.000	39,4	46,3	37,0
2008	1.172.710	6.206.000	677.600	3.225.670	15.586.000	1.731.000	36,4	39,8	39,1
2009	1.171.770	7.028.000	835.900	3.237.560	16.979.000	2.151.000	36,2	41,3	38,8
2010	1.097.600	6.973.000	1.005.700	3.224.530	17.463.000	2.533.000	34,0	39,9	39,6
2011	999.100	6.195.000	886.400	2.936.700	15.648.000	2.275.000	34,0	39,5	38,9
2012	955.850	5.810.920	911.000	2.795.870	14.937.000	2.263.100	34,2	38,9	40,2
2013	933.900	5.957.890	783.500	2.809.240	16.505.000	2.128.300	33,2	36,1	36,7
2014	950.850	5.968.192	903.200	2.864.020	16.632.256	2.390.600	33,2	35,9	37,7
2015	945.950	5.927.685	778.796	2.729.900	15.950.637	1.986.916	34,7	37,1	39,2

Kaynak: Pankobirlik

1.5.3. Tarım Kredi Kooperatifleri

Türkiye’de kooperatifçiliğin ortaya çıkış nedenlerinin ilk sırasında tarım üreticilerinin finansal sorunlarına çözüm üretmek gelmektedir. Mithat Paşa’nın 1863’te başlattığı kooperatifçiliğin zihinsel altyapısında zirai kredi sistemi olduğu görülür. İlk kooperatifçilik uygulamaları bunu karşılamaya yönelik olmuş, memleket sandıkları Ziraat Bankasına dönüşmüştür (GTB, 2012).

Cumhuriyetle birlikte yeni devletin ekonomik faaliyetleri tarımsal yapıya dayandığından tarımsal alanda kredi sağlayacak ve çiftçiye tarımsal hizmetlerde öncülük edecek kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla ilk olarak 1929 yılında 1470 sayılı “Zirai Kredi Kooperatifler Kanunu” çıkarılmış, kısa bir süre sonra 1935 yılında 2836 sayılı “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” çıkarılarak bugünkü tarım kredi kooperatiflerinin faaliyeti başlamıştır.

Faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatifleri, 1972 yılından sonra 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çerçevesinde bölge birlikleri ile merkez birliğini oluşturarak örgütlenmesini tamamlamıştır.

Tarım kredi kooperatiflerinin 2016 yılı sonu itibarıyla 16 bölge müdürlüğü, 1.625 kooperatifi ve 1.001.418 ortağı bulunmaktadır. İlk faaliyetine 1929 yılında başlayan tarım kredi kooperatiflerinin onar yıllık dönemler halinde kooperatif ve ortak sayıları Tablo 21’de gösterilmiştir.

Tablo 21: Tarım kredi kooperatiflerinin sayısal özellikleri

Yıl	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı	Ortalama Ortak Sayısı
1930	191	20.170	105.6
1940	543	138.126	254.3
1950	900	438.410	487.1
1960	1.572	937.696	596.4
1970	2.021	1.305.461	645.9
1980	2.236	1.435.790	642.1
1990	2.459	1.579.208	642.2
2000	2.489	1.569.844	630.7
2010	1.791	1.083.041	604.7
2014	1.625	1.054.340	648,8
2015	1.625	1.024.182	630,3
2016	1.625	1.001.418	616,3

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo 21’in incelenmesinden görüleceği üzere, 1930’da 191 olan tarım kredi kooperatifi sayısı 70 yıl boyunca sürekli artarak 2000 yılında 2.489’a ulaşmıştır. 2000 yılından sonra kooperatif sayısı azalış göstererek 2016 yılsonu itibarıyla 1.625 olmuştur. Ortak sayısının yıllara göre değişimi de kooperatif sayısı ile paralellik göstermekte olup 1990’lı yıllarda 1,5 milyon kişiye ulaşan ortak sayısı 2016 yılında 1.001.418 kişiye düşmüştür. Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı ise 2016 yılında 616,3 kişi olmuştur.

İlk kurulduklarında bir kredi kooperatifi gibi çalışan tarım kredi kooperatifleri günümüzde, ülke geneline yayılmış kooperatif ve şubeleriyle kredi kullandırma yanında girdi temini, tüketim malzemeleri temini, sigorta hizmetleri ve pazarlama hizmetleri gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Tarım kredi kooperatifleri gübre fabrikaları, yem fabrikaları, gıda ve süt sanayinde faaliyette bulunan birtakım ticari şirketlerle ortaklık ilişkisi içinde veya iştirak ederek tarım sektöründe önemli aktör durumuna gelmiştir.

Tarım kredi kooperatiflerinin 2016 yılı itibarıyla 1.127 milyon TL sermayeli ticari şirketlerle ortaklık/iştirak ilişkisi bulunmaktadır (Tablo 22). Tarım kredi kooperatifleri bağlı ortaklıklarında 3.006 kişiye istihdam sağlanmaktadır.

Tablo 22: Tarım kredi kooperatiflerinin iştirak ve bağlı ortaklıkları

İştirak Adı	Faaliyeti	Sermayesi (TL)	Çalışan Sayısı
Tarım Kredi Gıda	Gıda	490.000.000	6
Gübre Fab. T.A.Ş.	Gübre	334.000.000	516
T.K. Birlik	Gıda	125.000.000	191
Tarım Kredi Yem	Yem	107.062.354	509
Bereket Sigorta	Sigorta	60.000.000	110
İmece Plastik	Sera örtüsü	55.806.533	155
Tareks Hayvancılık	Hayvancılık	50.000.000	84
TK Lisanslı Depoculuk	Lisanslı Depoculuk	50.000.000	3
TAREKS	Gıda	30.000.000	82
Bereket Emeklilik	Sigorta	30.000.000	54
TARKİM	Bitki Koruma	16.000.000	49
TK Taşımacılık ve Lojistik	Taşıma, Lojistik	10.000.000	0
TARNET	Bilişim	9.500.000	1.239
Çankırı Lisanslı Depoculuk	Lisanslı Depoculuk	2.159.842	6
Trakya Dış Tic.	İthalat, İhracat	1.166.219	2
Toplam 15 İştirak	14 Sektör	1.370.694.948TL	3.006

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tarım kredi kooperatifleri, ortaklarına işletme ve yatırım kredileri kullanırmaktadır. İşletme kredileri kısa vadeli olup, genel ihtiyaç kredisi veya girdi temini için kullanılan kredilerdir. Kısa vadeli kredilerin tahsilatında ürün bedelinden mahsuplaşma yöntemi uygulanmaktadır. Yatırım kredileri ise orta vadeli krediler olup, işletmenin araç ve gelir getirici yatırımları için dört yıla kadar vade uygulanmaktadır. Tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacminin yıllara göre değişimi Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23: Tarım kredi kooperatiflerinin kredi kullanan ortak sayısı ve kredi hacmi

Yıl	Kredi Kullanan Ortak Sayısı	Yıllık Değişim (%)	Kredi Hacmi (TL)	Yıllık Değişim (%)
2005	376.652	12,9	1.207.514.759	49,3
2006	414.513	11,0	1.698.811.713	40,6
2007	376.797	-9,1	1.892.254.206	11,4
2008	355.698	-5,5	2.115.137.910	11,7
2009	318.956	-10,3	1.678.409.183	-20,6
2010	343.869	7,8	2.664.256.827	58,7
2011	378.543	10,0	3.873.119.280	45,3
2012	391.892	3,5	4.325.055.551	11,6
2013	409.496	4,4	5.220.823.769	20,6
2014	421.286	2,9	5.947.587.441	13,9
2015	426.092	1,1	6.405.798.867	7,7
2016	422.225	-0,9	6.765.228.505	5,6

Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

Tablo 23'te görüleceği üzere, 2016 yılında tarım kredi kooperatiflerinden kredi kullanan ortak sayısı 422.225, kredi hacmi 6,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2006-2015 yılları arasında kredi kullanan ortak sayısı artmış, kredi hacmi yükselmiştir. Son on iki yıla ait bilgilere göre 2007, 2008, 2009 yıllarında kredi kullanan ortak sayısı bir önceki yıla göre azalmış diğer yıllarda artmış, kredi hacmi ise sadece 2009 yılında azalmış diğer yıllarda artmıştır. Ayrıca, 2005 ve 2016 yıllarında kredi kullanan ortak sayısında yaklaşık 45 bin fark olmasına rağmen kredi hacminin 5,6 kat artması çiftçilerimizin finansmana erişiminde kooperatiflerin oynadığı rolün açık bir göstergesidir. İl bazında tarım kredi kooperatif ve ortak sayısı Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24: Tarım kredi kooperatiflerinin il bazında kooperatif ve ortak sayıları

İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	İl	Koop Sayısı	Ortak Sayısı	
Manisa	64	32.732	Burdur	27	16.153	Ardahan	5	6.461	
Balıkesir	60	31.091	Edirne	28	15.752	Kırkkale	19	6.265	
Samsun	33	30.229	Kayseri	33	15.390	Bartın	3	6.190	
Konya	61	29.674	Malatya	23	15.375	Adıyaman	9	6.068	
İzmir	53	29.071	Düzce	13	12.719	Erzincan	9	5.945	
Bursa	53	28.850	Artvin	6	12.588	Elazığ	9	5.777	
Ordu	10	28.711	Kahramanmaraş	17	11.677	Diyarbakır	5	5.072	
Denizli	43	28.560	Erzurum	14	11.388	Bilecik	10	4.714	
Antalya	40	28.264	Eskişehir	29	11.310	Karabük	2	4.290	
Aydın	49	27.415	Isparta	20	10.330	Mardin	5	4.139	
Sakarya	36	25.021	Şanlıurfa	13	10.074	İstanbul	7	3.875	
Afyonkarahisar	60	24.950	Kocaeli	15	9.925	Bayburt	6	3.727	
Giresun	18	23.328	Nevşehir	21	9.922	Zonguldak	3	3.385	
Ankara	55	23.256	Bolu	12	9.708	Iğdır	4	3.296	
Mersin	43	23.060	Kırklareli	20	9.642	Bitlis	5	3.227	
Trabzon	12	23.056	Gaziantep	16	9.419	Gümüşhane	4	3.110	
Çorum	42	21.161	Kırşehir	23	8.442	Van	3	3.035	
Tokat	24	18.834	Sinop	7	8.376	Kilis	3	2.755	
Kastamonu	19	18.362	Uşak	20	8.341	Ağrı	5	2.358	
Amasya	16	18.231	Çankırı	11	7.966	Muş	2	2.280	
Tekirdağ	43	18.139	Kars	17	7.940	Batman	2	1.556	
Çanakkale	42	18.084	Karaman	12	7.419	Yalova	2	1.505	
Muğla	22	18.031	Rize	6	7.290	Tunceli	2	1.072	
Adana	37	17.237	Hatay	12	6.821	Bingöl	1	928	
Kütahya	33	17.138	Osmaniye	15	6.816	Siirt	1	583	
Sivas	29	16.664	Niğde	13	6.795	Şırnak	1	260	
Yozgat	40	16.275	Aksaray	18	6.543	Hakkâri	0	0	
Kaynak: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği							Toplam	1.625	1.001.418

Tablo 24'ün incelenmesinden; Hakkâri dışında tüm illerde tarım kredi kooperatifi bulunduğu, kooperatif ortak sayısı en fazla olan ilin Manisa olduğu, Manisa'yı sırasıyla Balıkesir, Samsun ve Konya'nın izlediği, kooperatif ortak sayısı en az olan illerin Tunceli, Bingöl, Siirt ve

Şırnak olduğu görülmektedir. Öte yandan, kooperatif başına üç bine yakın ortağın düştüğü Ordu’da en verimli örgütlenmenin sağlandığı görülmektedir.

1.5.4. Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri

Ülkemizin kırsal alanlarındaki ekonomik faaliyetleri çoğunlukla tarım ağırlıklıdır. Bu nedenle tarımsal yapının özelliğine göre üreticilerin etkin bir şekilde örgütlenmesi, kırsal alanın kalkınması ve gelişmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Kırsal alanda yaşayanlar genel olarak düşük gelir grubuna mensupturlar ve düzenli gelire sahip olamamaktadırlar. Bu nedenle kırsal alanda yoksulluk daha fazla görülmektedir.

Küçük aile işletmecilik yapısıyla ürettiği ekonomik değerın büyüklüğü ve istihdama katkısı yüksek olan tarım sektörü, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye için de önemini sürdürmektedir. Bu noktada, küçük ölçekli sürdürülebilir işletmeler aracılığıyla kırsal kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için köylerde üreticilerin örgütlenmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda, 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kurulan tarımsal kalkınma kooperatiflerinin ilk uygulaması köylerde faaliyetlerini sürdüren “Köy Kalkınma Kooperatifleri”dir. Bu kooperatifler, çok amaçlı olmaları nedeniyle bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık ve seracılık alanlarında ürün alım, satış, işleme, depolama, sigorta aracılığı ve nakliye gibi hizmetler sunabilmektedir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerini diğer kooperatiflerden ayıran temel özellik ise köy sanayinin kurulmasına yönelik hizmetleri bulunmasıdır.

İlk başlarda ürün gruplarına göre örgütlenme görülmüş ancak 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nda değişiklik yapan 3476 sayılı Kanun; köy kalkınma, ormancılık, hayvancılık ve çay kooperatiflerinin anasözleşmelerini değiştirerek, tip anasözleşme türü olan “Tarımsal Kalkınma Kooperatifi Anasözleşmesine” intibak zorunluluğu getirmiştir.

Tarımsal kalkınma kooperatifleri konu bazında, Türkiye Köy Kalkınma Kooperatifleri Merkez Birliği (KÖY-KOOP) Tarım Kooperatifleri Merkez Birliği (TAR-KOOP), Hayvancılık Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (HAY-KOOP), Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP), Çay Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği (ÇAY-KOOP) unvanları altında örgütlenmişlerdir. Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre kooperatif ve ortak sayıları Tablo 25’te özetlenmiştir.

Tablo 25: Tarımsal kalkınma kooperatiflerinin hizmet alanlarına göre görünümü

Kooperatifler	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Köy Kalkınma Kooperatifleri	1.470	176.090
Tarım Kooperatifleri	511	64.387
Hayvancılık Kooperatifi	1.839	188.483
Ormancılık Kooperatifi	965	114.708
Çay Üreticileri Kooperatifi	41	66.516
Diğer	2.375	165.379
Toplam	7.201	775.563

Kaynak: GTHB

KÖY-KOOP’a bağlı 14 bölge birliği, TAR-KOOP’a bağlı 13 bölge birliği, HAY-KOOP’a bağlı 35 bölge birliği, OR-KOOP’a bağlı 18 bölge birliği, ÇAY-KOOP’a bağlı 5 bölge birliği bulunmaktadır.

1.5.5.Sulama Kooperatifleri

Türkiye’de tarımsal üreticilerin kooperatif kurmaları Osmanlı Dönemine kadar uzanmasına karşın sulama kooperatifi adı altında örgütlenme 1960’lı yıllardan sonra başlamıştır. Bu kooperatifler; yeraltı suyu, gölet ve diğer su kaynaklarını kullanmak suretiyle tarım arazilerine sulama suyu temin etmek isteyen çiftçilerin bir araya gelerek kurdukları işletmelerdir. Sulama kooperatiflerinin amacı; devlet tarafından inşa edilmiş veya edilecek sulama tesislerinden alınacak veya her ne surette olursa olsun tarım alanlarından çıkarılacak suyun tarımda kullanılması ile ilgili arazi tesviyesi, tarla başı kanalları, tarla içi sulama ve drenaj kanalları gibi sulama tesislerini kurmak veya kurulmuş olan işletmelere ortak olmak şeklinde belirlenmiştir.

GTHB’nin 2016 verilerine göre ülkemizde 2.523 sulama kooperatifi ve 303.586 kooperatif ortağı bulunmaktadır. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) 2016 verilerine göre mevcut kooperatiflerin 1.458’inin yeraltı suyu kullanımını işletmek/yönetmek amacıyla faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, bu kooperatiflerin işletiminde bulunan 11.897 adet kuyu aracılığıyla 496.888 hektar alan sulanmaktadır.

Yüzey sularının tarımda kullanılması bakımından ise sulama kooperatifleri, DSİ tarafından işletilen sulama işletmelerinin yönetimini devir almaya başlanıldığı 1990’lı yıllardan sonra hızlı bir gelişme göstermiştir. Sulama kooperatifleri bölge birlikleri ve merkez birliği altında örgütlenmelerini de gerçekleştirmişlerdir.

GTHB 2016 yılı verilerine göre Türkiye’de 14 ilde (Bingöl, Hakkâri, Muş, Ordu, Rize, Siirt, Trabzon, Zonguldak, Batman, Şırnak, Ardahan, Iğdır, Yalova ve Düzce) sulama kooperatifi bulunmamaktadır. İl bazında sulama kooperatifi ve ortağı sayısında ise Konya birinci sırada bulunmaktadır. Ortak sayısı bakımından Konya’yı sırasıyla Afyonkarahisar, Mersin, Burdur, Denizli, Isparta ve İzmir izlemektedir (Tablo 26).

Tablo 26: Sulama kooperatiflerinin il bazında görünümü

İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı	İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı	İl	Koop. Sayısı	Koop. Ortağı
Konya	328	31.512	Erzurum	14	2.594	Adıyaman	2	167
Afyonkarahisar	218	28.400	Tokat	31	2.559	Karabük	2	162
Mersin	180	26.963	Elazığ	36	2.400	Sakarya	3	124
Burdur	114	17.774	Aksaray	32	2.319	Giresun	1	112
Denizli	81	13.465	Bilecik	13	2.142	Şanlıurfa	4	111
Isparta	69	13.255	Malatya	31	2.140	Gümüşhane	4	103
İzmir	80	11.305	Sinop	31	2.043	Bartın	1	80
Edirne	90	11.226	Kastamonu	22	2.014	Kilis	1	75
Antalya	75	11.205	Ankara	32	1.905	Tunceli	2	68
Manisa	104	10.854	Samsun	12	1.817	Kars	3	65
Kayseri	54	10.258	Kahramanmaraş	22	1.737	Mardin	2	30
Amasya	104	8.562	Erzincan	8	1.500	Artvin	1	17
Niğde	59	8.165	Yozgat	19	1.346	Ağrı	1	15
Eskişehir	107	7.264	Nevşehir	14	1.287	Bingöl	0	0
Bursa	56	6.198	Kırşehir	12	872	Hakkâri	0	0
Balıkesir	21	5.482	Sivas	13	728	Muş	0	0
Çanakkale	35	5.464	Gaziantep	13	688	Ordu	0	0
Karaman	32	5.461	İstanbul	6	676	Rize	0	0
Kütahya	74	5.452	Osmaniye	6	673	Siirt	0	0
Aydın	29	4.892	Bolu	5	638	Trabzon	0	0
Hatay	22	4.646	Çankırı	4	583	Zonguldak	0	0
Kırklareli	23	4.201	Bayburt	2	539	Batman	0	0
Çorum	36	3.828	Diyarbakır	13	390	Şırnak	0	0
Muğla	28	3.192	Bitlis	3	380	Ardahan	0	0
Adana	23	3.079	Kırıkkale	1	379	Iğdır	0	0
Uşak	27	2.758	Kocaeli	2	296	Yalova	0	0
Tekirdağ	25	2.691	Van	5	260	Düzce	0	0
Kaynak: GTHB						Toplam	2.523	303.586

1.6. Tüketim Kooperatifleri

Tüketim kooperatifleri ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüketicilerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları ortaklıklar olup; tüketicilerin, özellikle de dar gelirli tüketicilerin tüketim maddeleri ihtiyaçlarını en iyi biçimde ve olabildiğince ucuza sağlamalarında önemli görevler üstlenmektedirler. 1925 yılında Ankara’da ATATÜRK tarafından kurulan “Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifi” ile başlayan Cumhuriyet dönemi tüketim kooperatifçiliği, günümüze kadar iniş çıkışlı bir seyir izlemiştir. Tüketim kooperatifçiliği; 1950 ve 1960’lı yıllarda durgun bir dönem geçirmiş olup 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu’nun yürürlüğe girmesi, 1970’lerde Türk-İş’in başlattığı eğitim hareketleri, 1475 sayılı İş Kanunu’nun şehir merkezinden uzak işyerlerinde çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayacak kantin açma zorunluluğu getirilmesi sonucunda ivme kazanmıştır. Ayrıca Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı kapsamında tüketim kooperatiflerinin ulusal kalkınmanın araçlarından

biri olarak görülmesi ve geliştirilmeleri için fon ayrılması da tüketim kooperatiflerinin gelişmesine önemli etkide bulunmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üreticinin tüketiciye doğrudan ulaşamaması ve ürünlerin toptancı, perakendeci, komisyoncu gibi çeşitli kanallardan geçerek tüketiciye ulaşması, maliyeti yükseltmekte bu da tüketicinin alım gücünü düşürmektedir. Aracı sayısı artıkça malın fiyatı daha da yükselmekte buna bağlı olarak da fiyatlar genel seviyesini arttırmaktadır (DÖNER, 2013). Bu durum, tüketicilerin mağdur olmasına neden olmaktadır. Tüketiciler bu mağduriyetlerini en aza indirmek veya ortadan kaldırmak, seslerini duyurabilmek, temsil edilebilmek ve işbirliği yaparak güçlü üreticiler ve pazarlamacılar karşısında haklarını koruyabilmek amacıyla tüketim kooperatifleri şeklinde örgütlenmeleri gerekmektedir (KARACA, 2007).

Sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği ve Türkiye'nin dışa açılma sürecinin önemli ölçüde tamamlandığı 1980 sonrası, uluslararası markaların Türkiye'ye girişi ve süpermarket zincirlerinin açılması tüketim kooperatiflerinin gelişimini durdurmuş, devamında ise büyük marketlerle rekabet gücü bulamayan kooperatifler için faaliyetlerin sonlandırıldığı dönem başlamıştır. Ürün çeşitliliğindeki artış, etkin ve saldırgan pazarlama teknikleri, satış sonrası hizmetlere verilen önem, markalaşma ve beraberinde gelen ürün farklılaştırması Türk insanının tüketime bakış açısını değiştirmiştir. Önceleri daha çok ihtiyaçları karşılamanın bir aracı olarak görülen tüketim, bu dönemde daha farklı bir yapı kazanarak bireysel ve kültürel bir özellik kazanmıştır (AYDEMİR, 2015).

Ülkemizdeki tüketim kooperatiflerini tehdit eden diğer bir unsur da, çok uluslu şirketler ve süper marketlerin varlığıdır. Çoğunlukla işyeri düzeyinde örgütlenen tüketim kooperatifleri, işyerindeki mağazalarında ana ihtiyaç maddelerini piyasa fiyatına yakın ya da daha da pahalıya satmaktadırlar. Albenisi ve fiyat avantajı daha fazla olan çok uluslu şirketler ve süper marketler karşısında tüketim kooperatiflerinin rekabet şansları az olmaktadır. Bunun yanında, 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun Muafiyetler başlıklı 4. Maddesi (k) bendi tüketim kooperatiflerini muafiyet kapsamı dışında bırakmıştır (SERİNİKLİ, 2009). Bu durum, tüketim kooperatiflerinin küresel şirketler karşısında rekabet şanslarını düşürmüştür.

1991 yılında Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin kurulması ve tüketim kooperatifleri üst birliği olan Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliğinin (TÜKOBİRLİK) Milli Birliğe katılımı ile dikey örgütlenme adına önemli adımlar atılmış ve ilk toplu alım denemeleri gerçekleştirilmiştir. İş Kanunu'nda 2003 yılında yapılan değişiklik ve 2006 yılında Kurumlar Vergisi Kanunu'nda getirilen düzenlemeyle tüketim kooperatiflerine yönelik muafiyetin kaldırılması, tüketim kooperatifçiliğini olumsuz etkilemiştir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre 2016 yılında tüketim kooperatif sayısı 2.170 olmakla birlikte bu kooperatiflerin bir kısmınının 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Geçici 7'nci maddesi kapsamında resen tasfiye aşamasında olduğu bilinmektedir.

Tüketim kooperatiflerinin illere göre dağılımı incelendiğinde; en fazla tüketim kooperatifi bulunan ilin Ankara olduğu, Ankara'yı sırasıyla Adana, İstanbul, İzmir ve Kocaeli'nin izlediği görülmektedir. Ardahan, Bayburt, Kilis ve Osmaniye'de ise tüketim kooperatifi bulunmamaktadır (Tablo 27).

Tablo 27: Tüketim kooperatiflerinin il bazında görünümü

İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı
Ankara	468	Afyonkarahisar	26	Erzincan	13	Ağrı	5
Adana	162	Diyarbakır	25	Nevşehir	12	Bingöl	5
İstanbul	132	Uşak	25	Artvin	11	Karaman	5
İzmir	83	Antalya	23	Sinop	10	Ordu	5
Kocaeli	55	Amasya	22	Kırklareli	9	Aksaray	4
Aydın	54	Giresun	21	Çankırı	9	Trabzon	3
Kayseri	53	Sivas	20	Burdur	9	Düzce	3
Sakarya	52	Kahramanmaraş	20	Şanlıurfa	9	Adıyaman	3
Konya	52	Samsun	19	Niğde	8	Karabük	3
Bursa	50	Eskişehir	17	Bartın	8	Gümüşhane	2
Erzurum	50	Hatay	17	Edirne	6	Tunceli	2
Mersin	46	Muş	17	Kars	8	Şırnak	2
Bolu	45	Elazığ	16	Siirt	8	Yalova	1
Malatya	42	Mardin	16	Kastamonu	7	Iğdır	1
Balıkesir	41	Denizli	16	Kırkkale	7	Osmaniye	0
Tokat	37	Kırşehir	16	Hakkâri	7	Ardahan	0
Zonguldak	33	Çanakkale	14	Bilecik	7	Bayburt	0
Isparta	31	Yozgat	14	Çorum	6	Kilis	0
Manisa	30	Muğla	13	Rize	6	Toplam	2.170
Kütahya	29	Tekirdağ	13	Batman	6		
Gaziantep	27	Van	13	Bitlis	5		

Kaynak: GTB

1.7. Ulaştırma Kooperatifleri

Ulaştırma hizmeti sunan kooperatifler; taşımacılığı fiilen hizmet edinen minibüsçüler, taksiciler, kamyoncular, otobüsçüler ve deniz motorcuları tarafından kurulan kooperatiflerdir. Ayrıca, sayısı az da olsa, hamalcıların bir araya gelerek kurduğu hamal taşımacılığı kooperatifleri de ülkemizde faaliyet göstermektedir.

Ulaştırma kooperatifleri, son yıllarda çeşitlenerek sayısı en fazla artan kooperatif türüdür. Bu hizmeti sunan kooperatifleri; motorlu taşıyıcılar, karayolu yolcu taşıma, karayolu yük taşıma, deniz yolcu taşıma, deniz yük taşıma ve hamal taşımacılığı kooperatifleri olarak sınıflandırılmaktadır.

2016 yılı itibarıyla 5.803 motorlu taşıyıcılar kooperatifi, 390 karayolu yolcu taşıma kooperatifi, 75 karayolu yük taşıma kooperatifi, 6 adet hamallar taşıma kooperatifi, 17 deniz yolcu taşıma kooperatifi ve 1 deniz yük taşıma kooperatifi bulunmaktadır. Ulaştırma hizmeti sunan söz konusu 6.292 kooperatifin ortak sayısı toplamı 182.158'dir. Son yıllarda faaliyetlerine lojistik hizmetleri de dahil etmeye başlayan bu kooperatifler, ülke kooperatiflerinin %11,8'ini, kooperatif ortak sayısının ise %2,4'ünü oluşturmaktadır (Tablo 28).

Tablo 28: Ulaştırma kooperatiflerinin sayısal özellikleri

Kooperatif Türleri	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Motorlu Taşıyıcı Kooperatifleri	5.803	171.265
Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	390	7.873
Karayolu Yük Taşıma Kooperatifleri	75	2.117
Hamal Taşımacılığı Kooperatifi	6	522
Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	17	381
Deniz Yük Taşımacılığı Kooperatifi	1	8
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatifleri Toplamı	6.292	182.166
Türkiye Geneli	53.259	7.422.994
Ulaştırma Hizmetleri Kooperatiflerinin Oranı	%11,8	%2,4

Kaynak: GTB

Ulaştırma hizmeti kooperatifleri ülke geneline yaygınlaşmış olup 81 ilin tamamında faaliyet göstermektedir. Taşıma kooperatiflerinin kooperatif sayısı büyüklüğüne göre il bazında sıralaması Tablo 29’da özetlenmiştir.

Tablo 29: Ulaştırma kooperatiflerinin il bazında görünümü

İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı	İl	Koop. Sayısı
Muğla	272	Ankara	110	Amasya	51	Burdur	28
Aydın	239	Gaziantep	102	Nevşehir	50	Kars	27
Antalya	233	Bolu	98	Osmaniye	49	Bilecik	25
İstanbul	221	Van	98	Kütahya	48	Bingöl	25
Hatay	212	Adıyaman	86	Niğde	48	Bartın	21
Adana	204	Şanlıurfa	85	Yozgat	47	Erzincan	21
Mersin	178	Şırnak	76	Sivas	47	Çankırı	21
Giresun	175	Zonguldak	72	Erzurum	47	Tunceli	20
İzmir	164	Edirne	70	Ağrı	46	Karaman	20
Bursa	157	Kırklareli	69	Batman	46	Gümüşhane	20
Kocaeli	156	Denizli	68	Artvin	45	Aksaray	18
Sakarya	154	Rize	66	Muş	45	Karabük	18
Ordu	149	Kayseri	65	Afyonkarahisar	42	Kırşehir	17
Balıkesir	144	Samsun	64	Sinop	42	Ardahan	16
Manisa	141	Tokat	63	Isparta	41	Kırıkkale	14
Tekirdağ	140	Trabzon	60	Çorum	40	Bayburt	12
Mardin	137	Kastamonu	56	Elazığ	34	Eskişehir	11
Diyarbakır	122	Iğdır	56	Siirt	32	Kilis	9
Çanakkale	114	Malatya	55	Uşak	30	Toplam	6.292
Kahramanmaraş	113	Düzce	55	Bitlis	29		
Konya	110	Yalova	52	Hakkâri	29		

Kaynak: GTB

Tablo 29’a göre; ulaştırma hizmeti sunan kooperatiflerin en fazla bulunduğu ilin, geçen yılki gibi Muğla olduğu, bu ili sırasıyla; Aydın, Antalya, İstanbul ve Hatay’ın izlediği görülmektedir. En az sayıda kooperatif bulunan iller ise sırasıyla Kilis, Eskişehir ve Bayburt’tur.

1.8. Yapı Kooperatifleri

Türkiye’de yapı kooperatifçiliği, 1934 yılında Ankara’da “Bahçelievler Yapı Kooperatifi” uygulamasıyla başlamıştır. Ankara’da özellikle üst düzey devlet memurlarının konut ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan kooperatif sayesinde 150’den fazla konut inşa edilmiştir (GÜNEY, 2009).

1966 yılında çıkarılan 775 sayılı Gecekondu Kanunuyla konut kooperatiflerine ve belediyelere imarlı, altyapılı, ucuz arsa temin edileceği hükmü getirilmesi ve 1969 yılında Kooperatifler Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle konut yapı kooperatifleri 1970’li yıllarda önemli gelişme göstermiştir. Bu dönemde (1960-1980 arası) yaklaşık 4 bin konut yapı kooperatifi tarafından 250 bin kadar konut üretilmiştir (KARASU, 2015).

2985 sayılı Toplu Konut Kanunu, ülkemizde 1980’li yılların başında, konut üretimi için bir kamu fonunun oluşturulması ve konut yapı kooperatiflerinin de fon kaynaklarından yararlanmasını sağlamıştır. Bu gelişme konut yapı kooperatifleri için itici güç olmuştur. Ancak 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu Uygulama Yönetmeliği 1998 yılında değişmiş, kredi verme şartları ağırlaştırılmış ve konut fonunda biriken meblağların bir kısmı genel bütçeye bir kısmı da diğer fonlara aktarılmış ve devletin konut üretimine desteği azalmıştır. Son yıllarda ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığının (TOKİ) konut sektöründeki ağırlığını artırması, konut kooperatiflerine kredi vermek yerine doğrudan konut üretimine başlamasıyla bu alandaki kooperatifçiliğin gerilemeye başladığı görülmektedir (KARASU, 2015).

Türkiye’de 2016 yılı itibarıyla en fazla sayıda kooperatif yapı kooperatifi türünde bulunmakta olup, bu kooperatifler anasözleşme faaliyetlerine göre üç grup altında toplanmaktadır. Yapı kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri ve ülke kooperatifçiliğindeki yeri Tablo 30’da özetlenmiştir.

Tablo 30: Yapı kooperatiflerinin sayısal büyüklükleri

Kooperatif Grupları	Kooperatif	
	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
Konut Yapı Kooperatifleri	27.361	1.273.274
Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri	922	125.632
Toplu İşyeri Yapı Kooperatifleri	1.161	84.035
Yapı Kooperatifleri Toplamı	29.444	1.482.941
Türkiye Geneli Kooperatifler	53.259	7.422.994
Yapı Kooperatiflerinin Payı	%55,2	%19,9

Kaynak: ÇŞB

Tablo 30’un incelenmesinden görüleceği üzere, ülkemizde 2016 yılında 27.361 konut yapı kooperatifi, 922 küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi ve 1.161 toplu işyeri yapı kooperatifi bulunmaktadır. Türk kooperatifçiliğinde 2016 yılı sonu itibarıyla toplam kooperatif sayısının %55,2’si ve toplam kooperatif ortak sayısının %19,9’u yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır.

Yapı kooperatiflerinde en fazla sayıda kooperatif ve kooperatif ortağı ise konut yapı kooperatiflerinde bulunmaktadır. Konut yapı kooperatiflerinin geçici süreli kooperatifler olması nedeniyle kooperatif ve ortak sayılarında değişkenlik sıkça görülmektedir.

Türkiye’de 2016 yılında toplam 110.401 yapıya kullanma izin belgesi verilmiş olup, bunların 3.338’i (%3,1) kooperatiflere ait yapılardır. Türkiye’de 2009-2016 yıllarında yapı sahipliğine göre yapı kullanma izin belgesi verilen yapıların sayısı ve değeri Tablo 31’de özetlenmiştir.

Tablo 31: Yapı kullanma izin belgelerine göre yapı sahipliği (2009-2016)

Yıl	Yapı Sayısı / Oran / Değer	Özel Sektör	Kooperatifler	Devlet	Toplam
2009	Yapı Sayısı (adet)	80.160	8.804	5.808	94.772
	Oran (%)	85,2	9,2	5,6	100,0
	Değer (TL)	37.197.249.910	5.249.300.063	6.909.873.347	49.356.423.320
2010	Yapı Sayısı (adet)	70.950	6.285	4.896	82.131
	Oran (%)	86,3	7,6	6,1	100,0
	Değer (TL)	36.306.784.893	4.100.089.847	6.961.723.235	47.368597.975
2011	Yapı Sayısı (adet)	89.732	4.339	4.268	98.339
	Oran (%)	91,2	4,4	4,4	100,0
	Değer (TL)	56.745.243.126	3.334.238.949	6.874.343.325	66.953.825.400
2012	Yapı Sayısı (adet)	88.721	2.859	4.183	95.763
	Oran (%)	92,6	3,1	4,3	100,0
	Değer (TL)	60.610.733.731	1.965.407.714	8.665.588.901	71.241.730.346
2013	Yapı Sayısı (adet)	112.304	2.914	5.629	120.847
	Oran (%)	93,1	2,4	4,5	100,0
	Değer (TL)	84.169.172.854	2.957.994.474	11.067.568.202	98.194.735.530
2014	Yapı Sayısı (adet)	115.853	2.878	4.823	123.554
	Oran (%)	93,4	2,3	4,3	100,0
	Değer (TL)	102.483.971.496	2.906.776.019	12.795.828.815	118.186.576.330
2015	Yapı Sayısı (adet)	102.090	2.456	4.599	109.145
	Oran (%)	93,6	2,2	4,2	100,0
	Değer (TL)	104.738.732.256	2.960.928.350	10.812.832.410	118.512.493.016
2016	Yapı Sayısı (adet)	102.851	3.338	4.212	110.401
	Oran (%)	93,1	3,1	3,8	100,0
	Değer (TL)	118.073.263.971	3.475.278.756	14.880.591.821	136.429.134.548

Kaynak: TÜİK

Tablo 31’den görüleceği üzere; özel sektörün ürettiği yapı sayısı 2009 yılında 80.160 (%85,2) iken, 2016 yılında 102.851 (93,1) olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflerin ürettiği yapı sayısı ise 2009 yılında 8.804 (%9,2) iken yıllar itibarıyla azalarak, 2015 yılında 2.456 (%2,2) olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ise bu rakam 3.338’e (3,1) olarak tespit edilmiş ve böylece uzun yıllar sonra üretilen yapı sayısında yükselişe geçilmiştir.

Türkiye’de 2009 yılında yapı sahipliğine göre üretilen konutların toplam değeri 49,3 milyar TL iken 2010 yılı dışında sürekli artış göstererek 2016 yılında 136,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Kooperatiflere ait yapı kullanma izin belgesi alan yapıların değeri 2009 yılında 5,2 milyar TL iken 2016 yılında 3,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılına kıyasla 2016 yılında kooperatiflerce üretilen konut miktarı yaklaşık üçte bire düşmesine rağmen yapı değerinin bu denli azalmaması, kooperatiflerce yapılan evlerin daha kaliteli ve nitelikli yapılmasıyla değer kazandığını ortaya koymaktadır.

Yapı kooperatifleri arasında bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri gerek sayısal olarak gerekse ekonomiye katkıları nedeniyle günümüzde önemli işlevler üstlenmişlerdir. Türkiye’nin kalkınma politikalarının temelinde büyük sanayiye destekleyen bir yan sanayi oluşturma çabaları bulunmaktadır. Yan sanayi işletmeciliği, genellikle küçük esnaf ve sanatkârın kurduğu işletmelerden oluşmaktadır. Bu tür küçük işletmeler altyapısı yeterli, sosyal tesisleri olan,

etkin üretim yapabilecek ve sorunlarını kolayca giderebileceği iş ortamlarına ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla küçük sanayiciler kooperatifleşme faaliyetine başlamışlar ve kooperatifler kurmuşlardır. Küçük sanayi sitesi kooperatifleri kurulması için bazı zamanlar devletin destek ve teşvik edici uygulamaları da olmuştur.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Birçok küçük sanayi sitesi kooperatifi sanayi tesislerini kurduktan sonra işletme kooperatifine dönüşmüşlerdir.

Ülkemizde 2016 yılı itibarıyla küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin sayısı 922 olup, ortak sayısı 125.632'dir. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, ülkenin hemen her tarafında bulunmakta olup, bazı bölgelerde birlikler halinde üst yapılarını kurmuşlardır. 2016 yılı itibarıyla altı adet küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi birliği bulunup, bunlardan Marmara Bölgesi Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifleri Birliği, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği'nin üyesidir.

Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlardır ya da küçük sanayi sitelerinin kurucusu olmuşlardır. Ankara OSTİM Organize Sanayi Bölgesi ve İstanbul İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan küçük sanayi sitesi kooperatifleri, bölgelerinde faaliyet çeşitliliği sağlayarak işyeri sayısı ve istihdam yönüyle önemli büyüklüğe ulaşmışlardır. Anılan iki bölgede bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerin bir kısmı işletme kooperatifine dönüşmüştür.

Bunlardan İkitelli Organize Sanayi Bölgesinde; 37 küçük sanayi kooperatifi ve kooperatif ortaklarına ait 18.597 işyeri bulunmaktadır. Kooperatifler tesislerini ve altyapı yatırımlarını kendileri yapmışlardır. Kooperatiflerin öz kaynakları ile yaptıkları yatırım tutarının yaklaşık 2 milyar Dolar olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 200 bin kişinin istihdam edildiği İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'nde, küçük sanayi sitesi kooperatiflerinde yapılan istihdam 120 bin kişiye ulaşmıştır. İkitelli Organize Sanayi Bölgesi'ndeki kooperatifler ağırlıklı olarak; deri ve mamulleri, ayakkabı, makine yedek parça, demir döküm, madeni eşya, tekstil, hazır giyim, oto tamir, mobilya, kereste, demir çelik, hırdavat, elektrik, elektronik, plastik ve kimyevi madde sektörlerinde faaliyetlerini sürdürmektedirler.

1.9. Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifleri

Türkiye son yıllarda büyüme hızı en yüksek olan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ekonomik büyüme Türkiye'nin enerji talebini de artırmaktadır. Birincil enerji kaynakları bakımından kendi kendine yeterli olmayan Türkiye, enerji talebini dış alımla karşılamaktadır. Nitekim Türkiye'nin dış alımında miktarca en fazla harcama yapılan ürün gruplarından birini enerji oluşturmaktadır (GTB, 2014).

Türkiye'de, başta güneş ve rüzgâr olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminde istenilen seviyeye ulaşılamamış olup elektrik üretiminde halen hidrokarbonlu yakıtla çalışan santraller bulunmaktadır.

Kooperatifler, hemen her sektörde başarı yakalamış işletmelerdir. Enerji kooperatiflerinin amacı, ortaklarının elektrik enerjisi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, elektrik piyasasına ilişkin mevzuata uygun olarak yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik enerjisi üretmek, şeklinde belirlenmiştir. Kooperatifler aynı zamanda yöre halkının kendileriyle ilgili konularda karar alabildikleri, ya da alınan kararlara etki edebildikleri yerel demokratik mekanizmaları da ortaya çıkarmaktadır. Şeffaf ve katılımcı bir kooperatif yapısı, üyeler arasında dayanışma ve yardımlaşma yanında demokratik kültürün de gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Yenilenebilir enerji üretim kooperatifleri ile enerjinin yerel düzeyde sürdürülebilir üretimi ile ülke enerji bağımlılık oranının düşürülmesi, bölgedeki enerji ihtiyacı ile kaynaklarının ve enerji

sistemindeki kayıp oranlarının azaltılması, yerel ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi, sektörde alternatif yatırım modeli oluşturulması, enerjinin tüketileceği yerde üretilmesi sayesinde bölgesel katma değer yaratılması sağlanacaktır (AYANOĞLU, 2013).

Yenilenebilir enerji alanında en sık karşılaşılan model topluluk mülkiyetindeki kooperatiflerdir. Topluluktan kasıt kooperatifin müşteri kitlesidir. Müşterilerini aynı zamanda kooperatif hissedarı yapan model, ortak çıkara ya da ihtiyaçlara sahip her toplulukta geçerli olabilecek bir model olarak gözükmektedir. Özellikle evsel ya da sanayi tipi enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında bu tür kooperatiflere dünyanın pek çok ülkesinde rastlanılmaktadır. Herhangi bir yenilenebilir enerji kaynağının üretim aşamasında kullanıcıları kooperatif şeklinde örgütleyen ve kullanıcılardan oluşan ortaklık yapısıyla başlangıç sermayesini oluşturan model, üretimin satılması noktasında da piyasa talebine ihtiyaç duymamaktadır.

İlk yatırım bedelinin tek bir sermayedar yerine çok sayıda ortağın katkısıyla oluşması ve üretilen elektriğin pazar sorunu olmaması, elektrik üretim santrallerinin işletilmesinde kooperatif modeli için önemli avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca kooperatifler, özellikle büyük sermayenin yeterince ilgi göstermediği yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve etkin bir dağıtım sistemi kurulmasına da katkıda bulunacaktır.

Yenilenebilir enerji üretimi; ABD, Almanya, Danimarka ve Kanada gibi gelişmiş ülkelerde “toplumsal sorumluluk ilkesi”ni temel alarak çalışan kooperatifler çatısı altında gerçekleştirilerek vatandaşa kendi enerjisinin sahibi olma imkânı sunulmuştur. Dünyadaki başarılı örneklerinden hareketle, ülkemizde de son dört senedir çalışmaları devam eden yenilenebilir enerji kooperatiflerine yönelik önemli mevzuat ve farkındalık çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Türkiye’de “Lisanssız Elektrik Üretimi” kapsamında faaliyet gösterebilen kooperatiflerimize yönelik 23 Mart 2016 tarihli Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelik kapsamında yapılan değişikliklere göre:

- ✓ Yönetmeliğin 23’üncü maddesinde yer alan “Tüketim Birleştirme” kapsamında faaliyet gösterebilen kooperatifler, madde metninde yer alan “ortak sayaç veya aynı bağlantı noktası” şartından muaf tutulmuştur.
- ✓ Lisanssız elektrik üretiminde 1 MW olan maksimum üretim kapasitesi, Kooperatiflere muafiyet tanınarak Yönetmeliğin 6’ncı maddesinde TEİAŞ tarafından belirlenen maksimum trafo kapasitesi kapsamında yapılacak başvurularda 7-100 ortaklı kooperatiflerin 1 MW’a kadar; 100’den fazla 500’e kadar ortaklı kooperatiflerin 2 MW’a kadar; 500’den fazla 1.000’e kadar ortaklı kooperatiflerin 3 MW’a kadar; 1.000’den fazla ortağı olan kooperatiflerin ise 5 MW’a kadar yükseltilmiştir.
- ✓ Yönetmeliğin 7’nci maddesinin 8 inci fıkrasında kooperatiflerin yapacağı başvurularda üretim tesisi ile ilişkilendirilen tüketim tesislerinin bağlantı anlaşmalarında yer alan gücü geçmeyecek şekilde, çatı uygulamaları hariç her bir kooperatif için 1 MW ile sınırlı olmak üzere kapasite tahsis yapılabilir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta söz konusu tahsisin TEİAŞ tarafından belirlenen maksimum trafo kapasitesi kapsamında yapılacak başvuruların dışında olması nedeniyle tüketim miktarının 30 katı fazlasının talep edilmeyeceğidir.
- ✓ Yönetmeliğin 7’nci maddesinin 9’uncu fıkrası uyarınca, yenilenebilir enerji kooperatiflerinin Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı bileşenlerine dahil hibe programlarını da içeren uluslararası hibe programları ile kamu kurum ve kuruluşları tarafından sağlanan hibe ve/veya krediler kapsamındaki projelerine TEİAŞ tarafından her bir trafo merkezi için münhasıran 5 MW bağlantı kapasitesi tahsis edilebilecektir.

Yapılan değişikliklerin akabinde mevcut durumda Ankara, Adana, Amasya, Bursa, Çorum, İzmir, Denizli, Konya, Gaziantep, Niğde ve Karaman’da olmak üzere toplamda 13 adet yenilenebilir enerji kooperatifinin kuruluşu sağlanmıştır.

2. Kooperatiflerin İstihdama Katkısı

Türkiye’de nüfus sürekli artarken, ekonomi sürekli büyüyememiştir. Ekonomide zaman zaman yaşanan kriz ve durgunluklar kısa dönemli olarak şiddetli, uzun dönemli olarak sürdürülmesi zor işsizlik sorunlarına neden olmuştur. Kriz dönemlerinde işsizliğin şiddetli artmasının nedeni, özellikle büyük ölçekli işletmelerin krizle başa çıkamayıp faaliyetlerini sona erdirmeleri ya da kısıtlamalarıdır. Kriz dönemlerinde kooperatifler yapısal özellikleri nedeniyle varlıklarını devam ettirebilmiş ve istihdamlarını koruyabilmişlerdir. Nitekim Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bu konuya dikkat çeken raporlar yayınlamışlardır.

Maaşlı ve ücretli çalışanlarına doğrudan istihdam sağlayan kooperatifler, farklı ticari yapılarda (anonim şirketler, limited şirketler, vb.) bulunan ortaklıkları ve kaynak yarattıkları iş kolları ile dolaylı olarak da istihdama katkı vermektedirler. Söz konusu alanlarda kooperatiflere ait resmi istatistiki veri olmadığından kooperatiflerin sağladığı istihdam hakkında net olarak bir değerlendirme yapılamamaktadır. Ancak Raporda yer verilen tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler, ulaştırma hizmeti kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, eczacı kooperatifleri, tüketim kooperatifleri ve yapı kooperatiflerinin iştirakleriyle birlikte maaşlı ve ücretli olarak yaklaşık 150 bin çalışmanı olduğu tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte kooperatif ortaklarının sosyal güvenlik durumları ve gelir ilişkileri tam olarak bilinmediğinden, kooperatiflerin istihdama katkısını ortaya koymak oldukça zordur. Bilahare kooperatif ortaklarının bir kısmının başka işlerde çalışması ve bu faaliyetlerinden gelirleri olabileceğinden kooperatif ortak sayısı kadar istihdam sağlandığını söylemek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, özellikle taşıma kooperatifleri ortağı olan esnaf, tarım kooperatiflerine ortak olan üretici, eczacı kooperatiflerine ortak olan eczacı, pazarlama ve üretim kooperatiflerine ortak olan her bir birey kendi işinin çalışmanı olduğundan, kooperatifle ortaklık ilişkisi devam ettiği sürece kooperatiflerin bu kişilere iş imkânı sağladığından ve istihdam katkısından söz etmek mümkün olacaktır. Nitekim tarımsal amaçlı kooperatiflerin ortaklık yapısı incelendiğinde; ortaklarının yaklaşık %70’inin 50 ve üzeri yaşta oldukları, %50’sinin kooperatifin bulunduğu kırsal yerleşimde ikamet ettikleri ve %40’ının kooperatifle ortaklık ilişkilerinin uzun yıllara dayandığı bilinmektedir.

Bu yapısal özellik dikkate alındığında tarımsal alanda faaliyet gösteren kooperatiflerin, ortaklık ilişkisini aralıksız devam ettiren ve başkaca geliri olmayanlara istihdam sağladığını, bunun genel istihdam açısından dolaylı istihdam olduğunu söylemek mümkündür. Konut yapı kooperatiflerinin konut üretimindeki payı, küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerine ortak işyerlerinde çalışanların sayısı ve diğer kooperatiflerin faaliyetleri de dikkate alındığında kooperatiflerin kooperatif ortaklık ilişkisi çerçevesinde yaklaşık 800.000-1.000.000 kişiye dolaylı istihdam sağlandığı tahmin edilmektedir.

3. Kooperatiflerin Sanayiye Katkısı

Kooperatifçiliğin bir yerel kalkınma aracı olarak tanımlanması, finansman sorununa getirdiği özgün çözüm nedeniyle. Yerel kaynakları harekete geçirmeye odaklanan yerel kalkınma hedefinin çözmesi gereken sorunların başında finansman sorunları gelmektedir. Finansman sorunu ise ancak etkin işleyen bir kaynak mekanizmasına bağlı oluşturulacak finansal kurumlar ile mümkündür. Sermayenin tabana yayılması için yerel sermayeyi hareket geçirecek finansal faaliyetlerin tabanda yeşermesi gerekmektedir. Sistem, yerelde biriken sermayeyi büyük kentlere aktarmak yerine; yerelde üretim ve istihdama yönlendirmeli hatta ulusal piyasayla bütünleşerek yöreye kaynak aktarabilmelidir” (BİLEN, 2003).

Tarım-sanayi bütünleşmesinin sağlanmasında kooperatiflerin etkin olabileceği ve dikey bütünleşme yoluyla tarıma dayalı sanayilerin çiftçi kooperatiflerince kurulmasının sosyo-ekonomik yararlarının olacağı genellikle kabul edilmektedir (ÇIKIN ve YERCAN,1995).

Türk kooperatifçiliği tarım sektöründe başlamış, tüketim kooperatifleri, kredi kefalet kooperatifleri, yapı kooperatifleri ve başta ulaştırma olmak üzere hizmet sektörüne yaygınlaşmıştır. Kuruluş yıllarında ekonomik faaliyetlerin tarım ağırlıklı olması, ekonomi ve kalkınma politikalarının oluşturulmasında tarım sektörünü önemli ve öncelikli kılmıştır. Tarım sektörünün arz ettiği bu önem tarım sanayi ilişkisini gerekli kılmış ve 1930'lu yıllardan itibaren tarımsal faaliyet gösteren kooperatifler büyük sanayi tesisleri kurmaya başlamışlardır.

Kooperatifler, küçük birikimleri (yerel sermayeyi) büyük işletmelere dönüştüren işletmecilik modeli olarak da kabul edilir. Pancar ekicileri kooperatiflerinin temelinde yeni kurulacak şeker fabrikalarına sermaye sağlama anlayışı bulunmaktadır. Nitekim günümüzde Pankobirlik sahip olduğu 5 şeker fabrikasıyla Türkiye şeker üretiminin %35-40 kadarını gerçekleştirmekte ve birçok sanayi tesisiyle tarımsal üretim yapan kooperatif ortaklarının girdilerini temin etmektedir. Aynı şekilde tarım satış kooperatif birlikleri ortaklarının ürünlerini işleyecek sanayi tesislerini kurmuş ve alanlarında yüksek pay sahibi kurumlar haline gelmişlerdir. Tarım kredi kooperatifleri başta gübre fabrikası olmak üzere birçok tesis sahibi olmuş, hissedar olduğu Gübre Fabrikaları TAŞ, gübre piyasasının önemli aktörü olup son yıllarda kimyevi gübre piyasasında %15'e varan pay sahibi olmuştur.

İstanbul Sanayi Odası (İSO) tarafından yürütülen "Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu" araştırma sonuçları, ülkemiz sanayisinin mevcut durumunu ortaya koyan, sanayi sektöründeki gelişmelere ışık tutan ve sanayide geline son durumu yansıtan önemli çalışmadır. Bu çalışma sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında kooperatifler ya da kooperatif kuruluşları da yer almaktadır (Tablo 32).

Tablo 32: İSO 500 listelerinde kooperatifler ve iştirakleri

Kooperatif/ Kuruluş	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Konya Şeker A.Ş.	54	52	58	36	34	49	44	39	40	37
Kayseri Şeker A.Ş.	113	149	114	58	95	120	135	101	97	101
Amasya Şeker A.Ş.	467	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Trakyabirlik	118	82	101	65	76	77	77	77	129	126
Marmarabirlik	364	388	401	345	340	418	465	433	418	382
Tariş Pamuk Birliği	141	132	301	459	-	-	-	-	-	-
Tariş Üzüm Birliği	439	427	-	-	-	-	-	-	-	-
Gübre T.A.Ş.	252	240	147	218	259	207	215	246	232	184

Kaynak: İSO

Tablo 32'nin incelenmesinden görüleceği üzere; Konya Şeker San ve Tic. A.Ş., Kayseri Şeker San ve Tic. A.Ş., Trakyabirlik, Marmarabirlik ve Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliğinin yönetiminde olan Gübre Fabrikaları TAŞ 2006-2015 yıllarında İSO tarafından hazırlanan listede sürekli ilk 500 şirket arasında yer almıştır. İncelenen dönemde Tariş Pamuk Birliği, Tariş Üzüm Birliği ve Amasya Şeker'de bazı yıllar ilk 500 şirket arasında bulunmuşlardır.

Türk sanayisinin ve ekonomisinin şirketler bazında görünümünü ortaya koyan diğer bir çalışma Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarıdır. Finansal kurumlar ve holding şirketleri dışındaki tüm sektörleri kapsayan Fortune-500 Türkiye Araştırması sonuçlarına göre ilk 500 şirket arasında, İstanbul Sanayi Odası araştırma sonuçlarında olduğu gibi kooperatifler ve kooperatif kuruluşları bulunmaktadır.

Fortune-500 Türkiye Araştırması 2016 sonuçlarına göre geçmiş yıllarda olduğu gibi 2015 yılında da Türkiye Petrol Rafinerileri (TÜPRAŞ) yine ilk sırada yer almıştır. Trakyabirlik ve eczacı kooperatiflerinden Bursa Eczacıları Kooperatifi, İzmir Eczacıları Kooperatifi ile eczacı

kooperatifleri iştiraki Farmalojistik A.Ş, Konya Şeker, Kayseri Şeker, Gübre Fabrikaları T.A.Ş. gibi kooperatif kuruluş ve iştirakleri de birçok yıl listelere girmeyi başarmıştır (Tablo 33).

Tablo 33: Fortune 500 listelerinde kooperatifler ve iştirakleri

Kooperatif / Kuruluş	2011	2012	2013	2014	2015
Trakyabirlik	120	107	114	192	190
Bursa Eczacılar Kooperatifi	138	145	141	142	123
İzmir Eczacılar Kooperatifi	113	117	166	184	180
Konya Şeker San. ve Tic. A.Ş.	90	70	59	66	70
Kayseri Şeker San. ve Tic. A.Ş.	-	-	167	168	-
Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	39	48	47	43	49
Ecza Koop. Farmalojistik A.Ş.	101	148	126	467	-
İstanbul Eczacılar Kooperatifi	140	-	-	-	-
Marmarabirlik	472	-	-	-	-

Kaynak: Fortune Dergisi

Ayrıca 2016 yılı itibarıyla 125.632 ortağı bulunan küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri, faaliyetleri itibarıyla ülke sanayisinde önemli roller üstlenen ve gerek istihdam gerekse iş hacimleriyle ekonomi içinde önemli yer tutan yapılar haline gelmiştir. Küçük sanayi sitesi yapı kooperatifleri ya organize sanayi bölgelerinde kurulmuşlar ya da küçük sanayi sitelerinin kurucuları olmuşlardır.

Türkiye’de kooperatifler, tarımsal sanayinin gelişmesine öncülük ettiği gibi diğer sektörlerde görülen sanayileşmede de aktif rol oynamışlardır. Bu çerçevede 922 kooperatifle küçük sanayi sitesi yapı kooperatiflerinin de yeri ve önemi büyüktür. Nitekim faaliyetine küçük sanayi sitesi yapı kooperatifi olarak başlayıp günümüzde küçük sanayi sitesi işletme kooperatifine dönüşmüş; Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi İşletme Kooperatifinin 1.700 faal işyeri bulunduğu, yaklaşık 11 bin kişiye istihdam sağladığı ve ülke ayakkabı üretiminde ciddi bir pay sahibi olduğu bilinmektedir (AYKOSAN, 2016).

Kooperatifler faaliyetlerini çeşitlendirip büyümeleri sonucunda yerel ekonomilerin gelişmesi ve ihracatta da önemli katkı sağlamaktadırlar. Yerel ekonomilere katkı bakımından çok sayıda örnekleri olan kooperatiflerden ilk olarak Trakyabirlik’in Edirne ili ekonomisine, Gülbirlik’in Isparta ili ekonomisine katkısı hatırlanacaktır. Bununla birlikte Konya Pancar Ekicileri Kooperatifinin, TOR KU markası oluşturması suretiyle kooperatif veya kooperatif iştiraki şirketlere ait ürünlerin ticari değerini artırması ve Holding kurulumuna yol açması yerel ekonomiye katkı bakımından önemli olduğu kadar yöresel sanayiye destek sağlama bakımından da önem taşımaktadır.

Ayrıca Marmarabirlik 2015 yılında Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) tarafından açıklanan Türkiye’nin En Büyük İhracatçı Firmaları arasında zeytin ve zeytinyağı sektöründe son dört yılda olduğu gibi ilk sırada yer almıştır.

4. Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı Gelişmeleri

Ülkemizde; kooperatifçilik hareketini daha ileri seviyeye taşımak, sürdürülebilirlik, rekabet edebilirlik ve yenilikçiliği sağlamak, toplumdaki kooperatifçilik imajını olumlu yönde güçlendirmek ve kooperatifçilik sektörünü dünyadaki gelişmelere paralel biçimde geliştirme amacını taşıyan Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP), 7 stratejik hedef ve bu stratejik hedefler altında toplam 36 eylemden oluşmaktadır.

TÜKOSEP hazırlık çalışmalarında; Birleşmiş Milletler, Uluslararası Çalışma Örgütü, Uluslararası Kooperatifler Birliği gibi uluslararası kurum ve kuruluşların çalışmaları, rapor ve

tavsiyeleri dikkate alınmış, bu alanda ulaşılan istatistikî veriler, yerli ve yabancı bilimsel yayınlar incelenmiş, toplantı ve konferanslara katılım sağlanmış ve başarılı ülke uygulamaları değerlendirilmiştir.

Yaklaşık beş yıl süren hazırlık döneminde, kooperatifçilikle ilgili elliye yakın kurum ve kuruluştan yüzü aşkın temsilcinin katılımıyla ulusal ve uluslararası nitelikli birçok toplantı düzenlenmiştir. Ayrıca, kırka yakın kurum ve kuruluştan strateji çalışmalarına ilişkin alınan yazılı görüş ve öneriler metne işlenmiştir. Bunun sonucu olarak Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı, kamu yönetiminin yanı sıra sektörün tüm paydaşlarının içinde yer aldığı geniş katılımlı çalışmaların ortak ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

TÜKOSEP'in uygulama, izleme ve koordinasyon sistemine ilişkin sekretarya görevini Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü yürütmektedir. Eylem Planında yer alan 36 faaliyetin gerçekleştirilmesi amacıyla 44 kurum ve kuruluşla işbirliği yapılması öngörülmüştür. Faaliyetlerden 35'inin 2014 yılı sonuna kadar 1'inin ise 2016 yılında başlaması ve bunlardan 21'inin 2016 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır.

Tablo 34: TÜKOSEP faaliyet zaman çizelgesi

Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016
Başlayan Faaliyetler	22	12	1	-	1
Biten Faaliyetler	4	7	4	-	21

Kaynak: TÜKOSEP

TÜKOSEP'in uygulama süresi, kapsadığı dönemin 31/12/2016 itibariyle sona ermesi nedeniyle bitmiştir. Kooperatifler, kooperatiflere hizmet sunan kamu kurumları ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla hazırlanan bu Strateji sayesinde Türk kooperatifçilik hareketinin yakaladığı ivmenin artarak devam ettirilmesi, kooperatifçilik bilincinin yaygınlaştırılması, yeni alanlarda kooperatifçiliğin geliştirilmesi, kooperatiflerin kurumsal yapısının güçlendirilmesi ve kooperatiflere sunulan hizmetlerin daha kaliteli hale getirilmesi amacıyla GTB öncülüğünde yeni bir Kooperatifçilik Stratejisi hazırlıklarına başlanılmıştır.

TÜKOSEP uygulamasında 2016 yılı sonuna kadar sağlanan önemli gelişmelere aşağıda yer verilmiştir.

4.1. Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi

Kadın iş gücünün ekonomiye kazandırılması, daha iyi ve kendi belirleyecekleri şartlarla çalışmalarının temini ve çalıştıkları işletmenin aynı zamanda yönetimine de katılabilmelerinin temini amacıyla TÜKOSEP'te özel bir faaliyete yer verilmiştir. Stratejinin 3.7 numaralı "Kadınlarımızın girişimcilik kabiliyetlerinin artırılması ve ekonomide bir aktör olarak yer almalarının sağlanması için kooperatifler çatısı altında örgütlenmeleri yönünde çalışmalarda bulunulacaktır" faaliyeti çerçevesinde "Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirme Projesi (KADIN-KOOP)" GTB tarafından uygulamaya konulmuştur.

Proje kapsamında, kadın girişimcilerin de talepleri doğrultusunda ilk olarak 'Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi' unvanıyla örnek anasözleşme hazırlanmıştır. Kadın girişimcilere yol göstermesi amacıyla, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından "Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri" isimli rehber kitap güncellenmiş ve ayrıca broşür bastırılarak sektörün hizmetine sunulmuştur.

Proje çerçevesinde, GTB ile Dünya Bankası işbirliğinde İsveç Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Ajansı mali desteğinde yapılan çalışmalara devam edilmiştir. Bu kapsamda, başarılı kadın kooperatiflerini tanıtmak amacıyla videolar ile kamu spotu çekilmekte ve kadın kooperatifçilerimizi bilgilendirmek amacıyla da eğitici kitaplar ile broşürler hazırlanmaktadır. Bu

doğrultuda görsel materyallerin (videolar, kitaplar ve broşürler) 2017 yılı içerisinde tamamlanıp yayımlanması hedeflenmektedir.

TBMM “Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu” bünyesinde bu yasama yılı itibariyle kurulan “Kırsal Alanda Kadının Güçlendirilmesi ve Kırsalda Kadın Girişimciliğinin Desteklenmesi” konulu Alt Komisyon’da GTB tarafından 5 Mayıs 2016 ve 22/12/2016 tarihlerinde kırsal alanda kadının durumu, kadın kooperatifleri ve Bakanlığımız çalışmaları hakkında bilgi veren iki sunum gerçekleştirilmiştir.

24 Ocak 2016 tarihinde Adana’da Sosyal Destek Programı kapsamında, mesleki eğitimi bulunmayan toplam 60 kadına yönelik düzenlenen “mobilya döşeme imalatı” eğitim kursu, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Müsteşar Yardımcısının da katıldığı törenle açılmıştır. Eğitim sonunda 60 işsiz kadının “Üretim ve Pazarlama Kooperatifi” kurmalarına hukuki destek verilmesi ve kooperatif çatısı altında örgütlenmelerinin sağlanması planlanmıştır.

2016 yılında, kadın girişimcilerin kooperatif çatısı altında toplanması amacıyla Adana, Amasya, Ankara, Antalya, Denizli, Gaziantep, İzmir, Malatya, Nevşehir ve Samsun olmak üzere çeşitli illerde proje kapsamında gerçekleştirilen toplantılara 510 kadın girişimci veya kooperatif ortağının katılmasıyla, projenin başlangıcından buyana eğitim verilenlerin toplam sayısı 2.300’ü aşmıştır.

01/01/-31/12/2016 tarihleri arasında 14 “Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” kurulmuş ve böylece unvanında “kadın” ifadesi bulunan ve kadınların aktif olarak faaliyet gösterdiği kooperatiflerin sayısı 141’e ulaşmıştır.

Tablo 35: Unvanında “kadın” kelimesi bulunan kooperatifler

Kooperatif Unvanları		Kooperatif Sayısı
1.	İşletme Kooperatifi	71
2.	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	56
3.	Küçük Sanat Kooperatifi	4
4.	Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	4
5.	Tüketim Kooperatifi	3
6.	Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	1
7.	Temin Tevzi Kooperatifi	1
8.	Yardımlaşma Kooperatifi	1
Genel Toplam		141

Kaynak: GTB

4.2. Kooperatif Bilgi Sistemi

Kooperatiflere yönelik gözetim, denetim ve uygulama hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve sağlıklı istatistikî verilerin üretilmesini sağlamak üzere bir veri tabanı oluşturulması eylemi kapsamında Kooperatif Bilgi Sistemi (KOOPBİS) Projesi 2012 yılında başlatılmıştır.

KOOPBİS Projesi ile; kooperatiflerin hazırlanması, genel kurul başvurularının sonuçlandırılması, kuruluş, terkin, tasfiye ve anasözleşme madde değişikliği gibi ticaret sicili işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesi, şikâyet ve bilgi belge taleplerinin internet üzerinden alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, kooperatif ve üst kuruluşları ile ilgili bilgilerin uygun bir veri tabanında ayrıntılı olarak takibi ve denetimi de bu sistem üzerinde yapılacaktır.

Merkezi bir kooperatif veri tabanı oluşturularak bilgilerin tek elden yönetilmesi ve istatistik üretiminin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi de Proje'nin amaçları arasındadır.

Proje kapsamında kooperatiflere yönelik hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve istatistiki verilerin üretilmesini sağlamak üzere sistemin inşaa süreci tamamlanmış ve 12 Mart 2015 tarihinde, ticaret sicili işlevleri dışında, canlı ortamda hizmet sunmaya başlamıştır. Kooperatif Bilgi Sistemi hâlihazırda Genel Müdürlüğümüz, Ticaret İl Müdürlükleri ve kooperatifler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

Sistemin verdiği hizmetler sayesinde, kooperatifin ortaklarını takibi kolaylaşmış olup genel kurul toplantılarından önce üretilen hazırun listelerinin elektronik ortamda üretilmesi dolayısıyla da ortaklık hakları güvence altına alınmıştır. Bu çalışmalar sayesinde, 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla sisteme 674.172 yeni ortak ve yönetici kaydı eklenerek ve KOOPBİS verilerinde ciddi bir güncellik oranı da yakalanmıştır. Kooperatif yönetiminde şeffaflık sağlayan elektronik ortam sayesinde denetim ve kontrol mekanizmalarının daha etkin ve verimli işlenmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca her kooperatife basit bir ara yüz ile internet sayfası oluşturma imkânı verilerek bir iletişim altyapısı oluşturulmuştur.

Proje'nin, önümüzdeki yıllarda daha da geliştirilerek, tüm bakanlıkların sorumluluk alanındaki kooperatiflere hizmet sunması ve sistem sayesinde üretilen verilerle kooperatif istatistiklerinin resmi istatistik programına dahil edilmesi öngörülmektedir.

4.3. Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı

TÜKOSEP'te yer alan kooperatif denetim ve yönetim kurulu üyelerine eğitim ve sertifikasyon zorunluluğu getirilecektir, faaliyeti kapsamında, kooperatiflerden sorumlu diğer bakanlıklar ile sektör temsilcilerinin katkıları doğrultusunda "Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı (KOOP-GEP)" hazırlanmış ve 10 Ocak 2014 tarihinde uygulamaya konulmuştur.

KOOP-GEP kapsamında, özellikle; kooperatiflerde yönetici, denetçi veya personel olarak çalışmış ya da çalışmak isteyenler ve kooperatif ortakları ile kooperatif kurmak isteyen girişimciler veya kooperatiflere hizmet sunanlar (avukat, muhasebeci, vb.) eğitim almaktadır. İlkokul seviyesindeki eğitimini tamamlamış herkesin katılabildiği beş günlük programda katılımcılara kooperatiflerin iş ve işleyişi hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Böylece, kanuni bir zorunluluk olmadan, talep eden kooperatif yönetici ve deneticilerinin sertifikalı eğitim almaları sağlanmaktadır. Eğitimlerin daha etkin ve nitelikli şekilde verilmesini temin amacıyla 2016 yılında Çanakkale 18 Mart Üniversitesi ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı arasında işbirliği protokolü imzalanmış ve böylece protokol imzalanan üniversite sayısı altıya ulaşmıştır.

Milli Eğitim Bakanlığından alınan bilgiye göre 2016 yılı içerisinde 44 ilde açılan 210 kursa 7.313 kişi başvurmuş, verilen eğitimler sonucunda 6.206 kursiyer KOOP-GEP sertifikası almaya hak kazanmıştır. Böylece, programın uygulamaya konulduğu 10/01/2014 tarihi ile 31/12/2016 tarihi arasındaki dönemde 20.903 kişi eğitimleri başarıyla tamamlayarak sertifika almaya hak kazanmıştır.

4.4. Kooperatifçilik Girişimciliği Eğitim Projesi

TÜKOSEP'in "Eğitim, danışmanlık, bilgilendirme ve araştırma faaliyetleri geliştirilecektir" Stratejik Hedefi doğrultusunda, kooperatifçilikle ilgili bilgilendirme ve girişimcilik faaliyetlerini içeren çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Alman Kooperatifleri ve Raiffeisen Konfederasyonu (DGRV) Türkiye Temsilciliği ile işbirliği yaparak, kanaat önderleri (Belediye Meclis Üyeleri, İl Genel Meclisi Üyeleri, öğretmenler, din görevlileri, muhtarlar, potansiyel girişimciler ile yerel

kooperatif yöneticilerine) ne yönelik kooperatif girişimciliği eğitimleri başlatmıştır. İlk olarak Konya ve Rize'de başlayan eğitimlere, 2016 yılında Ankara, Antalya ve Şanlıurfa illerinde 173 girişimcinin katılımıyla düzenlenen eğitimlerle devam edilmiştir.

4.5. Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi

Hukuksal düzenlemeler, strateji çalışmaları ve proje faaliyetleri neticesinde kooperatifçilik alanında yapılan akademik çalışmaların yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda TÜKOSEP'te "kooperatifçilik konusunda eğitim, araştırma ve yayın faaliyetinde bulunan gönüllü kuruluşların projelerinin desteklenmesi yönünde çalışmalarda bulunulacaktır" faaliyetine yer verilmiştir. Bu faaliyet kapsamında sektörün daha sağlıklı gelişmesi açısından akademik çalışmaların artırılması amacıyla "Kooperatifçilik Yüksek Lisans ve Doktora Tezleri Destek Projesi (KOOP-TEZ)" hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile kooperatif üst kuruluşlarının işbirliğinde yürütülen proje çerçevesinde, kooperatifçilik konusunda başarılı bulunan iki yüksek lisans ve iki doktora tezi sahiplerine ödülleri 21 Aralık 2015 tarihinde Gümrük ve Ticaret Bakanı tarafından verilmiştir.

Projenin ilerleyen yıllarda devam etmesi için tanıtım ve hazırlık çalışmalarına 2016 yılında devam edilmiştir.

Tablo 36: KOOP-TEZ kapsamında desteklenen akademik çalışmalar

Akademik Çalışma	Adı	Yazarı
Yüksek Lisans Tezleri	"Tekirdağ İlindeki Tarım Kredi Kooperatiflerinin Genel Yapısı, Sorunları ve Bölgedeki Tarımsal Girdi Kullanımındaki Payı"	Veysel Tolga ATİK
	"Bursa İlinde Süt İşleyen Tarımsal Kooperatiflerin Ekonomik Analizi"	Caner EREN
Doktora Tezleri	"Tarım Kredi Kooperatiflerinde Ortakların Kooperatifçilik İlkelerini Algılamaları ve Yönetimde Katılmalarını Etkileyen Faktörlerin Analizi Üzerine Bir Araştırma: Balıkesir Bölge Birliği Örneği"	Bengü EVEREST
	"Trakya Bölgesinde Kırsal Kooperatiflerin Katılımı ile Ekoturizmi Geliştirme Olanakları"	Çağdaş İNAN

Kaynak: GTB

KOOP-TEZ projesinin duyurulması ve ilerleyen dönemde çıkılacak ilanlara başvuruların artırılması amacıyla 2016 yılı içerisinde tanıtım çalışmaları yürütülmüştür.

5. Kooperatiflerin Uluslararası İlişkileri

Dünyada kooperatifçilik konusunda en önemli çalışmalar; Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Kooperatiflerin Geliştirilmesi ve Teşvik Edilmesi Komitesi (COPAC), Uluslararası Endüstri ve Hizmet Kooperatifi Örgütü (CICOPA) gibi kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmalar dünyanın her yanında kooperatifçilik düzenlemeleri ve uygulamalarına temel oluşturmaktadır. Ülkemiz kooperatifçiliğine yönelik politika geliştirme çalışmalarında da bu düzenlemeler referans alınmaktadır.

5.1. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler (BM), kooperatifçilik alanında çalışmalar yapmakta olup, bünyesinde 1971 yılında Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi ve Geliştirilmesi Komitesi (COPAC) kurulmuştur.

Kooperatifçilik çalışmalarını ekonomik gelişmeler ve kalkınma boyutlarında yürüten BM, çok sayıda karar üretmiştir. Bu kararlardan bazıları;

1. Yeni Ekonomik ve Sosyal Eğilimlerin Işığında Kooperatiflerin Statü ve Rolü Raporu (1992 tarihli rapor küreselleşme çağında kooperatiflerin taşıdığı öneme dikkat çekmiştir),
2. Sosyal Gelişimde Kooperatifler konulu Rapor (BM Genel Sekreteri sunuşuyla hazırlanan rapor 2001 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından onaylanmıştır),
3. Kooperatiflerin Desteklenmesi ve Teşvik Edilmesine İlişkin İlke Kararı (2001 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda alınan ilke kararıyla tüm hükümetlerden kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılması talep edilmiş ve bu amaçla hazırlanan bir rehber kabul edilmiştir),
4. Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu (kooperatifçiliğin yoksulluğu ortadan kaldırılmasına yönelik potansiyel ve katkısını değerlendiren Kooperatifler ve Sosyal Kalkınma Raporu, "Dünya Sosyal Kalkınma Zirvesi'nin onuncu yılında, Kopenhag Beyannamesi doğrultusunda 2005 yılında yayınlanmıştır),
5. Toplumsal Kalkınmada Kooperatifler Kararı (Birleşmiş Milletler Genel Kurul'unda 18 Aralık 2013 günü kabul edilmiştir),
6. Uluslararası Kooperatifler Yılı Kararı (BM Genel Sekreterinin önerisiyle BM Genel Kurulu 18 Aralık 2009 tarihli oturumunda 64/136 sayılı Kararla 2012 yılının "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak kutlanmasını kararlaştırmış ve çalışmaların "Kooperatif İşletmeler Daha İyi Bir Dünya Kurar" sloganı ile yürütülmesini tavsiye etmiştir),
7. Uluslararası Kooperatifler Yılı Değerlendirme Raporu (Genel Sekreter sunuşuyla 2013 yılı Aralık ayında BM Genel Kurul'unda görüşülmüştür).

Sürdürülebilir kalkınmada kooperatiflerin ekonomik ve sosyal rolünü anlamak ve geliştirmek amacıyla kooperatif istatistiklerinin kalitesinin artırılması ihtiyacını giderebilmek amacıyla kooperatif işletmeleri teşvik eden ve kooperatifçilik farkındalığını artırmayı kendine temel amaç edinen küresel kamu ve özel sektör temsilcilerinin oluşturduğu çok paydaşlı bir ortaklık yapısına sahip olan Kooperatifleri Geliştirme ve Teşvik Komitesi (COPAC), 5-6 Nisan 2016 tarihlerinde Roma'da "Kooperatif İstatistikleri Çok Paydaşlı Çalıştayı" düzenlemiştir. Söz konusu çalıştaya Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nden konuyla ilgili uzmanlar katılım sağlamıştır.

5.2. Uluslararası Çalışma Örgütü

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), kooperatifçilikle ilgili konularda çalışmalar yapan ve tavsiye niteliğinde karar alan uluslararası kuruluşlara arasında yer almaktadır. ILO, sosyal sorumlulukları gereği yoksullukla mücadelede önemi nedeniyle kooperatiflerin desteklenmesi hakkında kararlar üretip hükümetlere tavsiyede bulunmaktadır.

ILO, kooperatiflerin ekonomik ve sosyal işlevleri aracılığıyla; istihdam, iyi çalışma koşulları ve gelir dağılımı adaleti açısından sağladıkları faydalara odaklanmaktadır. Örgütün en üst karar alma organı olan Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 2002 yılında gerçekleştirilen 90. Toplantısı'nda "Kooperatiflerin Teşvik Edilmesi" başlıklı 193 sayılı Tavsiye Kararı kabul edilmiştir. Bu kararla; istihdam yaratma, kaynakların harekete geçirilmesi, yatırım yapma ve ekonomiye katkılarında kooperatiflerin önemli olduğu ve kooperatiflerin değişik türleriyle tüm insanların tam olarak ekonomik ve sosyal kalkınmaya katılımlarını teşvik ettiği vurgulanmıştır.

Ayrıca küreselleşmenin kooperatifler için yeni ve farklı baskılar, sorunlar ve fırsatlar oluşturduğunu, buna bağlı olarak küreselleşmenin yararlarının daha adaletli dağılımını gerçekleştirmek için insanlar arasında ulusal ve uluslararası düzeyde daha güçlü bir dayanışmanın yani kooperatifçiliğin gerekliliği de bu kararlar ile kabul edilmiştir. Dengeli ve adaletli bir toplum için güçlü bir kamu sektörü ile özel sektörün yanı sıra kooperatiflerin ve diğer sosyal ve hükümet dışı kuruluşların içinde bulunduğu güçlü bir sektörün varlığının da gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Kooperatifçiliğe ilişkin hedefler, politika çerçevesi, bu kapsamda hükümetlerin rolü ve teşvik için almaları gereken önlemleri ayrıntılı şekilde ele alan bu tavsiye 70 ülke tarafından kooperatifçilik mevzuatlarını gözden geçirmek için kullanılmıştır. Bu belge, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen kooperatiflerin gelişmesi için destekleyici bir ortamın yaratılmasını hedefleyen rehberle birlikte kooperatifçiliğin en önemli uluslararası esaslarını oluşturmaktadır. ILO, bünyesinde bir kooperatifler birimi kurmuştur.

Kooperatif işletmeler, küresel düzeyde, ekonomik ve toplumsal bir gücü temsil etmesine rağmen haklarında sistematik, uyumlu ve standart bir veri toplama yöntemi bulunmamaktadır. Bu nedenle ILO'nun 193 sayılı Tavsiye Kararı'nda kooperatif istatistiklerinin tutulması zorunluğu özellikle belirtilmiş ve ulusal kooperatif istatistiklerinin formüle edilmesi ve uygulama geliştirilmesi amacıyla hükümetlerin ulusal politikalarında bu hususu güvence altına almaları teşvik edilmiştir. Ayrıca, 2013 yılında düzenlenen ILO İşgücü İstatistikleri Uluslararası Konferansı'nda Kooperatif İstatistikleri konusunda özel bir karar alınmış ve 2018 yılında düzenlenecek Uluslararası Konferans'ta gelişmelerin sunulması kararlaştırılmıştır.

ILO Kooperatif ve İstatistik Bölümleri temsilcileri ile TÜİK, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve önde gelen kooperatif üst kuruluşlarının katılımlarıyla 3-4 Şubat 2015 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen toplantılarda "Kooperatif İstatistiklerinin Geliştirilmesi" konusunda ülkemizin pilot ülke seçilmesi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü'nün projenin sekreteryaya ve koordinasyonunu yürütmesi kararlaştırılmıştır.

Şubat, Mart, Haziran ve Aralık 2015'te gerçekleştirilen Çalışma Grubu toplantıları sonucunda kooperatif istatistikleriyle ilgili sorunlar belirlenmiş, üç bakanlığın görev ve sorumluluğunda olan kooperatiflerin, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından yürütülen Kooperatif Bilgi Sistemi üzerinden gerçekleştirilerek tek elde toplanacağı, Türkiye İstatistik Kurumu bünyesindeki Resmi İstatistik Programı kapsamına alınacağı belirtilmiştir. Konuyla ilgili çalışmalara 2016 yılında hızla devam edilmiştir.

10 Nisan 2016 tarihleri arasında Polonya'daki kooperatiflerin yerinde incelenmesi ve iki ülke mevzuatının karşılaştırılması amacıyla Polonya İşçi Kooperatifleri Ulusal Denetim Birliği'ne inceleme gezisi düzenlenmiştir. Gıda üretimi yapan sosyal kooperatif, ilaç üretimi ve dağıtımını yapan ecza kooperatifi ile içinde mağaza ve restoranı da bulunan bir tüketim kooperatifi ziyaret edilerek çalışmaları yerinde incelenmiştir.

19-22 Nisan 2016 tarihlerinde Roma'da düzenlenen "Metaveri ve Veri Tanımlama, Değişirme ve Yayma Konusunda Bilgi Standartları ve Teknolojileri Eğitimi"ne GTB uzmanlarınca katılım sağlanmıştır. Eğitimde GTB öncülüğünde yürütülen "Kooperatif İstatistikleri Geliştirme Projesi"ne ilişkin uluslararası istatistik standartları, uygulamaları ve

kullanılan teknolojiler hakkında faydalı bilgiler edinilmiştir. Ayrıca, istatistik ve yazılımda tecrübeli katılımcılar ile kooperatif istatistikleri çalışması kapsamında yararlı fikir teatileri gerçekleştirilmiştir.

Sigorta kooperatiflerine İslami bir model oluşturmak amacıyla bu sektörde en gelişmiş ülke olan Malezya'ya 23-26 Mayıs 2016 tarihleri arasında Tekafül (İslami Sigortacılık) işleyişi, gelişimi ve süreci hakkında çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmiş, sektörün önde gelen kurum ve kuruluşlarıyla görüşmeler yapılmıştır. Bu ziyarette toplam 8 toplantı yapılmış, 7 kuruluş ziyaret edilmiş ve çalışmalar hakkında bilgi alınmıştır.

22-23 Haziran 2016 tarihlerinde Porto'da düzenlenen ve Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Merkez Birliğinin (TESKOMB) de Yönetim Kurulunda yer aldığı, AECM (Avrupa Karşılıklı Kefalet Kuruluşları Birliği) "Yıllık Genel Kurulu ve Aile Şirketlerinin Transferi" konulu seminer toplantılarına katılım sağlanmıştır.

İtalya Kooperatifleri Konfederasyonu 20-23 Ekim 2016 tarihlerinde "Uluslararası Sosyal Kooperatifler Okulu Eğitimi" düzenlemiştir. Dezavantajlı toplumsal gruplara istihdam olanağı sağlayan ve devletin yetişemediği hizmet alanlarında faaliyette sosyal kooperatifçilik uluslararası standartlara kavuşturulması gerektiği, Türkiye'de atık toplayıcılarının kooperatif çatısı altında bir araya gelmesi konulu projedeki gelişmelerin katılımcılarla elektronik posta ve sosyal medya aracılığıyla paylaşılması kararlaştırılmıştır.

"Pamukta Yükselen Dinamikler: Pamuk Değer Zincirinde Sürdürülebilirliğin Geliştirilmesi" temasıyla Pakistan'ın İslamabad kentinde 31 Ekim-4 Kasım 2016 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Pamuk İstişare Komitesi (ICAC) 75. Genel Kuruluna katılım sağlanmıştır.

GTB ile ILO işbirliğiyle 20-21 Aralık 2016 tarihlerinde Ankara'da Uluslararası "Geri Dönüşüm Sektöründe Kooperatifçilik Potansiyeli ve Geri Dönüşüm Sisteminde Atık Toplayıcılarının Rolü Atölye Çalışması" düzenlenmiştir. Ülkemiz atık toplayıcılarının temsilcileri ile atık yönetimi ve atık toplayıcılarının kooperatifleşmesi konusunda ilgisi bulunan kurum ve kuruluşların temsilcilerinin yanı sıra uluslararası katılımcıların da yer aldığı çalıştayda ağır şartlar altında çalışan atık toplayıcılarının kooperatifleşmesi yolunda önemli bir adım atılmıştır.

5.3. Uluslararası Kooperatifler Birliği

Kooperatiflerin uluslararası ilişkiler bakımından en üst organı 1895 yılında Londra'da kurulan Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)'dır. Merkezi Cenevre'de bulunan ICA'nın 95 ülkeden 292 üyesi bulunmaktadır. Küresel ve bölgesel düzeyde örgütlenerek günümüzde dünyanın en büyük sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilen ICA:

Kıtasal olarak;

- ICA Afrika,
- ICA Amerika,
- ICA Asya-Pasifik,
- ICA Avrupa

Sektörel olarak;

- Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Kooperatif Bankaları Birliği,
- Dünya Tüketici Kooperatifleri,

- Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sağlık Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Sigorta Kooperatifleri Federasyonu,
- Uluslararası Endüstri, Sanat ve Hizmet Kooperatifleri Örgütü,
- Uluslararası Turizm Birliği

şeklinde yapılmıştır.

Kuruluşunun yüzüncü yılında ICA, yeni bir “kooperatif kimlik” oluşturmuş ve kooperatif ilkelerini yeniden düzenlemiştir (1995 yılı Genel Kurulunda).

Dünyada ekonomik gelişmelere göre kooperatiflerin rol ve yerleri üzerine sürekli çalışmalar yapan ve üyelerini sürekli bilgilendiren ICA ve diğer bölgesel organizasyonlarıyla ülkemiz kooperatifçiliği de yakın ilişki içerisinde. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği, Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) Türk Kooperatifçilik Kurumu ve Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği (OR-KOOP) ICA üyesi kooperatif organizasyonlarıdır. Ayrıca TÜRKİYE KOOP’a ortak olan kooperatifler, ICA Avrupa ve sektörel organizasyonların genel kurul toplantılarına katılıp görev almaktadırlar. Bu kapsamda OR-KOOP. Uluslararası Tarım Kooperatifleri Örgütü’nün; Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği (TÜRKKENT) Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü’nün yönetim kurulu üyesidir. Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği ile Pankobirlik ICA üyesi yanı sıra sektörel işbirliği içinde olduğu organizasyonlar da bulunmaktadır.

Türk kooperatiflerin uluslararası kuruluşlardaki üyelikleri Tablo 37’de özetlenmiştir.

Tablo 37: Uluslararası örgütler ve üye Türk Kooperatif/Birlik/Merkez Birlikleri

Uluslararası Örgüt	Üye Kooperatif/Birlik/Merkez Birliği
Uluslararası Kooperatifler Birliği	- Türk Kooperatifçilik Kurumu - Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği - Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği - Türkiye Milli Kooperatifler Birliği - Türkiye Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Konut Kooperatifleri Örgütü	- Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Balıkçılık Kooperatifleri Örgütü	- Su Ürünleri Kooperatifleri Merkez Birliği
Avrupa Birliği Tarım Kooperatifleri Birliği	- Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Raiffeisen Kooperatifleri Birliği	- Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği - Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Uluslararası Kamu, Sosyal ve Kooperatif Ekonomisi Araştırma ve Danışma Merkezi	- Türk Kooperatifçilik Kurumu - Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği
Uluslararası Avrupa Pancar Üreticileri Konfederasyonu	- Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Dünya Pancar ve Kamış Üreticileri Birliği	- Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
Avrupa Eczacı Kooperatifleri Topluluğu	- Tüm Eczacılar Kooperatifleri Birliği
Avrupa Tam Donanımlı İlaç Toptancıları Birliği	- Tüm Eczacılar Kooperatifleri Birliği
Avrupa Karşılıklı Kefalet Kuruluşları Birliği	- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği

Kaynak: GTB

24 - 27 Mayıs 2016 tarihleri arasında İspanya'nın Almeria şehrinde gerçekleştirilen "2016 Kooperatifler İçin Yeni Stratejiler Geliştirme Üzerine Uluslararası Araştırma Konferansı"na TÜKOSEP'te yer alan 3.2 ve 3.6 numaralı faaliyetler kapsamında katılım sağlanarak, kooperatifçilik potansiyeli yüksek olan geri dönüşüm sektöründeki kooperatifler hakkında sunum gerçekleştirilmiştir.

Ayrıca, İslam İşbirliği Teşkilatına üye ülkeler arasında işbirliğini geliştirmek amacıyla hazırlanıp, İSEDAK tarafından kabul edilen "Pamuk İşbirliği Eylem Planı" kapsamındaki faaliyetler ile Uluslararası Zeytin Konseyi (UZK) ile yürütülecek faaliyetler, sekretarya ve koordinasyon hizmetleri Kooperatifçilik Genel Müdürlüğüne yürütülmüştür. UZK'da dönem başkanlığı görevini 2014 yılında Türkiye yürütmüştür. Türkiye'nin dönem başkanlığında yeni bir anlaşma metni tasarısı hazırlanmıştır.

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin "44'üncü Küresel Konferansı ve Genel Kurulu" 10-13 Kasım 2015 tarihleri arasında Antalya'da gerçekleştirilmiştir. Sayın Cumhurbaşkanının himayelerinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı koordinasyonu ve Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ev sahipliğinde gerçekleştirilen organizasyona 79 ülkeden toplam 1.052 temsilci katılmıştır.

Konferansta 20 tartışma oturumu ile kooperatifçilerin ufkunu açmak amacıyla dört bilgilendirici toplantı düzenlenmiştir. Etkinlik sonucunda, oturumlara katılan Bakanlık uzmanları tarafından hazırlanan toplantı raporu 2016 yılında kamuoyuyla paylaşılmıştır.

5.3.1.ICA Kooperatif On Yılı Stratejik Planı

Birleşmiş Milletlerin 2012 yılını "Uluslararası Kooperatifler Yılı" olarak ilan etmesinin ardından dünya genelinde yürütülen çalışmaların ileriki yıllarda da devam ettirilmesi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlar başta olmak üzere küresel politikalarda kooperatiflerin daha aktif olarak yer almasının sağlanması, sadece ülkelerde değil uluslararası arenada da kooperatif farkındalığının artırılması amacıyla, ICA 2012 Genel Kurulunda taslak bir eylem planı kabul edilmiş ve ardından plana son hali verilerek onaylanmıştır.

Kooperatif işletmeler için 2020 Vizyonunu ortaya koyan bu Plan, 2011-2020 dönemini kooperatif şeklinde güvenli büyümenin on yılı yapmayı ve gelecek yıllara yön vermeyi amaçlamaktadır. Kooperatifçiliğin dünya genelinde geliştirilmesi amacıyla aşağıdaki beş ana başlık altında çalışmalar yürütülmesi hedeflenmiştir:

- 1. Katılım: Üyelik ve yönetişimde katılımı yeni bir seviyeye yükseltmek*
- 2. Sürdürülebilirlik: Kooperatifleri sürdürülebilirliğin kurucuları olarak konumlandırmak*
- 3. Kimlik: Kooperatif mesajını oluşturmak ve kooperatif kimliğini korumak*
- 4. Yasal Çerçeve: Kooperatifin büyümesi için destekleyici yasal çerçeve sağlamak*
- 5. Sermaye: Güvenilir kooperatif sermayesini üye kontrolünü garanti ederek güvence altına almak*

Bu çerçevede ICA'nın Antalya'da düzenlenen 44'üncü Genel Kurul ve Küresel Konferansında da yukarıda sayılan beş ana tema çerçevesinde kooperatifçiliğin geleceği ele alınmıştır.

SONUÇ

Milattan önceki dönemlerde de örneğine rastlanılan kooperatifçilik, aynı ihtiyaç sahibi insanların bir araya gelip işbirliği yaparak zaman ve paradan tasarruf etmesidir. İlerleyen dönemlerde sanayi devriminin yarattığı olumsuz etkiler sebebiyle insanlar arasında daha da yaygınlaşan kooperatifçilik, 1800'lü yılların ortasına doğru modern bir işletme niteliği kazanmıştır. İnsanlara sadece ekonomik değil sosyal ve kültürel alanlarda da hizmet sunan kooperatifler, ticaret kanunlarında da kendine yer bularak iktisadi hayatının önemli aktörleri haline gelmiştir.

Kooperatiflerin bu çok yönlü yapısı; tüm dünyayı derinden etkileyen ekonomik krizler, her yıl artan istihdam talebi, yaygınlaşan yoksulluk, sosyal ve kültürel yozlaşma, çevre kirliliği gibi problemlerle daha etkili ve çok yönlü bir mücadele gösterilmesini sağladığından, kooperatifçilik modeli ülkelerin gündeminde giderek üst sıralara taşınmaktadır.

Gerçekten de kooperatifler; serbest piyasa ekonomilerindeki zayıflıkları azaltarak, düşük sermayeli ortaklar dahil çeşitli ekonomik aktörlerin sistemde yer ve söz sahibi olabilmeleri bakımından denge sağlayıcı bir mekanizma sunmakta, küçük sınaî işletmelere kendi özerkliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomik yapılar şeklinde birleşme olanağı sağlamakta, ortaklarının sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmalarını sağlayarak ekonomik istikrara katkıda bulunmaktadır (CENKİŞ, 2014). Bu nedenle de kooperatifler, diğer işletmelere göre krizlerden çok daha az etkilenmekte, zor şartlarda bile faaliyetlerine ara vermeden ve belki de en önemlisi devletten destek almadan devam edebilmektedirler.

Bunun yanı sıra kooperatifler, sadece yüksek gelir getiren ekonomik alanlarda değil kar oranı düşük ancak sosyal boyutu yüksek; eğitim, sağlık, alt yapı, yaşlı ve çocuk bakımı gibi sosyal ve kültürel alanlarda da yoğun olarak faaliyet göstermektedir. Bu yönleriyle özel sektörden ayrılarak bir anlamda kamu mantığıyla faaliyet alanını seçen fakat özel hukuk tüzel kişileri olduklarından devlet ile bağlantısı olmayan kooperatifler “üçüncü sektör” olarak değerlendirilmektedir.

Kooperatif işletmeleri, şirketlerden ayıran bir diğer nokta ise şirkete sermaye yatıran kişiler, sermayelerinin miktarına göre kardan bir pay aldığı gibi yine bu kıstasa göre oy kullanır, diğer bir ifadeyle sermayelerinin miktarına göre şirket yönetiminde söz sahibi olabilirler. Dolayısıyla şirketin yönetimi yüksek miktarda sermaye sahibi olan kişilere ait olup, tüm sermayenin yarısından fazlasına sahip olan bir kişi dahi şirkete hâkim durumda olabilir. Ayrıca, şirkete sermaye yatırıp kar elde etmeye çalışan bu kişiler genellikle birbirlerini hiç tanımazlar (MERT, 2013). Kooperatiflerde ise “bir ortak bir oy” ilkesi geçerli olduğundan böyle bir durumla karşılaşılmaz. Genel kurula katılan tüm ortaklar şirket yönetimine ilişkin görüş ve önerilerini serbestçe dile getirebilirler, seçme ve seçilme haklarını kullanabilirler.

Sermaye şirketlerinin asıl amacı mümkün olan en fazla karı elde etmek ve bu karı her daim artırmak olduğundan, bu tür şirketlerin sosyal, toplumsal, kültürel bir amaç gütmeye gibi bir sorumluluğu yoktur. Her ne kadar bazı şirketlerin sosyal sorumluluk projelerine destek verdiği görülse de, kooperatifler kadar bu işlevi sürekli ve etkin şekilde yerine getirememektedirler.

Kooperatifler, bireylerin tek başlarına karşılamaları zor veya mümkün olmayan ihtiyaçlarını karşılıklı yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği gibi yollarla, güçlerini birleştirerek gidermek amacı doğrultusunda ortaya çıktığından, kuruluşundan itibaren sosyal ve toplumsal bir özellik gösterirler. Kooperatiflerin yapısında olan bu özellik, onun karar alma ve uygulama mekanizmalarında da kendini göstermektedir. Tam bu noktada, kooperatif girişimlerin “insan odaklı” olmalarının etkisi vardır. Bu nedenle kooperatiflerin amacı; en az maliyetle ve en avantajlı biçimde fakat faaliyet gösterilen bölgenin ekonomik, kültürel, sosyal yapısını da gözeten ve

bunlara uygun olarak, çevreye saygılı şekilde ve sürdürülebilir politikalarla ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamak olarak belirmektedir. Bu anlamda bir kooperatifin başarısı da yılsonunda elde ettiği karla değil; ortak sayısı, ortaklarına sunduğu hizmet çeşitliliği ve niteliği, faaliyet alanının genişliği, çevreye duyarlılığı, sürdürülebilirliği, istihdam potansiyeli, yarattığı katma değer gibi karın dışında çok farklı kıstaslar esas alınarak değerlendirilir.

Birleşmiş Milletler'in yaptığı çalışmaya göre, dünya genelinde çok çeşitli alanlarda faaliyet gösteren yaklaşık 800 bin kooperatif ve 1 milyardan fazla kooperatif ortağı bulunmaktadır. Bu kooperatifler tarafından 250 milyondan fazla kişiye istihdam sağlandığı tahmin edilmektedir.

Öte yandan, dünya genelindeki kooperatif farkındalığının bilincin artırılması hedefiyle günümüzde kooperatiflerin başarılarını ve gelişmişlik seviyesini ölçmeyi amaç edinen ve uluslararası geçerliliği olan çalışmaların sayısı da artmaktadır. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) öncülüğünde hazırlanan ve bu alandaki en önemli çalışmalardan biri olan "2016 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu"na göre, dünya genelinde 63 ülkeden bildirimde bulunan 2.370 kooperatiften 1.420'si 100 milyon dolar üzerinde ciroya sahiptir. Raporda, bildirimde bulunan kooperatifler arasında en yüksek ciroya ulaşan ilk 300 kooperatifin toplam cirosunun 2,5 trilyon dolar olduğu görülmektedir. Bu kooperatiflerin; %32'si tarım ve gıda, %40'ı sigorta, %19'u toptan ve perakende ticaret, %6'sı ise bankacılık ve finansal hizmetler sektöründe faaliyet göstermektedir.

Söz konusu araştırma kooperatiflerin ekonomik başarılarının ölçülmesi noktasında önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. ICA'nın raporuna göre, coğrafi konumu, ekonomik ve sosyal gelişmişliği, refah seviyesi ve siyasal sistemi ne olursa olsun hemen hemen bütün ülkelerde kooperatifçilik faaliyetleri görülmekte olup, kooperatifçiliğin ekonomisi gelişmiş ülkelerde daha ileri düzeyde olduğu tespit edilmiştir (GTB, 2013). Fransa'da 26,1 milyon, Almanya'da 22,2 milyon Hollanda'da 16,9 milyon, İngiltere'de 14,9 milyon ve İtalya'da 12,6 milyon kooperatif ortağı olması bu bakımdan önemli bir göstergedir (COOPSEUROPE, 2015). Türkiye İstatistik Kurumunun 2016 verilerine göre 79,8 milyonluk nüfusa sahip ülkemizde ise 7 milyon civarında kooperatif ortağı bulunmakta ve nüfusun kooperatifçiliğe katılma oranı yaklaşık %9,5 olarak hesaplanmaktadır.

Ülkemizde de Mithat Paşanın girişimleriyle başlayan modern kooperatifçilik, Cumhuriyetin ilk yıllarında hukuki ve felsefi destek bularak gelişmiş ve bugünkü niteliğini kazanmıştır. Kooperatif işletmeler, her ne kadar mevcut 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na göre bir ticaret şirketi olsalar da, barındırdıkları ilke ve değerlerle, kuruluşlarından tasfiyelerine kadar birçok alandaki farklılıkları sebebiyle diğer şirketlerden ayrı tutulmuş ve bu nedenle kendine özgü kanun ve ikincil mevzuata tabi kılınmıştır. Tarımsal üretim ve pazarlamadan, esnaf ve sanatkârın finansman talebine, konut ihtiyacından enerji ihtiyacının karşılanmasına kadar geniş bir alanda işletmecilik alternatifi sunan Türk kooperatifçiliği, hem üretimde sürekliliğin sağlanması hem de istihdama katkısı bakımından ülke ekonomisinde önem arz etmektedir. Bu nedenle kooperatiflere ilişkin kamusal politika ve çalışmalar nitelik ve nicelik olarak sürekli geliştirilmektedir.

Görüldüğü gibi kooperatiflerin sayısal büyüklüğü ve faaliyet alanları kooperatifçiliğin ulaştığı seviyeyi gösteren araçlardan birisidir. Ülkemizde de mevcut durumda 37 farklı alanda faaliyet gösteren 53.259 kooperatif ve bunların da 7.422.994 ortağı bulunmakla birlikte, kamusal hizmet verilen bir alanda doğru ölçme ve yönetme anlayışı çerçevesinde kooperatiflere ilişkin daha tutarlı verilere ulaşmak ve buna göre değerlendirmeler yapmak noktasında önemli gelişmeler yaşanmaktadır.

Bu anlamda, tüm kooperatifleri kapsamı bakımından Cumhuriyet tarihimizin ilk stratejisi olan ve 2012 yılında uygulamaya giren "Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı (TÜKOSEP)" uyarınca Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü tarafından

ilgili kuruluşların katkılarıyla hazırlanan bu rapor, ülkemizdeki kooperatiflerin genel görünümünü ortaya koyan ve ilgili yıla ait gelişmeleri değerlendiren önemli bir kaynak niteliğindedir.

Diğer taraftan, TÜKOSEF'in uygulama süresinin 31/12/2016 tarihi itibarıyla sona ermesi nedeniyle, söz konusu Strateji sayesinde yakalanan ivmenin artarak devam ettirilmesi, kooperatifçilik bilincinin daha da yaygınlaştırılması, yeni alanlarda kooperatifçiliğin geliştirilmesine yönelik çalışmaların devam ettirilmesi, kooperatiflerin kurumsal yapısının güçlendirilmesi ve kooperatiflere sunulan hizmetlerin daha kaliteli hale getirilmesi amacıyla yeni bir Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi hazırlıklarına başlanılmıştır. Anılan çalışmaların kamu, kooperatifçilik sektör ve sivil toplum kuruluşlarının ortak çalışmalarıyla tamamlanıp önümüzdeki yıllarda uygulamaya konulması, bu alandaki çalışmaların koordineli bir biçimde yürütülerek takip edilmesini sağlayacağı gibi Türk kooperatifçiliğinin dünyadaki örnek konumuna da katkıda bulunacak, Türk kooperatifçiliği daha güçlü, daha güvenilir, daha verimli işletmeler seviyesine ulaşabilecektir.

Kaynakçasıyla birlikte Raporda yer alan bilgilerden görüldüğü üzere, 2016 yılında ülkemizde ve dünyada kooperatifçilik alanında birçok yeni gelişme yaşanmış, kooperatifler; atıl kaynakların harekete geçirilmesi, sermayenin tabana yayılması, dezavantajlı kesimlerin kendini ekonomik ve sosyal güvenceye alarak ekonomiye dahil olması ve küçük girişimlerin birleşerek büyük aktörlere dönmesini sağlama noktasında en etkili girişim modeli olarak kendini tüm dünyada ispat eden, bu yönüyle kamusal alanda da özel önem atfedilmeyi hak eden kuruluşlar olduklarını bir kez daha ortaya koymuşlardır.

Raporda bahsedilen nedenlerle; ülkemizde ve dünyada kooperatiflerin her yönüyle daha iyi incelenmesi, bu işletmeler hakkında doğru ve güvenilir verilerin geliştirilmesi, gerek ulusal gerek uluslararası etkinlik ve uygulamalarla kooperatifçilik alanında eğitim, bilinçlendirme, farkındalık artırma çalışmalarına en üst seviyede önem verilmesi, kooperatifler hakkındaki olumsuz imajın kırılması yönünde çalışmalara devam edilmesi, uluslararası başarılı örneklerin incelenerek model alınması, bunlarla işbirliğinin geliştirilmesi, kamusal bütüncül politikalar ile kooperatifçiliğin teşvik edilmesi, kooperatifçiliğin gelişmesi için elverişli hukuki ortamın yaratılması, ülkemiz üreticisi, tüketicisi, çiftçisi, ev hanımı, genci, yaşlısı, esnaf ve sanatkârı, ticaret erbabı kısaca tüm toplum kesimleri için son derece büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- AYANOĞLU, G. G. (2013). “Kooperatiflerde Toplumsal Sorumluluk İlkesi ve Yenilenebilir Enerji Kooperatifleri”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- AYDEMİR, M. (2015). “Türkiye’de Tüketim Kooperatifleri ve AB Uygulamaları ile Karşılaştırılması”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- BAŞARAN, H.; BİRİNCİ, S.; ŞENER, H. B.; ÖZÇAĞLAR, A.; ZEYREK A. E. (2015/1). “Yerel Dayanımdan Büyük İşletmelere”, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 861-881, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104, Ankara.
- BAŞARAN, H.; ÖZSARAÇ, B.; TUNÇAĞIL, H.; UÇAN, I.; GÖKALP, H.; KIYAK, N. Ö. (2015/2). “Kooperatiflerin Yönetimine Küresel Sürecin Etkisi”. 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 305-325, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:104, Ankara.
- BİLEN, Ö. (2003). “Bölgesel/Yerel Kalkınmada Kullanılabilecek Finansal Sistemler, Aracı Kurumlar ve Türkiye İçin Önermeler”, Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.
- CENKİŞ, S. (2014). “Kooperatif ve Birliklerde Profesyonel Yönetime Geçiş”, Lebib Yalkın Mevzuat Dergisi, Eylül 2014, Sayı 129.
- Cooperatives Europe (COOPSEUROPE) (2015). “Cooperatives Europe Key Figures 2015” (Erişim: 24/04/2017, Adres: <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>).
- ÇARDAK, M. (2014). “Yerel Demokrasi Anlayışının İki Örneği: Kooperatifler ve Belediyeler”, İdarecinin Sesi Dergisi, Mayıs- Haziran, Sayı:161, s: 37-42.
- ÇIKIN, A. (2007). “Küreselleşen Ekonomi ve Kooperatifler”, Gazi Üniversitesi Kooperatifçilik Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Yıl:1, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 2007.
- ÇIKIN, A. YERCAN, M. (1995), “Tarımda Üretici Örgütlenmesi”, Türkiye Ziraat Müh. IV. Teknik Kongresi Bildirileri, s.47-71, Ankara.
- DÖNER, B. (2013), “Kooperatif Muhasebesi”, Murathan Yayınevi, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2012). “Türkiye Kooperatifçilik Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2016”, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2013/1). “Gelişmiş Ülkelerde Kooperatifçilik Uygulamaları”, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (Çeviri, 2013/2). “Temiz Enerji ve Enerjiye Erişimde Kooperatifler” (Providing Clean Energy and Energy Access Through Cooperatives, ILO Cooperatives Unit), Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014/1). “Ekonominin Kılcal Damarlarını Canlandıran Sistem: Kredi ve Kefalet Kooperatifleri”, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2014/2). “2013 Yılı Dünya Kooperatifçilik Raporu”, Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, (2014/3). “Kooperatif İstatistikleri Bülteni”, (Erişim: 24/04/2017, Adres: <http://koop.gtb.gov.tr/>).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2015). “TÜKOSEP İzleme Raporu-2015” (Erişim: 24/04/2017, Adres:<http://koop.gtb.gov.tr/data/582c235b1a79f59f2448514a/T%C3%9CKOSEP%20%C4%B0ZLEME%20RAPORU%202015.pdf>).
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2016/1). “Uluslararası Kooperatifler Birliği 2015 Antalya Genel Kurulu ve Küresel Konferansı Toplantı Raporu” Ankara.
- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (2016/2). Ürün Raporları (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://koop.gtb.gov.tr/yayinlar/urun-raporlari>).
- HAZAR, N. (1986). “Celal Bayar ve Türk Kooperatifçilik Hareketi”, Kooperatifçilik Dergisi, Sayı 74, Ekim-Kasım-Aralık 1986, Türk Kooperatifçilik Kurumu.

- HAZAR, N. (1990). “Kooperatifçilik Tarihi”, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- İslami Finans Hizmetleri Kuruluşu (IFSB). (2016). “Islamic Financial Services Industry Stability Report 2016” (Erişim: 10/05/2017, Adres: [http://www.ifsb.org/docs/IFSI%20Stability%20Report%202016%20\(final\).pdf](http://www.ifsb.org/docs/IFSI%20Stability%20Report%202016%20(final).pdf)).
- İNAN, H. (2008). “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik ve AB Modeli”, İstanbul Ticaret Odası, Genişletilmiş II. Baskı, Yayın No:2008-73, İstanbul.
- İNAN, İ. H. ve SERİNİKLİ, N. (2011). “Küresel Krizler ve Türkiye’de Küresel Krizi Önlemede Kooperatiflerin Rolü”, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:101s. 97-113, Ankara.
- İstanbul Sanayi Odası (İSO). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://www.iso.org.tr/projeler/arastirmalar/turkiyenin-500-buyuk-sanayi-kurulusu>).
- KABOĞLU, İ (1989). “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, İnsan Hakları Yıllığı.
- KARACA, Z. (2007). “Tüketici Kooperatifleri” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul.
- KARASU, M. A. (2015). “Konut Sorununun Çözümündeki Kayıp Aktör: Konut Kooperatifleri”, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 79-101, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara.
- KOCABAŞ, Ö. Y. (2011). “Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketinin Düşünsel Boyutu”, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler Kitabı, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Yayın No:101s. 163-209, Ankara.
- KÖYMEN, O. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. 75 yılda köylerden şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- MERT, S. (2013). “Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Türkiye Ekonomisine Katkıları ve Kamusal Desteklenmelerinin Önemi”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MERT KORKMAZ, R. G. (2014). “Sosyal Ekonominin Vazgeçilmesi: Sosyal Kooperatifler ve Kadın Kooperatifleri”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MÜLAYİM, Z. G. (2010). “Kooperatifçilik”, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı (2014). “Türkiye’de Yeraltı Suyu Sulama Faaliyetleri”, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Jeoteknik Hizmetler ve Yeraltı Suları Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- REHBER, E. (2011). “Kooperatifçilik”, Ekin Basın Yayın Dağıtım. Bursa.
- SALMAN, Ç. B.; BAYANER, A.; GÜLÇUBUK, B. (2015). “Kırsal Kalkınmanın Anahtarı: Kooperatifler” 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 263-275, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara. 263-275.
- SARIOĞLU, F. ve BİLGİN, S. (2015). Sigorta Kooperatiflerinin Vergilendirilmesi Üzerine Değerlendirmeler, 21. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı, s. 715-727, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayın No:104, Ankara.
- SERİNİKLİ, N. (2009), “Küreselleşme Sürecinin Kooperatifçilik Hareketine Etkisi Açısından Değerlendirilmesi: Türkiye İçin Öneriler”, Basılmış Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- S.S. Doğa Sigorta Kooperatifi, (Erişim: 24/04/2017, Adres: <http://www.dogasigorta.com.tr>).
- S.S. İstanbul Ayakkabıcılar Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi (AYKOSAN), (Erişim: 24/04/2017, Adres: <http://www.aykosan.org/hakkinda.html>).
- S.S. Koru Sigorta Kooperatifi, (Erişim: 24/04/2017, Adres: <http://www.korusigorta.com.tr>).
- S.S. Tariş Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği. “Strateji Belgesi (2014-2018)”.
- S.S. Tüm Eczacılar Üretim, Temin ve Dağıtım Kooperatifleri Birliği (TEKB), (Erişim: 24/04/2017, Adres: <http://www.tekb.org.tr/>).

- S.S. Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği (2013). “Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2014-2016)”.
- Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği (2011). “Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2011-2023)” Ankara.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB). “Ekonomik Rapor-2016” (Erişim: 10/05/2017, Adres: <https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/2017/73GKEkonomikRapor.pdf>).
- TUNÇAĞIL, H. (2013). “Kooperatiflerde Uyuşmazlıkların Hakem Kurullarınca Çözümü”, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Türk Kooperatifçilik Kurumu (TKK). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://koopkur.org.tr/>)
- Türk Kooperatifçilik Kurumu (TKK). (2012). “Türkiye’de Kooperatifçilik”, Yayın No:102. Ankara.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://www.tuik.gov.tr/>).
- Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://www.tim.org.tr/tr/>).
- Türkiye Sigorta Birliği (TSB). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://www.tsb.org.tr>).
- Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA). (Erişim: 10/05/2017, Adres: <http://www.ica.coop>).
- ÜSTÜN, Y. (2014). “Sigorta, Tekafül ve Kooperatif Sigortacılığı”, Karınca Dergisi, Mart 2014, Yıl 80, S.927, s.1-12.
- WARBASSE, P. (Çeviren: Akil KOYUNCU) (1946). “Kooperatif Demokrasisi Cilt 1”, Ahenk Matbaası, İzmir.

Ek 1: 31/12/2016 tarihi itibariyle Türk kooperatiflerinin sayısal görünümü

İlgili Bakanlık	Kooperatif Türleri	Kooperatif		Birlik		Merkez Birliği	
		Sayı	Ortak	Sayı	Koop.	Sayı	Birlik
GTB	TÜRKİYE KOOP	-	-	3	55	11	185
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1 Konut Yapı Kooperatifi	27.361	1.273.274	216	6.425	3	62
	2 Küçük Sanayi Sitesi Yapı Koop.	922	125.632	6	309	-	-
	3 Toplu İşyeri Yapı Kooperatifi	1.161	84.035	3	45	-	-
	Ara Toplam	29.444	1.482.941	225	6.779	3	62
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı	1 Pancar Ekicileri Kooperatifi	31	1.448.171	1	31	-	-
	2 Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.001.418	16	1.625	1	16
	3 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi	7.201	775.563	85	4.826	5	101
	4 Sulama Kooperatifi	2.523	303.586	12	693	1	13
	5 Su Ürünleri Kooperatifi	553	30.889	16	216	1	15
	Ara Toplam	11.933	3.559.627	130	7.391	8	145
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	1 Sigorta Kooperatifi	6	827.765	-	-	-	-
	2 Kredi ve Kefalet Kooperatifi	1.004	659.406	32	935	1	32
	3 Tarım Satış Kooperatifi	306	323.596	16	289	-	-
	4 Tüketim Kooperatifi	2.170	183.463	8	67	1	7
	5 Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	5.803	171.265	36	535	1	17
	6 İşletme Kooperatifi	655	116.368	2	15	-	-
	7 Temin Tevzi Kooperatifi	256	22.807	3	22	-	-
	8 Üretim Pazarlama Kooperatifi	408	17.591	1	7	-	-
	9 Turizm Geliştirme Kooperatifi	309	17.002	2	20	-	-
	10 Yardımlaşma Kooperatifi	18	13.449	-	-	-	-
	11 Karayolu Yolcu Taşıma Koop.	390	7.873	1	7	-	-
	12 Küçük Sanat Kooperatifi	233	7.770	5	14	-	-
	13 Yaş Sebze Meyve Paz. Kooperatifi	29	3.066	-	-	-	-
	14 Eğitim Kooperatifi	49	2.880	-	-	-	-
	15 Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	75	2.117	-	-	-	-
	16 Gayrimenkul İşletme Kooperatifi	26	922	-	-	-	-
	17 Kadın Girişimi Üretim ve İşl. Koop.	55	640	-	-	-	-
	18 Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	8	606	-	-	-	-
	19 Hamallar Taşıma Kooperatifi	6	522	-	-	-	-
	20 Yayıncılık Kooperatifi	23	508	-	-	-	-
	21 Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	17	381	1	7	-	-
	22 Hizmet Kooperatifi	11	145	-	-	-	-
	23 Yenilenebilir Enerji Üretim Koop.	13	95	-	-	-	-
	24 Pazarcular İşletme Kooperatifi	5	67	-	-	-	-
	25 Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53	-	-	-	-
	26 Bilimsel Ar-Ge Kooperatifi	2	31	-	-	-	-
	27 Basın Yayın İletişim Kooperatifi	1	23	-	-	-	-
	28 Fikri Mülk. Hak. ve Pro. Dan. Koop.	1	7	-	-	-	-
	29 Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	1	8	-	-	-	-
Ara Toplam	11.882	2.380.426	107	1.918	3	56	
Genel Toplam	53.259	7.422.994	462	16.088	14	263	

Kaynak: ÇŞB, GTHB, GTB

Ek 2: 01/01-31/12/2016 tarihleri arasında kurulan ve kapanan kooperatif ve birlik sayısı

İl	Kurulan	Tasfiye	Kapanan	İl	Kurulan	Tasfiye	Kapanan
Adana	14	30	15	Kocaeli	7	14	8
Adıyaman	5	1	5	Kütahya	7	66	61
Afyon	12	13	7	Malatya	5	21	27
Ağrı	1	0	2	Manisa	10	9	1
Amasya	6	3	3	Kahramanmaraş	6	26	23
Ankara	146	188	144	Mardin	3	17	14
Antalya	24	55	37	Muğla	12	28	15
Artvin	10	3	4	Muş	7	14	32
Aydın	14	37	26	Nevşehir	10	15	8
Balıkesir	13	48	40	Niğde	6	53	49
Bilecik	3	3	5	Ordu	5	7	9
Bingöl	3	6	26	Rize	4	9	4
Bitlis	3	1	3	Sakarya	6	8	9
Bolu	3	7	11	Samsun	9	18	8
Burdur	4	9	6	Siirt	1	10	23
Bursa	30	47	57	Sinop	7	0	2
Çanakkale	36	11	7	Sivas	8	6	7
Çankırı	4	17	14	Tekirdağ	8	12	5
Çorum	17	8	5	Tokat	6	10	9
Denizli	5	36	28	Trabzon	7	16	6
Diyarbakır	7	19	10	Tunceli	4	0	13
Edirne	8	11	15	Şanlıurfa	5	4	1
Elazığ	4	16	9	Uşak	5	6	2
Erzincan	1	5	5	Van	8	30	8
Erzurum	5	21	23	Yozgat	5	13	13
Eskişehir	7	15	22	Zonguldak	3	13	9
Gaziantep	5	8	12	Aksaray	2	6	8
Giresun	5	7	5	Bayburt	1	5	5
Gümüşhane	9	9	4	Karaman	2	6	0
Hakkâri	1	0	2	Kırıkkale	4	3	4
Hatay	7	14	7	Batman	3	1	5
Isparta	12	24	14	Şırnak	0	0	1
Mersin	24	28	30	Bartın	1	0	3
İstanbul	47	123	123	Ardahan	0	2	0
İzmir	41	75	68	Iğdır	1	3	2
Kars	0	0	0	Yalova	3	3	4
Kastamonu	5	18	21	Karabük	3	26	4
Kayseri	8	28	26	Kilis	0	2	26
Kırklareli	2	9	6	Osmaniye	3	5	1
Kırşehir	5	4	3	Düzce	0	3	7
Kaynak: Türkiye Ticaret Sicil Gazetesi				Toplam	771	1.463	1.290

Notlar:

A series of horizontal dotted lines for taking notes.

TÜRKİYE KOOPERATİFÇİLİK RAPORU 2016

**T.C.
GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI
Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü**

Dumlupınar Bulvarı No:151 Eskişehir Yolu 9.Km.
B Blok Kat:5, 06800, Çankaya/ANKARA

Tel: 0 312 449 46 00 – 01
Faks: 0 312 449 47 87
<http://koop.gtb.gov.tr/>